

निद्रातिमिरहस्ता वा मोहयन्तौ हिषां बलम् ।
धात्वा विजयमाप्नोति नियतं समरे नृपः ॥ ५४ ॥
पिशाचसर्पहस्ता वा तैः सेना मृदतौः स्मरन् ।
विजयं समरे शश्वदश्चुते शङ्करोपमः ॥ ५५ ॥
पाशकर्त्तरिकाभिर्वा निघ्नतौः पृतनां रणे ।
सूत्वा विजयमाप्नोति नृपः प्रोक्तक्रमाट् ध्रुवम् ॥ ५६ ॥
अङ्गुशक्रकचाभ्यास्त्र दारयन्तीश्वरः च्छात् ।
चिन्त्यन् समरे भौमे विजयी स्यात् सुनिश्चितम् ॥ ५७ ॥
हलैश्च मुशलैर्नित्यं प्रहरन्तौर्द्धिषां बलम् ।
स्मरन् प्रविजयं युद्धे प्राप्नोति ध्यानवैभवात् ॥ ५८ ॥
तथा षोडशवक्त्रास्ता द्वात्रिंशैर्वर्वाहुभिर्युताः ।
प्राग्वत् प्रमथितारातिपृतनाञ्चिन्त्यन् जपेत् ॥ ५९ ॥
पञ्चविंशतिवक्त्रा वा पञ्चाशङ्गजसंयुताः ।
तथैकादशभिर्भैरायुधैर्निघ्नतीर्वलम् ॥ ६० ॥

क्रमात् सेनाविनाशाद्यन्तमप्रकारिण । तथैव वामदक्षिणशुक्रमेण चर्मच्छरिका-
निवहैः चर्मनिवहैः च्छुरिकानिवहैश्च । बलं रिपूनामिति शेषः । वा
विकल्पे । रोमहर्षणे वीराणामिति शेषः । निद्रातिमिरहस्ता वामदक्षिणक्रमे
ने त्यथः । पिशाचसर्पहस्ता वामदक्षिणहस्तक्रमेणेति शेषः । अश्चुते
प्राप्नोति । पाशकर्त्तरिकाभिः वामदक्षिणहस्तनिवहस्ताभिः । प्रोक्तक्रमाट्
प्राग्वदैरिसेनाविनाशाद्यन्तमेन । अङ्गुशक्रकचाभ्यां वामदक्षिणहस्तनिवह-
स्ताभ्यामिति शेषः । हलैः वामभुजनिवहस्तैरिति शेषः । सुश्लैः
दक्षिणभुजनिवहस्तैरिति शेषः । तथा प्रागुत्तावङ्गिवायादिषु हल-
मुशलान्तेष्वेकादशविधायुधहस्तक्रमेण दधाना इति यावत् । ताः
शक्तीः । प्राग्वदैरिसेनाविनाशादिष्वन्यतमेन । एकादशभिर्भैरैः वङ्गि-
वायादिभिरिति शेषः । बलं रिपूणामिति शेषः । विचित्रत्य इत्यस्य पूर्वव

विचिन्त्य जयमाप्नोति समरं सर्वदा नृपः ।
 तथा स्मरणमंयुक्तैः पूजयेत्तास्तदाऽऽयहे ॥ ६१ ॥
 षट्किंश्चहदना देवीर्दिसप्रतिकराः स्मरेत ।
 तथैव दशरूपेस्त्वैर्वरैः प्रहरणैर्युताः ॥ ६२ ॥
 एकोनपञ्चाशहक्ता हस्तैस्तद्विगुणैर्युताः ।
 प्रहरन्तीस्तथारातीन् स्मृत्वा जयमवाप्नुयात् ॥ ६३ ॥
 चतुःषष्ठिमुखा देवीः करैस्तद्विगुणैर्युताः ।
 प्रहरन्तीः स्मरेद्युद्धे जयौ भवति निश्चितम् ॥ ६४ ॥
 एकाशौतिमुखा देवीस्तद्विगुणैर्युताः ।
 तथाविधैः प्रहरणैः स्मरन् युद्धे जयौ भवेत् ॥ ६५ ॥
 शतवक्त्वास्तद्विगुणकरास्तद्वेतिभिर्युताः ।
 स्मृत्वा विजयमाप्नोति समरे तास्त्र षोडश ॥ ६६ ॥
 एवं वक्त्रकर्युक्तास्त्वनेकैरिष्टरूपतः ।
 तथा तैर्हतिनिवैर्व्यकुलक्रमहस्तकैः ॥ ६७ ॥
 असंख्याता भवेयस्ताः साधकाभीष्टसिद्धिदाः ।
 एवसुद्दामसमरसंकटादिषु चिनयन् ॥ ६८ ॥

निष्ठातिरित्यनेनात्यः । तथा स्मरणसंयुक्तैः पूजयेत्ताः प्रोक्तरूपरूपध्यानं संयुक्तैः साधकस्तद्विग्रहादिभिरुपलक्षितानां तासां नित्यानां पूजां कारयेदित्यर्थः । तदा समरकाले । तथा प्राग्वैरिसेनाविनाशादिव्यव्यतीकरणे । तद्विगुणरूपतिसंख्यैः । तद्विगुणैरष्टाविंशत्तुरशतसंख्यैः । तद्विगुणैर्युताः हिष्टुरशतसंख्येर्भुजैर्युताः । तथाविधैः दहनादिभिः । तद्विगुणकराः शतहयसंख्यभुजाः । तद्विभिः पूर्वोक्तौ कादशविधिरूपहेतिभिः ॥ ६६ ॥

एवमित्यादिभिर्निश्चितमित्यन्ते शतुर्भिः षोकैः प्रोक्तसंख्यामन्तरेणापि वाच्छ्रवसंख्यवक्त्रभुजादिविशेषसहितेन व्याकुलक्रमाशुधादिध्यानेन समरविजयप्रयोगं तत्र साधकविशेषांशोपदिशति । तत्र एवं प्रोक्तक्रमेण । व्याकुलक्रम-

देवीस्तास्तरति क्षिप्रमापदो मनुजोऽथवा ।

देवो वा राक्षसो यज्ञः किञ्चरो वा भुजङ्गमः ॥ ६६ ॥

पिशाचो वा गुच्छको वा सिंहो वा दानवोऽथवा ।

न कटाचित् स्मरन्नित्यं भङ्गमाप्नुति निश्चितम् ॥ ७० ॥

चोरादिमङ्गटेऽरण्ये गिरिटुर्गमवर्त्मनि ।

द्विविधैर्विभिर्जर्जतैः कृक्षुर्ग राजभयेऽथवा ॥ ७१ ॥

चुद्रपोडासु भूतापस्मारराक्षसमङ्गटे ।

पिशाचडाकिनीहृष्टव्रह्मराक्षसपोडने ॥ ७२ ॥

अन्येष्वपि च कृक्षुरेषु विस्तरेषु महत्स्वपि ।

स्मरन्नित्यं जयेत् सर्वा विपदो ध्यानवैभवात् ॥ ७३ ॥

एकवक्ताश्च द्विभजाः साधकाभीष्ठधारिकाः ।

सपादुकाः समागत्य सर्वाभरणभूषिताः ॥ ७४ ॥

स्वसमानाभिरभितः शत्रिभिः परिवारिताः ।

गायन्तीभिष्म नृत्येषु वनमालाभिरन्विताः ॥ ७५ ॥

ध्यायन्नभिमतं सर्वमाप्नुयात् पोडुशापि ताः ।

नासाध्यमस्ति भवने ध्यानादासां महेश्वरि ॥ ७६ ॥

हस्तकैः वासनापठलप्रोक्तप्रकारिणेति शब्दः । उद्दामसमरमंकटादिवित्यत्रादिशब्दो
घाटयुद्धमङ्गटादिविषयः । देवोः इन्येतत् पूर्वत चिन्तयन्नित्यननान्वयः । इत्य-
मभोष्टमुखकरगायुधादिरूपतः । भङ्गं परगजयम् ॥ ७० ॥

चोरादोत्यादिभिं मैं हेष्वरीत्यन्ते: पड़भिः उलोकैर्नित्यानां ध्यानविशेषेण
सर्वापत्तारणप्रयोगसुपदिश्यति । तत्र चोरादिमङ्गटे इत्यत्रादिशब्दो व्याघ्रादि-
विषयः । द्विविधैः सहजप्राकृताद्यैः । चुद्रपोडासु शत्रुभिः प्रयुक्तकालभङ्गयादि-
ममङ्गवपोडासु । अन्येषु आध्यात्मिकादितापत्रयात्मकेषु । इत्यं वस्त्रमाणध्यान-
प्रकारेण । हिभुजाभीष्ठधारिकाः हिभुजाभ्यां साधकाभीष्ठं दधानाः । स्व-
समानाभिः हिनयनादिविश्वहिशेषैर्वितं शब्दः । ता नित्याः । आसां नित्यानां ।
महेश्वरीति मस्त्रिः ॥ ७६ ॥

अलङ्कृतहयारुदाः शक्तिभिष्ठ तथावृताः ।
 स्मेराननाश्च गायन्तीः स्मृत्वा विश्वं वशं नयेत् ॥ ७७ ॥
 तथाविधा गजारुदास्तथा शक्तिभिरावृताः ।
 सङ्गीतासक्तमहिलावृन्दसंकुलमध्यगाः ॥ ७८ ॥
 स्मृत्वा लक्ष्मीमवाप्नोति राजमान्यामतिस्थिराम् ।
 नानाभोगसमोपेतां प्रस्त्यातनिजवैभवाम् ॥ ७९ ।
 तथाविधरथारुदास्तथाशक्तिभिरावृताः ।
 तथा सङ्गीतसंसक्तशक्तिवृन्दसमन्विताः ॥ ८० ॥
 स्मरन् भुवमवाप्नोति राजा वै वैरिमण्डलम् ।
 एवं तत्त्विविधध्यानात् सौभाग्यमतुलं यशः ॥ ८१ ॥

अलङ्कृतेत्यादिना श्लोकेन विश्ववशीकरणात्मन्मुपदिशति । तत्र शक्तिभिष्ठ तथावृताः अलङ्कृतहयारुदाभिः शक्तिभिः परिवृताः ॥ ७७ ॥

तथेत्यादिना वैभवमित्यन्ते न श्लोकद्वयेन लक्ष्मीप्रसिद्धप्रयोगध्यानमुपदिशति । तत्र तथाविधा: प्रागुक्तिद्विनेतादिविश्वहर्विशिष्टाः । गजारुदाः अलङ्कृतगजारुदाः तथा शक्तिभिरावृताः अलङ्कृतगजारुदाभिः स्वस्वसमानविश्वहाभिः शक्तिभिरावृताः । सङ्गीतासक्तमहिलावृन्दं नाम संगोतामक्योगिनीवृन्दम् । अतिस्थिरां राजचौराश्चप्रधृतां । नानाभोगसमोपेतां नानाभोग्येद्व्यविशेषैस्तत्त्वां ग्रादिभिष्ठ समोपेतां । प्रस्त्यातनिजवैभवां आकार(१)गुणविद्यादर्पणैरुषादिभिरिति शेषः ॥ ७८ ॥

तथाविधेत्यादिना यश इत्यन्ते श्लोकद्वयेन भूमिप्राप्तग्रादिकप्रयोगध्यानमुपदिशति । तत्र तथाविधरथारुदाः प्राग्वदनङ्कृतरथारुदाः इत्यर्थः । तथा शक्तिभिरावृताः अलङ्कृतरथारुदाशक्तिभिरावृताः । तथा सङ्गीतसंसक्तशक्तिवृन्दसमन्विताः । भुवं अभौष्टामिति शेषः । वैरिमण्डलं शत्रुराज्यं । एवं तत्त्विविधध्यानात् प्रोक्तक्रमालङ्कृतहयगजरथारुदध्यानात् । अतुलं निरुपमम् ॥ ८१ ॥

कदलौकाननेऽरण्ये निर्जने तास्था स्मरन् ।
 पाटुकासक्तचरणा आगच्छन्ति स्वशक्तिभिः ॥ ८२ ॥
 मण्डलं मासमङ्गं वा जपन् विद्यां ततो विश्रेत् ।
 निधिं संप्राप्य भुवने भोगौ स्यात् यावदायुषम् ॥ ८३ ॥
 पूर्णारामे तथा स्मृत्वा निधिमाप्नोत्यब्रह्मः ।
 एवं चम्पकपुद्नागनमेष्वदकुलेष्वपि ॥ ८४ ॥
 तथा पर्वतकुञ्जेषु ताः स्मृत्वा विज्ञमाप्नुयात् ।
 राजतो धनितोऽन्यस्यात् येनासौ स्यात् सुखी चिरम् ॥ ८५ ॥
 समुद्रतीरेऽरण्येषु तथा नित्यं स्मरन् धिया ।
 प्राप्नोत्यनर्धरत्नानि बहूनि ध्यानवैभवात् ॥ ८६ ॥
 समुद्रगासरिन्मध्यतरुवाटीषु तास्था ।
 स्मरन् कनकमाप्नोति वर्णोत्कृष्टमसंख्यकम् ॥ ८७ ॥

कदलोत्यादिना आयुषमित्यन्तेन श्लोकद्वयेन निधिप्राप्निप्रयोगध्यानसुपदिशति ।
 तत्र ता नित्याः । तथा पूर्वोक्तहिनेत्रादिविग्रहविशिष्टशक्तिभिः सहेति शेषः । मण्डलं
 प्रावदेकपञ्चाशहिनानि (१) । अर्दं मण्डलमासयोः । वा विकल्पे यावत्
 सिद्धीत्यर्थः । विद्यां नित्याविद्यास्वभौषणमित्यर्थः । यावदायुषं यावज्जीवम् ॥ ८३ ॥
 पूर्णेत्यादिना श्लोकेन प्रोक्तध्याने न निधिप्राप्नाम् द्यानपञ्चकविशेषानुपदिशति ।
 तत्र तथा अनन्तरपूर्वोक्तप्रकारिण ॥ ८४ ॥

तथे त्यादिना श्लोकेन पूर्वोक्तध्यानेन विज्ञप्राप्निप्रयोगादिविशेषम् पदिशति ।
 तत्र तथा प्रोक्तप्रकारिण । पर्वतकुञ्जेषु पर्वतगुहासु । ता नित्याः । राजतः
 राजसकाशात् । येनासौ स्यात् सुखी चिरं यावता धने न साधकः चिरं सुखी
 स्यात्तावहनमित्यर्थः ॥ ८५ ॥

समुद्रे त्यादिना श्लोकेन पूर्वोक्तध्याने नानर्धं रत्नप्राप्निप्रयोगम् पदिशति । तत्र
 तथा पूर्वोक्तध्यानप्रकारिण ॥ ८६ ॥

समुद्रगेत्यादिना श्लोकेन पूर्वोक्तध्यानेनासंख्यातोत्तमकनकप्राप्निप्रयोगम् प-
 दिशति । तत्र तथा प्राग्वत् धग्ननप्रकारिण ॥ ८७ ॥

१। एकोनपञ्चाशहिनानीत्यपि पाठा दृश्यते ।

निर्जने विपिने स्मृत्वा प्राप्नोति महिलाः शुभाः ।
 रूपयौवनशौलाद्याः प्रेमनिन्नास्तुनन्यगाः ॥ ८८ ॥
 उक्तेषु तेषु स्थानेषु हयारूढाः स्मरद्वारः ।
 नृपतिं कुरुते वश्यं मनोवाक्षायकर्मभिः ॥ ८९ ॥
 तेषूक्तेषु गजारूढाः स्मृत्वा नारोर्नगान्नपान् ।
 वशीकरोति भुवने प्राणिनश्चा विशेषतः ॥ ९० ॥
 तथा तेषु रथारूढाः स्मृत्वा देवीस्तथोदिताः ।
 वाञ्छितं समवाप्नोति मुक्तः स्यान्निगडादितः ॥ ९१ ॥
 शतवक्त्रास्तद्विगुणभुजास्तेष्वायुधान्वपि ।
 वाञ्छितानि लिखित्वा ताः पटेषु नवमु स्फुटम् ॥ ९२ ॥
 पटांस्तान्मध्यपर्यन्तद्वये संस्थापयेत्तथा ।
 रथदन्तिहयानान्तु तिरस्करणिकायुतान् ॥ ९३ ॥
 प्रतिसैन्याभिसुख्ये तु तांस्तु सम्यक् प्रदर्शयेत् ।
 वज्रालिखितनिशानभेरौपणवर्मद्विलान् ॥ ९४ ॥

निर्जने त्वादिन शूक्रेन पूर्वोक्तध्याने न महिलाप्राप्नोगध्यानमुपदिशति ।
 तत्र स्मृत्वा प्रोक्तप्रकारिणेति शेषः । प्रेमनिन्नाः प्रेमपरवशाः ॥ ८८ ॥
 उक्तेष्वित्यादिभिरादित इत्यन्ते स्त्रिभिः शूक्रैर्न पादिवशीकरणसहितं निग-
 डादिमोचनध्यानमुपदिशति । तत्र उक्तेषु तेषु स्थानेषु अनन्तरपूर्वोक्तेषु
 कदलोकाननादिषु निर्जनविपिनान्ते षु तेषु दशमु स्थानेषु । तेषु उक्तेषु प्रागवत्
 स्थानेषु । प्राणिनश्चा विशेषतः सुरनरमगपत्निमरोहृषपाद्यविशेषेण सर्वान् प्राणिनश्च ।
 तेषु प्रागवत् स्थानेषु । निगडादित इत्यत्रादिशब्दो राजादिभिः क्षतवधनविशेषादि-
 विषयः ॥ ९१ ॥

शर्तत्वादिभिरनवे इत्यन्तैः पञ्चभिः शूक्रैः समरविजयप्रयोगविशेषमु-
 पदिशति । तत्र वाञ्छितानि खपरिचिन्तितानि । ता नित्याः । नवमु नव-
 संख्येषु । स्फुटं सुव्यक्तं मध्यपर्यन्तद्वये संस्थापयेत् । तथा रथदन्तिहया-
 नान्तु । तेषु नवमु पटेष्वस्त्ररथादीनां त्रयाणां मध्ये तत्त्वामदद्वपार्ख-
 ॥

आहत्य वहयन् शृङ्गशङ्गकाहलकादिकम् ।
 वज्ञादभिमुखं वैरो धावत्याश पराजितः ॥ ६५ ॥
 तत्सेनासंमुखा पश्चान्न जातु भवति ध्रुवम् ।
 द्रुति ध्यानान्यशेषेण कथितानि तवानघे ॥ ६६ ॥
 सूक्ष्मध्यानेन सिद्धानां साधकानां फलोदयः ।
 अतस्तच्छृगु वद्यामि सर्वाभीष्टाभिकारकाः ॥ ६७ ॥
 दाङ्डिमीक्षिसरप्रस्वतेजोरूपां स्मरन् धिया ।
 तन्मध्ये साध्यरूपञ्च निजवाञ्छानुरूपकम् ॥ ६८ ॥
 समस्तमिष्टमाप्नोति शुभानप्यशुभानपि ।
 तथा सुषुम्नालस्तच्च चिन्तयेद्वा गमागमम् ॥ ६९ ॥
 तेनाखिलं निजे इन्तु प्राप्नोति ध्यानवैभवात् ।
 साधकश्च तथा सिद्धस्तयोरिवाशुसिद्धिकृत् ॥ १०० ॥

पर्यन्तइये च त्रीन् त्रीन् संस्थापयेत् । तिरस्करणिकायुतान् तिरस्करणीभिः सहेति शेषः । तिरस्करणिका नाम प्रावरणापटी प्रतिसैन्यामिमुख्ये । तान् नव पटानिति शेषः । वज्ञालिखितनिशानभेरीपणवर्मद्वालान् विजयानित्यापटलोक्तसमरेष्वित्यादिचतुर्नवतितमादिगुणोक्तयप्रोक्तप्रकारवज्रयन्वेणालिखित निशानभेरी पणवर्मद्वालनिवहान् । काहलकादिकमित्यत्रादिशब्दो भेद्यादिविषयः । तत् सेना वैरिसेना । अनघे इति सम्बुद्धिः ॥ ८६ ॥

सूक्ष्मेत्यादिभिः सिद्धिक्षिदित्यन्तेष्वतुर्भिः श्लोकैः प्रस्तावपुरःसरं सूक्ष्मध्यानं तेन प्रयोगादिकमुपदिशति । तत्र तत् सूक्ष्मध्यानम् आधारेष्विति शेषः । तन्मध्ये नित्यानिवहात्मकतेजोमध्ये । निजवाञ्छानुरूपकं स्वसमीहितकर्मानुगुणम् । तथा तत्तेजोरूपतया । सुषुम्नालां सुषुम्नानाडीमध्ये । तत् निजवाञ्छानुरूपं स्वमाधाम् । वा विकल्पे । गमागमं सूलाधारादिब्रह्मरन्ध्रान्तं ब्रह्मरन्ध्रादिमूलाधारान्तं मुहुर्मुहुरागोहावरोहक्रमेणेत्यर्थः । तेन प्रोक्तोभयप्रकारेण । तयोरेव इत्यत एवकारणं साधास्य सूक्ष्मरूपध्यानप्रयोगेष्वनधिकारत्वमुच्यते ॥ १०० ॥

प्रकृत्यात्ममयौ व्याप्तिरिति सम्यक् समीरिता ।
अस्या निफालनाच्चित्ते तत्तच्च' स्वात्मसात्कृतम् ॥

इति षोडशनित्यातन्त्रे श्रीकादिमते चतुर्विंशति
पटलं परिपूर्णं परामृष्टम् ।

इति षोडशनित्यातन्त्रे थु श्रीकादिमताख्यस्य परिपूर्णस्य तत्त्वस्य प्रपञ्चसारस्तिंह-
राजप्रकाशभिधार्नन श्रीसुभगानन्दनायेन विरचितायां मनोरमाख्यायां
व्याख्यायां षोडशनित्याध्यानप्रपञ्चप्रकाशनपरं चतुर्विंशति
पटलम् परिपूर्णं परामृष्टम् ॥ २४ ॥

यन्यसंख्या । पटलेऽस्मिंशतुर्विंशे यन्त्राणि न भवन्ति च ।
व्याख्याग्रन्याः षोडश स्युरधिकास्ते शतहयात् ॥

पञ्चविंशपटलम् ।

अथ षोडशनित्यानां षट्क्रिंशत्तत्त्वविग्रहैः ।
 वर्णेस्तत्त्वनितैर्भूत्वैर्यन्वैः कालात्मतां क्रमात् ॥ १ ॥
 कथयामि प्रयोगांश्च नानाभौष्टाप्तिकारणान् ।
 यज्ञानोपास्तिभेदाभ्यां मन्त्राः सिद्धत्ति वर्णिनः ॥ २ ॥
 स्वराः षोडश नित्याः स्युः कादित्यान्ताः स्वरात्मिताः ।
 तेष तत्त्वानि षट्क्रिंशहर्गी नाथनवात्मिकाः ॥ ३ ॥

पूर्वमिन् चतुर्विंश्चे पटले षोडशनित्यानां प्रयोगेषु धरानादिकमुपदिश्या-
 नम्नरं षोडशनित्यानां षट्क्रिंशत्तत्त्वरूपैर्वर्गासप्तविभूतवर्णेस्तत्त्वद्योगभूत-
 भेदोत्पच्चेम्भूत्वैर्यन्वैश्च कालात्मकत्वं तैः प्रयोगादिकञ्चोपदिशत्यथषोडशे
 त्यादिना शिव इत्यन्तेन श्लोकशतरूपेण पञ्चविंशेन पटलेन । तत्र अथेत्यादिना
 वर्णिन इत्यन्तेन श्लोकहयेन पटलार्थांस्तदनुभावञ्चोपदिशति । तत्र षोडश-
 नित्यानां षोडशस्वराणां षट्क्रिंशत्तत्त्वविग्रहैः षट्क्रिंशदर्जनात्मकैः व्याप्तेऽपि
 शेषः । वर्णवृच्छमाणसंख्यैः संजातैरिति श्लोकः । तत्त्वनितैः तेषां संयोग-
 भेदजातैः । कालात्मतां कालस्वरूपतां । यज्ञानोपास्तिभेदाभ्यां आभ्यस्तरानु-
 सम्भानभेदेन वाहृपूजाभिषेकहोमादिभेदेन च वर्णिनः वर्णवत्तामात्राः ।
 तासनापटलवच्छमाणाः स्त्वादिविहोनाः ॥ २ ॥

स्वरा इत्यादिना श्लोकेन षोडशस्वराणां षोडशनित्यामिः षट्क्रिंशदर्जनानां
 षट्क्रिंशत्तत्त्वैः मात्रकानववर्गानां नवनाथेश्च तादात्मप्रमुपदिशति । तत्र स्वरा-
 त्मिताः अकारात्मरसंयुताः । ककारादित्यकारान्तानां पञ्चत्रिंशदर्जनाणां
 खुरेण सह (१) षट्क्रिंशत्तत्त्वात्मकत्वे नोभयात्मकत्वात्तदात्मकस्य प्रथमस्वरस्यापि
 स्वरव्यञ्जनात्मकत्वेनोभयात्मकत्वमस्तीतुपस्तुरसंप्रदायात्र (१) स्वरसंज्ञया प्रथम-
 स्वर एवात्र विवक्षित इति यावत् । तुरवधारणे । एतदुक्तं भवति—ये
 षोडश स्वरास्त एव षोडश नित्याः स्युः । ये षट्क्रिंशदर्जनवर्णा स्तु एव
 षट्क्रिंशत्तत्त्वानि स्युः । ये मात्रकाया नवात्मका वर्गास्तु एव नवात्मका
 नाथाः स्युरिति ॥ ३ ॥

१ । षट्क्रिंशत्तत्त्वाक्तात्मेपदेश्वात् प्रथमातिकमे कारणाभावादितिव्यावेन च महानित्याश्च । शिवशक्तप्राप्तक-
 लेनोभयात्मकत्वात् तदात्मकस्य प्रथमस्वरस्यापि स्वरव्यञ्जनात्मकात्मेवोभयात्मकत्वमौ त्रयस्तुर सम्प्रदायात्र ।

अष्टावश्टौ स्वरे वर्गः परतः पञ्च पञ्च वै ।
 मातृणान्तु स्वरैरेको वर्गः पूर्ववदुत्तरम् ॥ ४ ॥
 नित्यानां तत्त्वसंयोगे वर्गसंख्याः समीरिताः ।
 षट्सप्तस्या पञ्चशत तत्संख्याद्व सु पूर्णता ॥ ५ ॥
 तत्संख्यानाञ्च यन्वाणां तावद्वै सु पूर्णता ।
 पूर्णाकालसमावृत्तिर्युगकल्पादिनामभाक् ॥ ६ ॥
 त्रिसहस्रसमावृत्या प्रोक्तः कृतयुगावधिः ।
 तस्य तुर्यांशतुर्यांशहान्या वेतादिसम्भवः ॥ ७ ॥

अष्टावित्यादिना श्लोकपूर्वाङ्मेन माणकाया नववर्गस्वरूपम् पदिशति । तत्र
 अष्टावश्टौ स्वरे वर्गः । अष्टमिरष्टमिरक्त्रैः स्वरेष्वैकैको वर्गो भवति । मातृणा-
 मितुपत्तराङ्मेन वशिन्यादीनां मातृणामत्वर्गव्याप्तिं माणकाच्चराणां अष्टवर्ग-
 स्वरूपञ्चोपदिशति । तत्र मातृणां वशिन्यादीनां । तुरवधारणे । स्वरैः षोडश-
 भिरिति शेषः । पूर्ववदुत्तरं कादिक्षान्ताच्चरिषु पञ्चतिंशत्संख्येषु व्यञ्जनेषु वर्ग-
 प्रोक्तरूपेण पञ्चमिरैकैको वर्गो भवति ॥ ४ ॥

नित्यानामित्यादिना नामभागित्यन्तेन श्लोकहयेन स्वराणां व्यञ्जनानाञ्च प्रत्येक-
 योगजातां वर्गसंख्यां तदर्णानां तत्संख्यानां माणकाचक्राणाञ्च तत्संख्याद्वैर्यास्ति
 तत्संख्यानामद्वानामावृत्तेरवास्तरयुगकल्पादिसंज्ञाओपदिशति । तत्र नित्याना-
 तत्त्वसंयोगे प्रत्येकं षोडशस्वराणां प्रत्येकमकारादिक्षकारान्तैः षट्त्रिंशद्वच्छनाक्त्रैः
 संयोगे पूर्णता तेषामुक्तसंख्यानां वर्णानामिति शेषः । यन्वाणामस्मिन् पट्टे
 छत्तमित्यादिना समीरिता इत्यन्तेनार्द्धधिष्ठोकहयेन प्रोक्तानां तत्संख्यानां चक्राणा
 मित्यर्थः । एतदुक्तं मवति कृतादियुगेषु प्रतियुगमारभ्य षट्सप्तस्यधिकपञ्चशत-
 (५७६) संख्यानां वर्णानां तत्संख्यानां माणकाचक्राणाञ्च तत्सदामकत्वेन तत्-
 संख्यैस्तत्संख्यैरवैः पूर्णता भवतीति । युगकल्पादिनामभाक् युगकल्पादिसंज्ञा
 भवति ॥ ६ ॥

त्रिसहस्रेत्यादिना श्लोकेन प्रोक्तमण्डलाद्वसमावृत्तिभिः कृतादिक्षतुर्युगानाम-
 व्यानां संख्यामुपदिशति । तत्र तस्य कृतयुगस्य । एतदुक्तं भवति पूर्णकाला-
 व्यानां षट्सप्तस्यधिकपञ्चशतानां सहस्रत्रयावृत्तिजनितसंख्याष्टाविंशतिसहस्रा-
 भवति ॥

मायाधरानिवातस्वैः कृताद्यर्णा: समीरिताः ।
 तान् दिनाक्षरसंयुक्तान्मध्ययोनौ समालिखेत् ॥ ८ ॥
 दिनार्णेषु खरा न्यासे विन्दुरूपा अनुक्रमात् ।
 वामोद्देशपार्श्वेषु पञ्च पञ्च समीरिताः ॥ ९ ॥
 तत्तद्युगार्णास्तत्स्थाने खरूपेण व्यवस्थिताः ।
 व्यञ्जनेषु तु सर्वव सुशिष्टाः स्वेन संयुताः ॥ १० ॥

धिकमप्तदशलक्ष्वर्षैः (१७२८०००) कृतयुगो भवति । कृतयुगस्य तुर्थांश्च हान्या दाक्षिंश्चत्सहस्राधिकचतुर्लक्ष्विहीनैस्तत्कृतयुगव्यैः षष्ठवतिमहस्तोत्तर-हादशलक्ष्मितैर्वर्षैः (१२८६०००) स्वेता युगो भवति । पुनः कृतयुगतुर्थांश्च-प्रोक्तवर्षविहीनैस्तेतायुगवर्षैश्चतुषष्ठिसहस्रोत्तराष्ट्रलक्ष्मितैर्वर्षैः (८६४०००) हार्षपर-युगो भवति । पुनश्च तत् कृतयुगवर्षतुर्थांश्चविहीनैस्तहापरवर्षस्तदर्डमितैर्वर्षैः हार्षिंश्चत्सहस्राधिकचतुर्लक्ष्मितैर्वर्षैः (४३२०००) कलियुगो भवति । तेषां सभूय विंशति सहस्राधिकत्वारिंशत्स्त्रवर्षैः (४३२०००) रेकश्चतुर्युगो भवतीति॥७ ॥

मायेत्यादिभिः संयुता इत्यन्तेस्त्रिभिः श्लोकैः कृतादियुगविश्ववर्णान् तदर्णानां अस्मिन् पटले वच्चमाणघटिकाचक्रेषु वच्चमाणघटिकावर्णैः सह लेखनक्रमादिक-च्छापदिगति । तत्र मायाधरानिवातस्वैः माया विसर्जनीयः, धरा उकारः, अग्निरिकारः, वातः अकारः, खं विन्दुः । एतदुक्तं भवति अः उं इं अं इति चतुर्वर्णाः क्रमात् कृतादिचतुर्युगविश्वहा भवत्ताति । तान् युगार्णान् दिनाक्षर-संयुक्तान् घटिकानां दिवसावयवतात् । वच्चमाणघटिकाक्षरसंयुक्तानिवर्थः । मध्ययोनौ वच्चमाणघटिकायन्वाणामिति शेषः । दिनार्णेषु प्राग्वत् घटिकार्णेषु । खराः विसर्जनीयरहितवच्चमाणघटिकाक्षरवच्चदश खराः । विन्दुरूपाः विन्दा-कारलिखितरूपाः । वामोद्देशपार्श्वेषु प्राग्वदच्चमाणघटिकायन्वाणां मध्ययोनौ देवताया इति शेषः । तत्स्थानं सर्वमध्ययोनिमध्ये प्राग्वत् । एतदुक्तं भवति वच्चमाणघटिकाक्षरयन्वेषु घटिकाक्षरत्वेन कदाचित् खरूपाक्षरे लेखनीये सति तद्यन्वाणां मध्ययोनौ देवताया वामपृष्ठदक्षपार्श्वेषु पञ्च पञ्च चाङ्गीकृतेषु तान् वर्णान् वामपार्श्वस्थांश्चमारभ्य अकारार्दीना पञ्चदशस्वराणां स्थानं परिकल्पय घटिकाक्षरत्वेन तत्कालायातस्वरस्थांगे एकविन्दुं तदाक्षकत्वेन विलिख्य

सर्वत्र यन्त्रविन्यासप्रतिष्ठाचार्याद्यनुयहे ।

नियहे वास्तुविन्यासे गर्भन्यासेष्टसिद्धिकृत् ॥ ११ ॥

आरभ्य भानोरुदयमेकशो घटिकाक्रमात् ।

एकैकं माटकावर्णपञ्चाशत् परिवृत्तिः ॥ १२ ॥

तदा तत्कालायातयुगाक्षरं मध्ये देवतास्थानं स्वरूपेण लिखेत् । व्यञ्जनेषु घटिकाक्षरत्वेन लेखनोयेष्विति शेषः । मर्वत्र अस्मिन् पटले घटिकाक्षरयोर्विलेखने स्वरूपेण लिखेत् । व्यञ्जनेषु सुश्निष्ठाः सुश्निष्ठसम्बद्धाः तत्तत्-प्राप्तसम्बिकार्थवर्गाः अविभक्तरूपा इति यावत् । एतदुक्तं भवति अस्मिन् पटले सर्वत्र घटिकाक्षरयुगाक्षरयोर्विलेखने घटिकाहरं स्वररूपञ्चत् प्राक्तरूपप्रकारिण वामादिपाश्चंषु स्वररूपघटिकाक्षरं स्वांशे विन्दुरूपं लिखिता मध्ययोनिमध्ये युगाणं स्वरूपेण लिखेत् । व्यञ्जनं चेत्तन्नाथ्योनिमध्ये तेन घटिकाक्षररूपेण व्यञ्जनेन युगाणं प्रागवत् सुश्निष्ठसम्बद्धं कृतयुगे मविसर्जनीयमितरेषु सविन्दुकं लिखेदिति ॥ १० ॥

सर्वत्रेत्यादिना श्लोकेन घटिकाचक्राणां विनियोगं तत् फलानि च उपदिशति । तत्र गर्भन्यासेष्टसिद्धिकृत् गर्भन्यासे इष्टसिद्धिकृदिति पदच्छेदः । आगमानां सम्बिर्द्वयत्वादस्माभिन्नं विचारणीयः ॥ ११ ॥

आरभ्ये त्यादिना प्रवर्तते इत्यन्तेन श्लोकद्वयेन माटकावर्णचक्रस्य घटिकाचक्रत्वेन ज्योतिश्चक्रेण व्याप्तिक्रममुपदिशति । तत्र भानोरुदयं लङ्घायामिति शेषः । पञ्चाशत् परिवृत्तिः अकारादित्तकारान्तानामन्त्यस्वरवर्जितानां वर्णानां पञ्चाशत् परिवृत्तिः । तस्याः परिवृत्तिरूपिण्या माटकायाः । एतदुक्तं भवति प्रतियुगं युगप्रथमदिवसे लङ्घाकोटियमारभैरकेकघटिकाक्रमेण माटकाया अकारादित्तकारान्तानि विसर्जनीयस्वररहितानि पञ्चाशदक्षराणि पञ्चाशद्विः घटिकाभिरूद्यन्ति । अ ए च त य इति पञ्चमाटका घटिकापारायणे ज्ञेयाः । पुनरपि प्रथमदिवसशिष्टघटिकाभिर्दशभिरकारादिलकारान्तानि दशक्षराणि समुद्यन्ति । हितीयदिवसे प्रावदकोटियादिकारादगान्तरमेकारमारभा शिष्टवत्वारिंशदक्षराणि चत्वारिंशद्घटिकाभिः समुद्यन्ति । पुनर्द्वितीयदिवसे शेषघटिकाभिर्विश्वतिभिरकारादि डकारान्तानि विंशत्यक्षराणि समुद्यन्ति । पुनरस्तृतीयदिवसे तदनन्तरं

दिवसैः पञ्चभिस्तस्याः षडावृत्त्या उदीरिताः ।
 एवं युगादिमारभ्य कालात्माणैः प्रवर्तते ॥ १३ ॥
 योनौ तिकोणमालिष्य तस्मिन् योनिं समालिष्येत् ।
 तंषु पर्यायनित्यार्गवर्णानालिष्य वाह्यतः ॥ १४ ॥
 युगाणैः घटिकार्णेन मध्ये विन्द्यस्य तत्र वै ।
 नित्याः षोडश दर्वशि पूजयेन्नित्यमर्चकः ॥ १५ ॥

चकारादि त्रिंशदक्षराणि अकारादि ण कारान्तानि त्रिंशदक्षराणि च समुद्यन्ति ।
 चतुर्थं दिवसे तदनन्तरं तकारादिविंशत्यक्षराणि अकारादिमकारान्तानि
 च चारिंशदक्षराणि च समुद्यन्ति । पञ्चमे दिवसे तदनन्तरं यकारादिदशाक्षराणि
 अकारादिक्षकारान्तानि पञ्चाशदक्षराणि च समुद्यन्ति । एवं क्रमात् पञ्चमि:
 पञ्चमिर्दिवसैः मात्रकायाः प्रोक्तपरित्वित्तिकमरूपिण्याः षट्षडाङ्गुत्त्यः
 सम्भवन्तीति ॥ १३ ॥

योनावित्यादिभिरयोग्यत्वन्तैस्त्रिभिः श्वाकैर्घटिकाचक्रविरचनाक्रमं तत्र
 युगपर्यायदिवसघटिकाभेदतो विद्यालेखनक्रमं तत्त्वके षोडशनित्याचनस्यावश्य-
 कर्त्तव्यतां तदकरणे साधकस्यायाग्यताञ्चोपदिग्भिः । तत्र योनौ स्वाभिमुखाय-
 तिकोणमध्ये । तिकाणं स्वानभिमुखायतिकोणं । तस्मिन् तत्त्वे । योनिं
 प्राग्वत् । तंषु वाह्यावरणमव्यमावरणयोर्यानितिकोणरूपयोस्त्रिषु कोणेषु ।
 पर्यायनित्यार्गवर्णान् अनन्तरवच्यमाणसंख्यासु विद्यासु गतपर्यायसंख्याप्राप-
 विद्यार्गवयं दिनप्राप्तविद्यार्गवयच्च । वाह्यतः वाह्यावरणमारभेति शेषः । मध्ये
 मध्यस्ययोनिमध्ये । नित्यं प्रतिदिवसम् । उत्तमा नित्यनित्यमित्युक्त्या प्रतिदिवस-
 मर्चनस्यावश्यकत्त्वायतामुपदिशति । पर्वपर्वणि उक्तेषु पर्वसु प्रतिपर्वेति यावत् ।
 मासमात्रेण तंषु पर्वसु प्रतिमासमन्यतमस्मिन् पर्वणि । अत भव्यमाधमपक्षयो-
 विधानं राष्ट्रक्षोभदुर्भिक्ष्यायादिकृक्षे ष्वेव अयोग्यता द्वितोये पटले सहस्रमित्या
 दिना सप्ततिमश्चोकोत्तरादिनाक्राप्रायश्चित्तमकृत्वा नित्यभजनादिषु साधकस्येति
 शेषः । अयमल घटिकाचक्रविरचनाक्रमः । इष्टमानभमेण वृत्तं निष्पाद्य
 तत्र प्राक् प्रत्यग्वृह्णसूत्रमास्फाल्य तदर्डमानेन प्राग्वृह्णसूत्रायवृत्तसन्धिमवष्टभ्य
 तदृत्पार्श्वयोश्चिक्षयुगं कृत्वा तद्विक्षङ्गताययुगं तिर्यक्सूत्रमास्फाल्य तद-

उत्तमा नित्यनित्यं हि मध्यमा पर्वपर्वणि ।
 अधमा मासमावेण मासादृह्मयोग्यता ॥ १६ ॥
 पूर्णमण्डलवर्णाः स्युः प्रथमे त्वादितः क्रमात् ।
 षट्क्रिंशत्तत्त्ववर्णस्तद्वितीया मरुता क्रमात् ॥ १७ ॥
 दृतीया सर्वतो वङ्गिरेवं विद्यास्तु वाच्चराः ।
 विपुराः सर्वं सिद्धानामाकराः कथिताः क्रमात् ॥ १८ ॥

अद्ययादारभग्न ब्रह्मस्त्रपश्चिमाग्रावधि सूत्रहयं विलिख्य योनिं निष्पाद्य तद्योनि-
 वामटक्षिणापाञ्चरेखाम धगतायदयां तिर्थयेखां कृत्वा तदश्रद्यात्तद्योनेः तिर्थ-
 ग्रेखामध्यात्तसूत्रदद्यविन्द्यासात्त्विकोणं निष्पाद्य तत्त्विकाणपाञ्च द्यमध्यगता-
 यदयं तिर्थक् सूत्रं कृत्वा तदश्रद्यादारभग्न तत्त्विकोणतिर्थग्रेखामध्यात्तं सूत्र
 द्यास्तालर्नेन मध्ययोनिं कृत्वा ब्रह्मसूत्रवृत्तच्छ मार्जयित्वा एवं षट्क्रिकाकालात्मकं
 चक्रं निष्पाद्य तत्र वाह्ययोनेरग्रादत्तिरेण कोणतयेषु पूर्वोक्तविद्यागत
 पर्यायात्तत्तद्विद्याच्चरत्वयं विलिख्य तदन्तर्गतत्विकोणकोणेषु पूर्वग्रादत्तिरेण
 नित्यविद्याच्चरत्वयं विलिख्य तदन्तर्गतयोनिमध्ये तत्तद्विटिकाणेन प्रागुक्तप्रकारेण
 सहितं युगाणं विलिख्य तत्र कालात्मकं चक्रे नानाज्ञानं मनोमत्स्थं तद्विद्वि
 इत्येकादशाच्चरत्वाक्यजनितसंख्या (८४६७५०५००००) भेदाभित्रे प्रोक्तकाले
 षोडश नित्याः समर्चयेदिति ॥ १६ ॥

पूर्णमण्डलेत्यादिना क्रमादित्यस्तेन श्लोकहयेन पूर्णमण्डलवर्णव्यक्तरयोग-
 विशेषप्रक्रियावशेन जातास्त्राच्चरास्त्रिपुराविद्यास्तासामनुभावस्त्रोपदिशति ।
 तत्र पूर्णमण्डलवर्णाः अ आ इत्यादीनि च च इत्यन्तानि षट्सप्तत्विक
 पञ्चशतसंख्यान्त्यक्षराणि । प्रथमे प्रथमान्त्यक्षराणि विद्यानामिति शेषः ।
 वाग्भवत्वेन भवतीत्यर्थः । आदितः क्रमात् अकारादिक्रमतः षट्क्रिंशत्तत्त्व-
 वर्णाः प्रागुक्ता अकारादयः क्षान्तवर्णाः । तद्वितीया वर्णाः कामराजात्मकाः मरुता
 आकारेण कृतसम्भिका इति शेषः । दृतीया लिपिरिति शेषः । तासां
 विद्यानां दृतीया लिपिः सर्वतः वक्त्रग्रामाणसंख्यास्तु विद्यासु वङ्गः
 वङ्गिसंज्ञालिपिः इकारः तासां विद्यानां शक्तिवीजत्वेन स्थिता इत्यर्थः । एवं
 उक्तप्रकारेण विपुराः संज्ञया स्वरूपेणेति शेषः । एतदुक्तं भवति अस्मिन् पटले

एताः पुस्तकमारोप्य पीठे संस्थाप्य पूजयेत् ।
 यत्र तत्र गदालक्ष्मीयहृदभिक्षशाववाः ॥ १६ ॥
 भूतापमृत्युकृत्याद्या न भवन्ति पुरादिके ।
 अभौप्सितानि मिथ्यन्ति तस्य योऽर्चति नित्यशः ॥ २० ॥
 षट्क्रिंशत्तत् सप्तशतं सहस्राणि च विंशतिः ।
 तासां संख्या समाख्याता तदाष्टस्तदाष्टिकृत् ॥ २१ ॥

षट्क्रिंशदित्यादेकविंशतिमेन श्लोकेन वच्चमाणसंख्यानां प्रत्येकशः त्रात्मानां त्रिपुराविद्यानामुद्घारे प्रथमाक्षरत्वेन प्रोक्षेषु पूर्णमण्डलवर्णेषु यथा-क्रममेकमेकं प्रथमसुच्छार्थानन्तरं तद्वितोयाक्षरत्वेन क्रमात् प्रागुक्तानि षट्क्रिंशत्तत्त्वात्मकान्यक्षरात्माकारेण कृतसन्धिकानि समुच्छार्थानन्तरं तत्तृत्याक्षरत्वेन सर्वेव ईकारमुद्घारयेत् । तेन पूर्णमण्डलवर्णेषु एकमेकमन्तरं षट्क्रिंशत् षट्क्रिंशदित्यानामाद्यमाद्यमन्तरं भवति । तेन वच्चमाणसंख्या विद्याः सम्भवन्तीति ॥ १८ ॥

एता इत्यादिना नित्यश इत्यन्तेन श्लोकदद्येन तासां त्रिपुराविद्यानां विनियोगं फलानि चोपदिशति । तत्र एता विद्याः । आरोप्य विलिख्य । पीठे पूजयेदित्यत्रा-व्ययः । संस्थाप्य प्रतिष्ठां कृत्वा । शाववाः शत्रव इत्यर्थः । कृत्याद्या इत्यत्रा-व्यशब्दः स्त्रादिविषयः । पुरादिके इत्यत्रादिशब्दो यामपत्तननगरवेष्टखर्वट-गृह्णादिविषयः । तस्य अर्चकस्य ॥ २० ॥

षट्क्रिंशदित्यादिना श्लोकेनोक्तविद्यानां संख्यां तदनुसम्भातुः फलं तेन तत्त्वेण पर्यायनित्यादिकं चोपदिशति । तत्र तदाष्टस्तदासां विद्यानां वच्चमाणक्रमेण परिष्वक्त्तिः । तदाष्टिकृत् देव्यात्मतं करोति इति यावत् । अत्राद्युपस्त्रः सम्प्रदा-यार्थी नाथाङ्गया लिख्यते । आसां विद्यानां देव्यात्मकत्वात्तच्छब्देन विद्योच्यते । तस्माह्विननित्यात्मकत्वेन तासामात्मत्तिः तासां दिननित्यानामेकैकस्या एव विद्यायाः पर्यायात्मकत्वेन प्राप्तिं करोतोति यावत् । किञ्च तासां विद्यानां पर्यायात्मकत्वेना-हृत्तिः । तासामेकैकस्या एव विद्यायाः पर्यायात्मकत्वेन च प्राप्तिं करोति । घटिकाचक्रादिषु पर्यायविद्यालेखनस्थानेष्वेव पर्याये पर्यायात्मिकां विद्यां तत्त्-पर्यायविद्यया सह विलिखेत् । युगान्तेषु यदा दिननित्यात्मेन विद्याहयं भवति तदा तद्यर्थं तत् स्थानेष्वेव लिखेत् ॥ २१ ॥

स्तम्भनाद्येषु तद्वर्णास्तदूपा हेतिवाहनैः ।
 एतद्ग्रन्थितजापेन मन्त्राः सिध्यन्ति वर्णिनः ॥ २२ ॥
 नाथावृत्तिर्मन्त्रवाशी द्विसहस्रं शतद्वयम् ।
 चत्वारि चेति विज्ञेयास्तत्त्वावृत्तिरुदीरिताः ॥ २३ ॥
 पूर्णमण्डलसंख्यैव नियावृत्तिः सहस्रतः ।
 द्विशतं षष्ठ्यवत्यश्च निःशेषं समुदौरिताः ॥ २४ ॥
 कृतादौनां युगानान्तु दिनेष्वे कैकशः क्रमात् ।
 ता विद्यास्तत्त्वरूपिण्यः शेषास्त्वन्ते दिशः स्मृताः ॥ २५ ॥

स्तम्भनाद्येष्वित्यादिभिः समुदौरिता इत्यन्तेस्त्रिभिः शोकैस्तासां प्रोक्तसंख्यानां विद्यानां विनियोगप्रकारं नवनाथव्यासिक्रमं पट्टिंशत्तत्त्वव्यासिक्रमं षोडशनित्यव्यासिक्रमञ्चोपदिशति । तत्र स्तम्भनाद्येषु आदाशस्त्वतुर्विशत्पटलोक्तपदकर्मादिविषयः । तद्वर्णास्तत्त्वद्विद्यावर्णाश्चतुर्विशतिपटलोक्तपोतादिवर्णाश्च । तदूपाः पञ्चत्रिंशत् पटलवत्यमाणपङ्क्तभेदरूपाः । एतेः प्रथमभेदरूपैर्मन्त्रैर्यन्त्रियतजापेन एकान्तरात्तजापेन मन्त्राः सर्वे इति शेषः । वर्णिनः प्राग्वत् । एतदुक्तं भवति नित्याविद्यासु मनोषितां विद्यामाभिर्विद्याभिरेककविद्यान्तरितं जपेत् । एष जपप्रकारः उक्तप्रकारेण मर्वाक्षराणां नित्यात्मकत्वात् सर्वमन्त्राणां अच्छरात्मकत्वाच्च मर्व्वमन्त्रवाधारणं इति । अस्य रहस्यार्थस्त्वाचाराध्यमुखादवभन्तव्यः । नाथावृत्तिः नवसंख्यावृत्तिः । तत्त्वावृत्तिः पट्टिंशत् संख्यावृत्तिः । पूर्णमण्डलसंख्या पट्टसप्तव्यधिकानि पञ्चशतानि । नित्यावृत्तिः षोडशषोडशसंख्यावृत्तिः निःशेषं समस्तव्याप्तिः ॥ २४ ॥

कृतादौनामित्यादिना सिद्धये इत्यन्तेन शोकद्वयेन कृतादिषु चतुर्युगेष्वहर्गनामामुक्तविद्याव्यासिक्रमं प्रयोगेषु तत्त्वद्विनपूजावश्यकत्तर्त्यतां तत्पफलानि चोपदिशति । तत्र एकैकशः एकैका विद्याः । तत्त्वरूपिण्यः प्रत्येकं तत्त्वाक्षराः । प्रत्येकमन्त्रवत्यात्मकतया ज्ञात्वानज्ञेयात्मकत्वाच्चाशेषविद्यानामिति शेषः । अन्ते युगानामिति शेषः । द्विशः प्रतिदिनं हे हे विद्ये । एतदुक्तं भवति कृतादिषु चतुर्युगेषु परिष्वक्तिः प्रोक्तसंख्या विद्या एकैकस्य दिवसस्य यथाक्रममेकैका विद्या भवति । तत्त्वद्युगान्तेषु कंपुचिह्निषु प्रतिदिनं हे हे विद्ये भवतः ।

प्रयोगेषु तु सर्वं तत्त्विनप्रपूजनम् ।
विशेषतो विधातव्यं जयारोग्यादिसिद्धये ॥ २६

तत् मर्वमालिख्यते । यथा कृतयुगे प्रोक्तकमेण समविंशदधिकचतुःशतोत्तरविंशत्-
महस्त (३०४३७) मञ्च्येषु पर्यायेषु गतेषु अनन्तरपर्याये चतुःषष्ठ्यत्तरविंशता-
धिकनवमहस्तमञ्च्यासु (८२६४) दिननित्याविद्यासु गतासु अनन्तरं ताठाई
इतिरूपिणीं विद्यामारभ्य तत्पर्यायेषु मनन्तरपर्यायेषु विद्या हयं
हयं भवति । सम्भूय कृतयुगे पर्याया एकोनचत्वारिंशदधिकचतुःशतोत्तरविंशत्
महस्तमञ्च्या (३०४३८) भवति । वेतायुगे च प्रोक्तकमेणाषाविंशत्यधिकाष्ट-
शतोत्तरद्वाविंशतिमहस्तमञ्च्येषु (२२८२८) पर्यायेषु गतेषु अनन्तरपर्याये
अष्टचत्वारिंशदधिकनवशतोत्तरषट्सहस्रमञ्च्यासु (६८४८) दिननित्या-
विद्यासु गतासु अनन्तरं ठाठाई इतिरूपिणीं विद्यामारभ्य तत्पर्यायेषु
अनन्तरपर्यायेषु विद्या हयं हयं भवति । सम्भूय वेतायुगपर्याया
एकोनद्विंशदधिकाष्टशतोत्तरद्वाविंशतिमहस्तमञ्च्या (२२८२८) भवति ।
द्वापरयुगे च प्रोक्तकमेणाष्टदशोत्तरशतद्वयाधिकपञ्चदशमहस्तमञ्च्येषु (१५२१८)
पर्यायेषु गतेषु अनन्तरपर्याये द्वाविंशदधिकषट्शतोत्तरचतुःसहस्रमञ्च्यासु
(४६२२) दिननित्याविद्यासु गतासु अनन्तरं जडाई इति रूपिणीं विद्या-
मारभा तत्पर्यायेषु मनन्तरपर्यायेषु विद्या हे विद्ये भवतः । सम्भूय
द्वापरपर्याया विंशत्यधिकशतद्वयोत्तरपञ्चदशमहस्रमञ्च्या (१५२२०) भवति ;
कलियुगे च प्रोक्तकमेण नवाधिकषट्शतोत्तर मसमहस्तमञ्च्येषु (७६०८) पर्यायेषु
गतेषु अनन्तरपर्याये पीड़शाधिकशतवयोत्तरसहस्रद्वयमञ्च्यासु (२३१६) दिन-
नित्याविद्यासु गतासु अनन्तरं घटाई इति रूपिणीं दिननित्याविद्यामारभा तत्
पर्यायेषु मनन्तरपर्यायेषु विद्या हे विद्ये भवतः । सम्भूय कलियुगे
पर्याया दशोत्तरषट्शताधिकसप्तसहस्रमञ्च्या (७६१०) भवति । सम्भूय चतुर्युग-
पर्यायाः साष्टनवतिष्ठृमसतिमहस्तमञ्च्या (७६०८८) भवतीति । युगानामन्ते
प्रतिदिनं दिननित्याविद्याहयभजनवासना पूज्यपादमुखादवगम्भव्या । युगदिन-
मञ्च्यापि ज्योतिःशास्त्रे मिदान्तशिरोमणी द्रष्टव्या । “पञ्चाङ्गरामास्तिथयः
खवर्ङ्गो सार्वद्विद्वार्कदिनाख्यमस्तैः” । अस्यार्थः एकस्मिन् सौरवत्सरे पञ्च-
षष्ठ्रधिकशतवयं दिनानि (३६५) पञ्चदशगडः (१५) त्रिंशत्पलाः (१०) सार्वद्वा-

विश्वतिर्विपलाः (२२।३०) भवन्तीति । तत्र हातिंशत्सहस्राधिकचतुर्लक्षवर्षसंख्ये (४३२०००) कलियुगे दिनसंख्यापञ्चषष्ठधिकशतवयदिनसम्बन्धीनि अशोति- सहस्राधिकषट्सप्ततिलक्षोत्तरपञ्चदशकोटिसंख्यानि (१५७६८००००) दिनानि भवन्ति कलियुगे पञ्चदशदण्डसम्बन्ध्यगोतिसहस्राधिकचतुर्षष्टिलक्षदण्ड- सम्बन्धीनि अष्टसहस्राधिकलक्षसंख्यानि (१०८०००) दिनानि भवन्ति कलियुगे एव विंशत्पूलसम्बन्धिष्ठिसहस्राधिकोनतिंशत्सहस्रोत्तरकोटिसंख्यपलसम्बन्धीनि पट्शतधिकसहस्रवयसंख्यानि (२६००) दिनानि भवन्ति कलियुगे सर्व- हाविंशतिर्विपलसम्बन्धि विंशतिसहस्राधिकसप्तनवतिलक्षसंख्य (८७२००००) विपलसम्बन्धीनि पञ्चत्वारिंश (४५) हिनानि भवन्ति अत्र कलियुगे दिन- सम्बन्धीनि दिनानि (१५७६८०००) दण्डसम्बन्धीनि दिनानि (१०८०००) पल- सम्बन्धीनि दिनानि (३६००) विपलसम्बन्धीनि दिनानि पञ्चत्वारिंश (४५) चेवं सम्भय पञ्चत्वारिंशदधिकषट्शतोत्तरैकनवतिसहस्राधिकसप्तसप्ततिलक्षोत्तर- पञ्चदशकोटि संख्यानि (१५७७१६४५) कलियुगदिनानि भवन्ति । ततः षट्क्रिंश- दधिकसप्त शतोत्तरविंशतिसहस्रसंख्यानां (२०७३६) मन्दाणां नवाधिकषट्शतो- त्तरसप्तसहस्राहृत्तिभिः (७६०८) चतुर्विंशत्यधिकशतहयोत्तराशीतिसहस्राधिक- सप्तसप्ततिलक्षोत्तरपञ्चदशकोटिसंख्यानि (१५७७८०२२४) दिनानि भवन्ति तदनन्तरं दशमाब्दत्ती अवशिष्टेषु एकविंशत्यधिकचतुर्षत्तरसहस्रसंख्येषु (११४२१) दिनेषु पडुत्तरेकविंशतिगतसंख्येषु (२१०६) दिनेषु एकैका विद्या भवति । पञ्चदशाधिकशतवयोत्तरनवसहस्रसंख्येषु (८११५) दिनेषु हे हे विद्ये भवतः । तेन दशमपर्यायपूर्तिरिति । इपरादि हैगुणादिना ऊहनोयमिति । अष्टतो यथा ३१५५८३२८० इपरदिनानि ४७३६७४८३५ त्रेतायुगदिनानि ६३१६६५८० सत्ययुगदिनानि । अतैते संयहस्रोकाः—

पञ्चा (५)ङ्ग (६)रामा(३)स्तिथयः(१५)खा(०)ग्नि(२) सार्वाच्च(२)चक्षुषी (२) ।

दिनादिर्विपलाम्त्व कालः सौरे तु वत्सरे ॥

वाण (५) वेदो (४) ग्नि (६) रात्रोश (१) यह (८) भूधर (७) भूधरे (७) ।

वाण (५) शब्दः (१) कलियुगे दिनसंख्याः समोरिताः ॥

पर्याया स्तव विज्ञेयाः ख (०) चन्द्र (१) रस (६) भूधराः (७) ।

नव (८) शून्या(०) ङ्ग (६) पाताल (७) पर्यायदिवसाः पुनः ॥

वेद(४) हि(२)नेत्र(२)खा(०) षा (८)ङ्ग(७)मुनी(७)षु (५) शशि(१)संख्या ।

गिष्ठेषु चन्द्र (१) नेत्रा (२) विष (४) भू (१) भू (१) संख्या दिनेषु च ॥

धातुचेवेशयोः पूजां कुर्यात्तदवाप्तये ।
 तत् प्रकारः प्रयोगानां पटले साधु वक्ष्यते ॥ २७ ॥
 तेषु पञ्चाशदर्णानां पञ्चाशन्मिथुनानि वै ।
 घटिकाक्रमयोगेन भजन्ते परिवर्त्तनम् ॥ २८ ॥
 अथ यन्त्राणि वक्ष्यन्ते प्रोक्तसंख्यान्यनुक्रमात् ।
 इति घटविंशदसञ्च तद्ददष्टादशास्त्रकम् ॥ २९ ॥

पर्याये लक्ष्म (६) शून्ये (०) न्दु (१) नेत्र (२) संख्ये दिने गते ।
 एकैकस्मिन् दिने हे हे विटेश्चेये क्रमादिति ॥
 वर्षे दिनादिकं दुहा युगवासरकादिकम् ।
 हापरादिषु तत्सर्वं हिगुणविगुणादिकम् ॥ इति ।

प्रयोगेषु प्रयोगदिनेषु तत्तद्दिनेषु तत्तद्दिनप्रूजनं यस्मिन् यस्मिन् दिवसे
 प्रयोगः क्रियन्ते तत्तद्दिनपतीनां पूजनं । तेन तद्दिनपतयः दिननित्या च
 तिथिनित्या च तिथिषिपो वासरेश्चौ नक्षत्रेश्च पठविधाः । तेषां दिन-
 नित्यासमर्चनमस्मिन् पटले वक्ष्यति । तत्तत्त्विधिनित्यार्चनं तत्तत्पटले प्रोक्तं ।
 तिथीशनक्षेत्रयोर्नामार्चने चित्रानित्यापटले प्रोक्ते वारेशद्वयनामार्चने कुल-
 सुन्दरोपटले विशेषतः प्रोक्ते । तदकरणे नैष्फल्यं कर्तृपीडाप्रसङ्गात् । एतदुक्तं
 भवति प्रयोगदिवसेषु प्रोक्तपठविधिदिनपतीनां प्रोक्तक्रमात् पूजनमवश्यं
 विधातव्यमिति ॥ २६ ॥

धात्वित्यादिना परिवर्त्तनमित्यन्तेन शोकहयेनोत्तरतः प्रयोगपटले वक्ष्यमाण-
 प्रकारेण धातुचेवेशयोरर्चनमपि प्रयोगदिवसेषु अबश्यकर्त्तव्यतया माटका-
 व्यासी प्रस्तौति । तत्र धात्विशाः डाकिन्यादयः । प्रोक्ताः चेवेशाः । परिवर्त्तनं
 मण्डलीकरणम् ॥ २८ ॥

अथ यन्त्राणीन्यादिभिरन्यवित्यन्तैर्नवभिः शोकैः घटसप्तविधिकपञ्चशत-
 पूर्णमण्डलाक्षरैस्तावत्संख्यातानामष्टानां ग्रत्यम्ब्दमेकैकशस्तावत्संख्यातानि
 चक्राण्युपदिग्नति । तत्र प्रोक्तसंख्यानि घटसप्तविधिकपञ्चशतसंख्यानीत्यर्थः ।

द्वादशसं नवासं वा स्वरे चासं नवास्कम् ।
 चतुरस्मय वासमिति भेदा नव क्रमात् ॥ ३० ॥
 एतानि वर्णविन्यासभेदात् प्रत्येकमष्टधा ।
 तेन द्वासप्ततिर्भेदास्तेषु नित्यार्णभेदतः ॥ ३१ ॥
 प्रत्येकमष्टधेत्येवमुक्तसंख्याः समौरिताः ।
 एतेष्वाद्यस्य वृत्तस्य विन्यासेनान्यदुद्दयेत् ॥ ३२ ॥
 षड्डुलपरिभ्रान्त्या वृत्तमेकनु वर्तयेत् ।
 एवं पुनः पुनः कुर्यादिकैकाङ्गुलतो वहिः ॥ ३३ ॥
 यदा सप्तदशभुवंस्तदा तद्विभजेदरैः ।
 षट्क्विंशद्विस्तस्तेषु न्यसेदर्णानि तथादितः ॥ ३४ ॥

वृत्तमित्यादिना शोकोत्तरार्हेन चक्रवयं द्वादशस्मित्यर्हेन चक्रचतुष्टयं तद्व
 स्वरे षोडशारे चक्र इत्यर्थः । चतुरस्मित्यादिना शोकोत्तरार्हदग्धपादेन
 चक्रहयं । एतानि प्रोक्तानि नव चक्राणि । वर्णविन्यासभेदात् अस्ति ठले
 अनुलोभेत्यादिना पञ्चविंशेन शोकेन वक्ष्यमाणतत्त्वाणेविन्यासभेदेन । तेषु
 द्वासप्ततिर्भेदेषु । नित्यार्णभेदतः षोडशस्वरविन्यासभेदेन । उक्तसंख्याः षट्सप्तव्य-
 चिकपञ्चशतसंख्याः । एतदुक्तं भवति प्रोक्तानां वृत्तादीनां अस्तान्तानां नवानां
 चक्राणां च वक्ष्यमाणप्रकारेण तत्त्वाक्षरनित्याक्षरविन्यासभेदात् प्रत्येकं
 चतुःषष्ठिरूपत्वात् सभूय प्रोक्तसंख्या भवन्तीति । एतेषु नवसु चक्रेषु । वृत्तस्य
 छत्तरूपस्य चक्रस्य । अन्यत् वृत्तेतरं चक्रं । उदयेत् अष्टारविन्यासतमानादिकं
 कुरुण्डपटले वक्ष्यमाणप्रकारेणोहयित्वा लिखेदित्यर्थः । षड्डुलपरिभ्रान्त्या प्रति-
 दिशमिति शेषः । वर्तयेत् भ्रमयेत् यदा सप्तदशभुवन् वृत्तानीति शेषः ।
 तत्त्वक्रान्तेषु पूर्णमण्डलसंख्याषु कोष्ठेषु । अर्णान् पूर्णमण्डलवर्णान् । आदितः
 अ आ इत्यादिक्रमतः क्वं क्व इत्यतः । चक्रविरचनाक्रमो यथा—समे तत्त्वे
 हसपदं विधाय तत्सन्देशस्यानमध्यभेदेन प्राक् प्रत्यग्न्यस्त्रवं काला तदवष्टश्चेन
 षड्डुलप्रमाणस्त्रभ्रमेण वृत्तं निष्पादय तद्विहिरेकैकाङ्गुलान्तरालं षोडश-
 वृत्तानि सम्भय सप्तदशवृत्तानि विधाय एकोनतिंशत्पटले वक्ष्यमाणक्रमेण

अनुलोमविलोमौ च वाह्नाभ्यन्तरसंपुटे ।
वाह्नाभ्यन्तःपरात्मौ तथा व्याकौर्गमित्यपि ॥ ३५ ॥

परितः षट्ट्रिंशदरान् समात्तरालात्रिष्वाट्ट वद्धसूवं मार्जयित्वा तद्वीथीगतेषु कोष्ठेषु पूर्णमण्डलसंखेषु वक्ष्यमाणकमेण तत्संखान् वर्णान् विन्यस्य हृत्तरुपेऽस्मिन्नेव चक्रे चतुःषष्ठिचक्राणि सम्पादयेत् । षट्ट्रिंशदस्त्रादिसर्वचक्रेषु प्राग्वत् सर्वमण्डलापठलोक्तप्रकारेण तत्तदुक्तारमंखरुचक्षानि परितो हृत्तेषु विधाय विक्षाच्चिक्ष्णं ज्यारुपेण सूत्राणास्फात्य तद्वात्तखण्डमार्जनात्तनदस्त्रात्मकं चक्रं भवति । अष्टासूं चक्रं समत्रिंशद्विर्वृत्तैः प्राग्वत् षोडशारेष्य कुर्यात् ॥ ३४ ॥

अनुलोमित्यादिना श्लोकेन तेषु नवेषु चक्रेषु वर्णविन्यासभेदकमसुपदिशति । तत्र अनुलोमविलोमौ च चकारः समुच्चर्यार्थः । तेनैव स्वराणां विन्यासभेदा आकाशन्ते । वाह्नाभ्यन्तरसंपुटौ वाह्नाभ्यन्तररार्दयोः स्थानभेदादन्योन्यसंपुटहयं वाह्नाभ्यन्तरपरात्मौ प्राग्वदर्ढहयस्य मध्यकोष्ठहयादुभयतः प्रतिलोमानुलोमेन द्विवा लेखनं । तथा वाह्नाभ्यन्तरस्यानभेदतः । एतदुक्तं भवति पोष्ठेषु नवसु चक्रेषु वाह्नात् कर्णिकावधि प्रत्येकं षोडशकोष्ठात्मिका वीथयः षट्ट्रिंशत्संख्याः परितः सम्भवन्ति । तात्त्वं वीथयोऽनुलोमानुलोमात्मकेषु प्रतिचक्रमष्टस्त्रष्टुसु भेदेष्वयादि प्रादन्तिरेन तत्तस्त्वाक्षराणां विलेखनवीथयो भवन्ति । तासु वीथीष्वयवीथोस्यकोष्ठषोडशके वाह्नादाभ्यन्तरप्रवेशगत्या षोडशस्वरान् विलेख्य प्रदद्विणक्रमयोगात्तदनन्तरवीथीगतकोष्ठषोडशके ककारस्य षोडशस्वरभिवरूपाणि प्राग्वहिलिखैर्वत्वं प्रदद्विणकमेण वीथीषु खादिच्चान्तानामक्षराणां षोडशस्वरयोजनेन भिन्नानि रूपाणि प्रतिवीथिकं षोडशसु कोष्ठेषु प्राग्वहिलिखेत् । अयमनुलोमानुलोमक्रमः । एतच्चक्रं पूर्णमण्डलांखयुगेषु प्रथमवत्सरात्मकं । अस्मिन् इव चक्रे षट्ट्रिंशत्स्त्वाक्षराणां प्रत्यक्षरं षोडशस्वरभिन्नानि रूपाणि पूर्णानि । तत्सदगुलोमक्रमवीथिस्थितादेष्वेवाभ्यन्तरकोष्ठारम्भतो वाह्नकोष्ठान्तं विलेखनादनुलोमविलोमाखण्डं तदयुगद्वितीयसम्बत्सरात्मकं चक्रम् । अस्मिन्नेव चक्रे तासु वीथोष्वे षट्ट्रिंशत्स्त्वाक्षराणां प्रत्यक्षरं स्वरभिन्नेषु रूपेषु वाह्नकोष्ठादिषु क्रमादृष्टसु कोष्ठेषु प्रवेशगत्याष्टौ रूपाण्यनुलोमतो लिखित्वा ततः सर्वभ्रान्तरकोष्ठादिनिर्गमनगत्या शेषेष्वष्टसु च कोष्ठेषु शेषरूपाष्टकानि क्रमाहि-

कर्णिकायां महाङ्गिनाम्ना संलिख्य सर्वतः ।
योजयेद्वाह्यकोष्ठस्यैः प्रागुक्तविधिना क्रमात् ॥ ३६ ॥

लिखेत् । एतच्चक्रमनुलोमवाह्यसंपुटाखरं प्रोक्तयुग्मतीयसम्बत्सरात्मकं चक्रं भवति । अस्मिन्नेव चक्रे तासु वीथीष्वेव तच्चाक्षराणां प्राग्वत् षोडशसु रूपेषु आदितः क्रमादष्टौ रूपाणि सर्वाभ्यन्तरकोष्ठादिष्वष्टसु कोष्ठेषु निर्गमनगत्या च शेषरूपाष्टकं क्रमाद्वाह्यकोष्ठारभ्यतः प्रवेशगत्या च लिखेत् । एतदनुलोमाभ्यन्तरसंपुटाखरं तद्युग्मतुर्थेवत्सरात्मकं चक्रम् । अस्मिन्नेव चक्रे तास्वेव वीथीसु प्रागुक्ताक्षराणां प्राग्वत् षोडशसु रूपेषु आदितः क्रमादष्टौ रूपाणि अष्टमकोष्ठादिसर्ववाह्यकोष्ठान्तम् अष्टसु कोष्ठेषु निर्गमनगत्या च नवमकोष्ठादिसर्वाभ्यन्तरकोष्ठान्तमष्टसु कोष्ठेषु शेषरूपाष्टकं क्रमात् प्रवेशगत्या च विलिखेत् । एतदनुलोमवाह्यपरावृत्ताखरं प्रोक्तयुग्मपञ्चमसंवत्सरात्मकं चक्रं भवति । अस्मिन्नेव चक्रे तास्वेव वीथीषु तच्चाक्षराणां तंपु षोडशस्वररूपेषु आदितः क्रमादष्टा रूपाणि नवमकोष्ठारभ्यतः सर्वाभ्यन्तरकोष्ठान्तमष्टसु कोष्ठेषु प्रवेशगत्या चाष्टमकोष्ठादिसर्ववाह्यकोष्ठान्तं शिष्टेष्वष्टसु कोष्ठेषु निर्गमनगत्या शेषरूपाष्टकानि विलिखेत् । एतदनुलोमाभ्यन्तरपरावृत्ताखरं तद्युग्मष्टसम्बत्सरात्मकं चक्रम् । अस्मिन्नेव चक्रे प्राग्वत्तच्चाक्षराणां षोडशरूपाणि प्रतिवीथिकं षोडशसु कोष्ठेषु प्रथमे षाड़शे द्वितीये पञ्चदशे चतुर्दशे चतुर्दशे त्रयोदशे पञ्चमे द्वादशे षष्ठे एकादशे सप्तमे दशमे इष्टमे नवमे च काष्ठे आदितः क्रमाद्विलिखेत् । एतदनुलोमवाह्यव्याकोणीख्यं प्रांक्तयुग्मसप्तमसंवत्सरात्मकं चक्रं भवति । अस्मिन्नेव चक्रे तास्वेव वीथीषु प्रोक्ततच्चाक्षराणां प्रोक्तानि रूपाणि प्रतिवीथिषु षोडशसु कोष्ठेषु षोडशे प्रथमे पञ्चदशे द्वितीये चतुर्दशे द्वितीये त्रयोदशे चतुर्थे द्वादशे पञ्चमे एकादशे षष्ठे दशमे सप्तमे सप्तमे नवमे अष्टमे च कोष्ठे आदितः क्रमाद्विलिखेत् । एतदनुलोमाभ्यन्तरव्याकोणीख्यं तद्युग्माष्टमसम्बत्सरात्मकं चक्रं भवति । अस्मिन्नेव षट्क्रिंशदरसपदशवृत्तात्मके चक्रे प्रतिवीथिकं षोडशकोष्ठात्मिकासु षट्क्रिंशत्सु वीथिषु अग्रवीथां चक्रारथ्य षोडशस्वरभिन्नानि रूपाणि वाह्यकोष्ठारभ्यादभ्यन्तरप्रवेशगत्या क्रमाद्विलिखर्या प्रादच्छिख्यक्रमायाततदन्तरवीथादिषु पञ्चक्रिंशत्सु वीथिषु ल्लादोनां शेषतत्त्वाक्षराणां षोडशस्वरभिन्नानि रूपाणि प्राग्वद्विलिखेत् । एतद्विलोमानुलोमाखरं

तदयुगनवमसम्बत्सरात्मकं चक्रं भवति । अस्मिन्नेव चक्रे प्रागुक्तप्रक्रियाभि
स्तच्छाक्षराणां स्वरभिन्नानां रूपाणां क्रमादिलेखनतो विलोमविलोमाख्यरं
विलोमवाह्यं पुटाखरं विलोमाभान्तरसंपुटाखरं विलोमवाह्यपरावृत्ताखरं
विलोमाभान्तरपरावृत्ताखरं विलोमवाह्याकोर्णखरं विलोमाभान्तरव्याको
र्णखरं तदयुगदशमसम्बत्सरादिषोड़शसम्बत्सरात्मकं यथाक्रमसेकैकवत्-
सरात्मकं चक्रं भवति । भूयोऽपि तस्मिन्नेव प्रागुक्तरूपे चक्रे अग्रवीथां अकारस्य
षोडशरूपाणि वाह्यतोऽभान्तरप्रवेशगत्या विलिखरा प्रदक्षिणक्रमायाततद-
नन्तरवीथादिषु समदशसु वीथिषु ककारादिथकारान्तानां समदशाक्षराणां प्रत्य-
क्षरं षोडशस्वरभिन्नानि रूपाणि प्राग्वदिलिखरा तत्तत्क्रमायाततदनन्तरै-
कोनविंशतीथादिषु शिष्टाखषादशसु वीथिषु क्षकारादिदकारान्तानामष्टा-
दशाक्षराणां प्राग्वत् स्वरभिन्नानि रूपाणि प्राग्वहिन्निखेत् । एतद्वाह्यसंपुटानु-
लोमाखरं तदयुगसमदशवत्सरात्मकं चक्रं भवति । अस्मिन्नेव चक्रे तेषां
तच्छाक्षराणां प्राग्वत् षोडशस्वरसहितानां रूपाणां प्रागुक्तप्रक्रियाभिर्विलेखनतो
वाह्यसंपुटविलोमाखरम् वाह्यसंपुटवाह्यसंपुटाखरम् वाह्यसंपुटाभान्तरसंपुटाखरम्
वाह्यसंपुटवाह्यपरावृत्ताखरम् वाह्यसंपुटाभान्तरपरावृत्ताखरम् वाह्यसंपुट-
वाह्यव्याकोर्णखरम् वाह्यसंपुटाभान्तरव्याकोर्णखरम् तदयुगाष्टादशवत्सरादि
चतुर्विंशत्तमायाततदनन्तरवीथादिषु समदशसु वीथिषु धकारादीनां
क्षकारान्तानां सृष्टदशाक्षराणां प्रत्यक्षरं षोडशस्वरभिन्नानि रूपाणि प्राग्वहिलिखरा
तत्तत्क्रमायाततदनन्तरैकोनविंशतीथादिषु अष्टादशसु वीथिषु थकारादीना-
मकारान्तानामष्टादशाक्षराणां प्राग्वत् स्वरभिन्नानि रूपाणि प्रोक्तक्रमात् विलि-
खेत् । एतदाभान्तरसंपुटानुलोमाखरम् तदयुगपञ्चविंशवत्सरात्मकं चक्रं
भवति । अस्मिन्नेव चक्रे तच्छाक्षराणां प्राग्वत् षोडशस्वरभिन्नानां रूपाणां
प्रागुक्तप्रक्रियाभिर्विलेखनादाभान्तरसंपुटविलोमाखरम् आभान्तरसंपुटवाह्य-
संपुटाखरम् आभान्तरसंपुटाभान्तरसंपुटाखरमाभान्तरसंपुटवाह्यपरावृत्ता-
खरमाभान्तरसंपुटाभान्तर-परावृत्ताखरमाभान्तर-संपुटवाह्य-व्याकोर्णखरमाभा-
न्तरसंपुटाभान्तरव्याकोर्णखरम् च तदयुगष्ठविंशवत्सरादिहाति शवत्-
सरान्तमेकैकवत्सरात्मकं चक्रं भवति । भूयोऽपि तस्मिन्नेव प्रोक्तरूपे चक्रे-
अग्रवीथां थकारस्य प्राग्वत् षोडशरूपाणि वाह्यादभान्तरप्रवेशगत्या विलिख्य

अन्येषामरविन्यासः षट्किंशत् समुदीरितः ।

अष्टासे षोडशाराः स्युः षट्किंशहृत्तमन्यवत् ॥ ३७ ॥

प्रदक्षिणक्रमायाततदनन्तरवैयादिषु मसदशसु वीथिषु तकारादीनामकारान्तानां
मसदशान्तराणां प्राग्वत् षोडशरूपाणि प्राग्वहिलिखा तत्क्रमायाततदनन्तरै-
कोनविंशत्वोयादिषु अष्टादशसु वीथिषु दकारादीनां चकारान्तानां प्राग्वत्
षोडशरूपाणि विलिखेत् । एतदाह्यपरावृत्तानुलोमाख्यं तदयुगत्यस्त्रिंशहृत्-
सरात्मकं चक्रं भवति । अस्मिन्नेव चक्रे तेषां तच्चाक्षराणां प्राग्वत् षोडश
रूपाणां प्रागुक्तप्रक्रियाभिर्विलेखनतो वाह्यपरावृत्तविलोमाख्यं वाह्यपरावृत्त-
वाह्यमंपुटाख्यं वाह्यपरावृत्ताभ्यन्तरसंपुटाख्यं वाह्यपरावृत्तवाह्यपरावृत्ताख्यं
वाह्यपरावृत्ताभ्यन्तरपरावृत्ताख्यं वाह्यपरावृत्तवाह्याकोर्णाख्यं वाह्यपरा-
वृत्ताभ्यन्तरव्याकोर्णाख्यम् च तदपुगचतुस्त्रिंशवत्त्रादिचत्वारिंश (४०)
वत्सरान्तं यथाक्रमसेकैकवत्सरात्मकं चक्रं भवति । पुनर्यत तस्मिन्नेव चक्रे-
इयवाच्यां चकारस्य प्राग्वत् षोडशरूपाणि वाह्यादाभ्यन्तरप्रवेशगत्या विलिख्य
प्रदक्षिणक्रमायाततदनन्तरवैयादिषु मसदशसु वीथिषु लकारादीना दकारान्तानां
मसदशानामक्षराणां प्राग्वत् षोडशरूपाणि प्राग्वहिलिख्य तत्क्रमायात तदनन्त-
रैकोनविंशत्वोयादिषु अष्टादशसु वीथिषु अक्षरादीनां यकारान्तानामष्टादशा-
क्षराणां प्राग्वत् षोडशरूपाणि विलिखेत् । एतदाभ्यन्तरपरावृत्तानुलोमाख्यसेक-
चत्वारिंशहृत्सरात्मकं चक्रं भवति । अस्मिन्नेव चक्रे तेषां तच्चाक्षराणां
प्राग्वत् षोडशरूपाणां प्रागुक्तप्रक्रियाभिर्विलेखनादाभ्यन्तरपरावृत्तविलोमाख्यं
आभ्यन्तरपरावृत्तवाह्यमंपुटाख्यमाभ्यन्तरपरावृत्ताख्यमाभ्यन्तरसंपुटाख्यमाभ्यन्तर-
परावृत्तवाह्यपरावृत्ताख्यम् आभ्यन्तरपरावृत्तवाह्यव्याकोर्णाख्यमाभ्यन्तर-
परावृत्ताख्यन्तरव्याकोर्णाख्यं च तदयुगहिचत्वारिंशवत्तसराद्यष्टचत्वारिंश
वत्सरान्तसेकैकवत्सरात्मकं चक्रं भवति । पुनरपि तस्मिन्नेव चक्रेइयवाच्यां
प्राग्वत् अकारस्य षोडशरूपाणि वाह्यादभ्यन्तरप्रवेशगत्या विलिख्य प्रदक्षिण
क्रमायाततदनन्तरवैयादिषु पञ्चत्रिंशत्सु यथाक्रमं चकलख हगसघ षड्ठ-
श्च वक्ष लज रभ यज मट भठ बड फट पण नत धथ दृत्येषां अक्षराणां पञ्च-
त्रिंशानां प्रत्यक्षरं प्राग्वत् स्वरभिवानि रूपाणि प्राग्वहिलिखेत् । एत-
दाह्यव्याकोर्णानुलोमाख्यं तदयुगौकोनपञ्चाशहृत्सरात्मकं चक्रं भवति । अस्मि-

देव चक्रे तेषां तत्त्वाक्षराणां षोडशस्वरभिन्नानां रूपाणां प्रागुक्तप्रक्रियाभि
र्विलेखनतो वाह्यव्याकीर्णविलोमाख्यं वाह्यव्याकीर्णवाह्यसंपुटाख्यं वाह्यव्याकीर्ण-
भ्यन्तरसंपुटाख्यं वाह्यव्याकोर्णवाह्यपराहृत्ताख्यं वाह्यव्याकीर्णभ्यन्तरपराहृत्ताख्यं
वाह्यव्याकीर्णवाह्यव्याकीर्णख्यं वाह्यव्याकोर्णभ्यन्तरव्याकीर्णख्यं च तदयुग-
पञ्चाश्रद्धत्सरादिष्टपञ्चाश्रद्धत्सरान्तं यथाक्रममेकैकवत्सरात्मकं चक्रं भवति ।
पुनरपि तस्मिन्देव चक्रेऽप्यवीथां वाह्यादभ्यन्तरप्रवेशगत्या चकारस्य षोडश-
रूपाणि विलिख्य प्रदक्षिणक्रमायातन्तदन्तरवीथ्यादिषु पञ्चलिंशत्सु वीथिपु
यथाक्रमं अस्तुकहखसंगषघशङ्कभवमचम्भटवलफडटपणाधत्तद्वठ ? इत्येषाम
चक्राणां पञ्चत्रिंशतां प्रत्यक्षरं षोडशरूपाणि प्राग्वत् षोडशस्वरभिन्नानां रूपाणां प्रागुक्त-
प्रक्रियाभिर्विलेखनादाभ्यन्तरविलोमाख्यम् आभ्यन्तरव्याकीर्णवाह्यसंपुटाख्यम्
आभ्यन्तरव्याकीर्णभ्यन्तरसंपुटाख्यम् आभ्यन्तरव्याकीर्णवाह्यपराहृत्ताख्यम्
आभ्यन्तरव्याकोर्णभ्यन्तरपराहृत्ताख्यम् आभ्यन्तरव्याकीर्णवाह्यव्याकीर्णख्यम्
आभ्यन्तरव्याकोर्णभ्यन्तरव्याकीर्णख्यं च तदयुगाष्टपञ्चाश्रद्धवत्सरादि-
चतुःषष्ठितमवत्सरान्तं यथाक्रममेकैकवत्सरात्मकं चक्रं भवति । एवं
सम्भूय तस्मिन्देव छत्तात्मके चक्रे तदयुगप्रथमचतुःषष्ठिवत्सरात्मकानि चतुःषष्ठि-
चक्राणि भवन्ति । एवं षट्टिंशदस्त्रादानां व्रश्वान्तानां अष्टानां चक्राणां
प्रोक्तप्रकारलेखनमेदैः प्रतिवक्रं यथाक्रमं तदयुगचतुःषष्ठिवत्सरात्मका-
न्येवं सम्भूय पूर्णमण्डलाख्यतदयुगवत्सरात्मकानि षट्समत्यधिकपञ्चशतसंख्यानि
चक्राणि भवन्ति । तत्राष्टात्मके तु षोडशसु वीथिषु प्रतिवीथिकं षट्त्रिंशत्
कोष्ठात्मिकासु अयवीथां वाह्यादाभ्यन्तरप्रवेशगत्या अक्षवादीनां त्रान्तानां षट्ट-
त्रिंशत्तस्त्रव्यक्तानामत्तराणां प्रत्यक्षरं षोडशस्वरूपेष्वाद्यस्वरभिन्नानि रूपाणि
विलिख्य प्रदक्षिणक्रमायातन्तदन्तरवीथ्यादिषु पञ्चदशसु वीथिषु गेषपञ्चदशस्वर-
भिन्नानि तेषां रूपाणि षट्त्रिंशत्समत्यानि प्रागुक्तप्रवेशगत्या
विलिखेत । एतदष्टास्ते चक्रे प्रथमं चक्रं भवति । एवं व्यञ्जनाक्षरस्वराक्षर-
विलेखनस्थानविनिमयेन पूर्वोक्तप्रकारमेदैरवावगिष्ठानि विषष्ठिचक्राणि परि-
कल्पयेदिति । कर्णिकाशां प्रोक्तानां पूर्णमण्डलचक्राणामिति शेषः । मरुहङ्की
आकारईकारावक्ततसम्भिकाविति शेषः । नान्ना सहितं साधकसाधकर्मणा-
मिति शेषः । तस्मिन्वनन्तु ईकारस्योदरे प्राग्वच्चिपञ्चिकं लिखेदिति सम्भ-

एतत् पटे समालिख्य वहिरष्टच्छदाम्बुजम् ।

कृत्वा दलेषु क्रमशो वाग्देव्यष्टकमालिखेत् ॥ ३८ ॥

प्रोक्तरूपं ततस्तस्य प्रतिष्ठा सम्यगौरिता ।

विधाय पूजयेन्निलं पुस्तपूजोक्तसिद्धये ॥ ३९ ॥

उभयं यः प्रकुरुते तस्य वंशे स्थिरा रमा ।

न कदाचिच्छ्रुयो हनिर्भविष्यति च तन्कुले ॥ ४० ॥

दायार्थः । सर्वतः सर्वचक्रसर्ववीथिषु योजयेत् । मरुहड्डी इत्यन्वयः । वाह्य-
कोष्ठस्यैः षट्क्रिंशत्स्वाक्षरेरिति शेषः । प्रागुत्तविधिना क्रमात्
प्रोक्तचतुषष्टिभेदविधिना अग्रादिप्रादक्षिण्यक्रमतः । एतदुक्तं भवति प्रोक्तेषु
चक्रेषु कर्णिकामध्ये साधकादिसहितम् आ ई इत्यक्षराद्यम् कृतसन्धिकं
विलिखय तत्त्वक्राप्यवीथिवाह्यकोष्ठस्याक्षरादिभिः सर्ववीथिवाह्यकोष्ठस्थैरक्षरैः
प्रागुत्तचतुषष्टिभेदभिन्नैः कर्णिकागताक्षराद्य क्रमाद्योजयेदिति । अष्टास्ते
तु अयवोधिकोष्ठानि वाह्यानि कल्पयेदित्यानुशविकोर्त्यः । अन्यवत् यथा अन्य
चक्रेषु चतुषष्टिभेदभिन्नाः पारायणमन्त्योजनक्रमस्तथेत्यर्थः । अस्मिन्
श्लोके अन्यत् सर्वे पूर्वभेदास्माभिर्व्याख्यातम् ॥ ३७ ॥

एतदित्यादिभिः कुल इत्यन्तैस्त्रिभिः श्लोकैस्तेषां प्रोक्तानां चक्राणां साधारणं
शेषरूपं तद्विनियोगांस्तत्पफलानि चोपदिशति । तत्र एतदिति प्रति चक्र-
विषयं । वहिस्तत्प्रकाणां प्रत्येकं प्रोक्तरूपाद्विरित्यर्थः । अष्टच्छदाम्बुजं
अष्टप्रतमम्बुजमिति यावत् । अम्बुजमित्युक्त्या तदम्बुजस्य कर्णिकामध्ये प्रोक्त-
चक्राणां विनिर्माणात्तत्प्रकाणे कर्णिकार्थमेकवृत्तं विलिख्य तद्विहिरष्टप्रवाणि
विलिखेदित्यर्थः । क्रमगः अग्रादिप्रादक्षिण्यक्रमतः । वाग्देव्यष्टकं वशिव्या-
दीनां मन्त्राष्टकं प्रोक्तरूपं विलिखेदिति पूर्ववान्वयः । ललितार्चनायामिति
शेषः । वीजहयतत्तर्हग्वीजनाम समाज्ञरीयुक्तमित्यर्थः । तस्य इति प्राग्वत्
प्रतिचक्रविषयः । ईरितं हितौग्रपटल इति शेषः । एतदुक्तं भवति प्रतिष्ठायां
हितीये पटले प्रोक्तरूपे प्रोक्तचक्रेषु सर्वमध्ये कर्णिकामध्ये देवतामावाह्य
गन्धादिभिरभ्यर्थं देवताष्टभागे श्रीमाथशक्तीः प्रोक्तप्रक्रियया पञ्चदश
नित्यास्त्र ममभ्यर्थं परितो हेतीय वहिर्विग्न्यादीः समभार्च षट्क्रिंशदधिक-

वर्णैषधिकाथजलैरापूर्य कलशं महत् ।
 तच्च देवौ समावाह्य संपूज्य विधिविनिशि ॥ ४१ ॥
 नित्यानां तत्त्वविद्याश्च जपित्वाऽन्येद्युरामने ।
 संपूज्य शिष्यं संस्थाप्य शक्ता तमभिषेचयेत् ॥ ४२ ॥
 एवं जन्मानुजन्मादि पौर्णमासीषु साधकः ।
 कुर्यात् कर्षमुवर्गस्य मुद्रिकां गास्त्र दक्षिणाम् ॥ ४३ ॥
 एवं निरन्तरं वर्षं योऽभिषिक्तः स साधकः ।
 पार्थिवस्तस्य वन्द्यो वा भविष्यति न संशयः ॥ ४४ ॥
 वर्षद्वयाभिषेकेन तस्य वंशे स्थिरा रमा ।
 वर्षत्रयाभिषेकेण सिद्धिवैद्याधरौ भवेत् ॥ ४५ ॥

सप्तशतोक्त्तरविंशतिसप्तसंख्यान् (२०७३६) मन्त्रांस्तत्त्वकोङ्कृतक्रमादर्चयेदिति । नित्यं प्रतिदिवसं एतदनुलोभादिमङ्गलप्रदचक्रविषयम् । इतरेषां चक्राणां तत्तत्त्वार्थकाले प्रतिष्ठार्चनादि क्रत्वा तत्कार्यपरिममासौ देवतां सपरिवारामुहास्य पटगतं तत्त्वक्रं मार्जयित्वा प्रोक्तप्रायश्चित्तादि कुर्यात् । पुस्तकपूजोऽस्त्रिहये पूर्वोक्तपुस्तकलेखनपूजाफलमिहये । उभयं माटकाचक्रार्चनं पुस्तकार्चनच्च ॥ ४० ॥

वर्णोषधीत्यादिभिराप्तुयादित्यन्तेरष्टभिः श्लोकैस्ताभिविद्यादिभिरभिषेकप्रकारं तत्त्वफलावासित्वोपदिग्निति । तत्र वर्णोषधिकाथजलैः पञ्चतिंशे पठते वस्त्रमाणात्तरीषधिकथितजलैः । महत् खारीमानतोयपूरणीयम् । तत्र जले विधिवत् पूर्वोक्तचक्रविधानप्रक्रियया । निश्च पूर्वेद्युरिति शेषः । नित्यानां तत्त्वविद्याः स्त्रराणां षट्क्रिंशत्तत्त्वाच्चरयोगजातविद्याः । आमने संस्थाप्येत्युक्त्तरताम्बयः । शश्मया देवतात्वेन वृतया योषिता सर्वति शेषः । तं शिष्यं । जन्मानुजन्मादि पौर्णमासीषु आदिशब्दो विषुवायनयुगादिविशेषविद्वसविषयः । पौर्णमासीशब्दः शेषपर्वविषयः । कर्षः निष्कात्रयं । मुद्रिकां अङ्गुलीयकं । दक्षिणां अभिषेकुरिति शेषः । एवं प्रोक्तप्रकारेण । निरन्तरं उक्तकालानतिलङ्घनेन । वर्षं अत्यन्तसंयोगे

चतुर्वर्षाभिषेकेण खेचरीमेलनं भवेत् ।
 पञ्चवर्षाभिषेकेण पञ्चत्वं नाधिगच्छति ॥ ४६ ॥
 षड् वर्षमभिषेकेण लोकपालसमो भवेत् ।
 सप्तवर्षाभिषेकेण दिवाकरसमो भवेत् ॥ ४७ ॥
 अष्टवर्षाभिषेकेण चन्द्रमःसहशो भवेत् ।
 नववर्षाभिषेकेण देवीसारूप्यमाप्नुयात् ॥ ४८ ॥
 जयाय विद्याः षट्क्रिंशदेकपञ्चाशदेव वा ।
 आवृत्तीर्जपहोमार्च्चातिर्पणौः साधु साधयेत् ॥ ४९ ॥
 तेन जित्वा ग्रिपून् सर्वनिधते तपनो यथा ।
 तथोत्पातेषु सर्वे षु तथा गोगाद्युपद्रवे ॥ ५० ॥

हितीया । तस्य वन्ध्यः पार्थिवस्य वन्ध्यः । एतद्वाह्निणजातिविषयं । तस्य अभिषेचस्य
 खेचरीमेलनं आकाशचरयोगिनीसंलापादि पञ्चत्वं स्वस्त्ररूपापरिज्ञानं । षड्-
 वर्षे प्राग्भृतीया । लोकपालसमः तत्तद्गुणवेभवेन । दिवाकरसमः प्रतापादितः ।
 चन्द्रमःसहशः आङ्गादकरत्वादिना । देवीसारूप्यं पराहन्तात्मताम् ॥ ४८ ॥ ॐ ॥

जयायेत्यादिभिः सम्भादयत इत्यन्तैः पञ्चभिः श्लोकैश्चतुर्विधेयास्तिभेदेन
 फलावासिं प्रपञ्चस्य तत्तच्चक्ररूपत्वं तज्ज्ञानसिद्धौ सर्वाणि फलानोष्ठानि सिद्ध-
 म्नोति चोपदिशति । तत्र विद्याः प्रोक्तसंख्याः कालनित्याः । षट्क्रिंशत् एक-
 पञ्चाशदिति तासामावृत्तिविशेषणं । वा विकल्पे । साधु अनन्यगतचित्तं यथा तेन
 साधनेन सर्वान् सहजप्राकृतकृत्तिमान् एधते दीप्यत यथा इवेत्यर्थः । अस्मिन्
 प्रकरणे तथाशब्दः पूर्वोक्तप्रकारजपादिविषयः । मर्वेषु भौमाल्लरोक्तदिव्येषु ।
 गोगादीत्यवादिशब्दो भूतवेतालप्रेतपिशाचापम्भारादिविषयः । कृत्यानिवारणे
 परोत्यापितकृत्याप्रतिनिवर्त्तने । कृत्यासमुत्पत्तौ स्वात्मरक्तार्थमिति शेषः । इत्यमिति
 प्रोक्तविषयः । एतच्चक्रारमाश्याय ग्रहक्षादि प्रवर्त्तत आदिशब्दो राश्यादि-
 विषयः । एतदुक्तं भवति ज्योतिशक्तिं प्रयेकतत्तद्रेकाणामकहादशराशिमयं
 भवति तेन तत्तच्चक्राणि च प्रत्येकमारवयात्मकहादशराशिमयानि भवन्ति ।
 तस्माद् यथा हादशराश्यामके ज्योतिशक्ते यज्ञर्चादि काले काले प्रवर्त्तते तथा

तथा वाञ्छितसिद्धिर्थं तथा कृत्यानिवारणे ।
 तथा कृत्यासमुत्पत्तावित्यं सर्वार्थसिद्धिदम् ॥ ५१ ॥
 एतच्चकारभास्याय गहर्चादि प्रवर्तते ।
 एतच्चकारविन्यासरूपा भूमिष्ठ दृश्यते ॥ ५२ ॥
 तस्मादेतन्मयं सर्वं मेतस्य भजनेन च ।
 सर्वं मनोरथाः सिद्धा भजनं सम्प्रदायतः ॥ ५३ ॥
 कालप्राप्तक्रमं पूर्वं मावत्तर्गान्वक्रमं भजेत् ।
 कृष्णपञ्चेषु शुक्लेषु केवलोक्तक्रमं भजेत् ॥ ५४ ॥
 जपतर्पणाहोमार्चास्त्रापनेष्वप्ययं क्रमः ।
 अमुं ज्ञात्वा विधातव्यमन्यथानर्थमावहेत् । ॥ ५५ ॥

एतेषां ज्योतिश्चक्रमयत्वादेतेषु चक्रोष्वेकस्मिन्देव चक्रस्मिन्देव प्रत्यरं ग्रहनक्षत्रादीनि
 माटकाच्चरमयानि तत्तदयुगवर्षभेदक्रमेण प्रवर्तत इति भूमिः । भूचक्रस्य
 द्वादशराश्यामकत्वात् प्राक् प्रतिपादितक्रमतस्तटपि तत्तच्चकामकं भवतीति
 यावत् । एतमयं माटकाचक्रमयं सर्वं दृश्यं । एतस्य प्रोक्तचक्रान्वयतमस्य
 भजनेनेति पूर्वमेवोक्तं । भजनं सम्प्रदायतः कर्तव्यमिति पुनरुक्तिदोषो न
 भवतीत्यर्थः ॥ ५३ ॥

कालप्राप्तेयादिना आवहेदित्यन्तेन श्वाकहयेन तासां विद्यानां चन्द्रक्षयवृद्धि-
 कालभेदेन भजनविशेषं तदवश्यकर्त्तयतां तदकरणे प्रत्यवायज्ञोपदिशति ।
 तत्र कालप्राप्तक्रमं प्रागुक्तसम्बत्सरचक्रदर्शितानुलोमानुलोमादिप्रकारभेदेषु
 तत्तत्सम्बत्सरप्राप्तकारभेदक्रमं । अन्यक्रमं तत्तकर्मोक्तं केवलोक्तं क्रमं ।
 तत्तत्कालप्राप्तक्रमवर्जतत्तत्कर्मानुगुणाक्रमं । एतदुक्तं भवति कृष्णपञ्च काम्य-
 कर्मारम्भे नित्योपासनारम्भे च तत्तत्संवत्सरामकचक्रप्रदर्शितक्रमं पूर्वमावर्थ
 पश्चात्तत्तत्कर्मोक्तक्रमं भजेत् । शुक्लपञ्चे तु तत्तत्कर्मप्राप्तक्रममेव
 भजेदिति । अयं कृष्णपञ्चशुक्लपञ्चभेदः प्रदर्शितः । अमुं पञ्चभेद-
 प्रदर्शितं क्रमं । विधातव्यं नित्यकर्मं काम्यकर्मं वेति शेषः । अन्यथा
 तत्प्रकाराकरणे ॥ ५५ ॥

कृत्योत्पत्तौ शत्रुभङ्गे नियहे प्रतिलोमकम् ।
 कालेन प्राप्तमन्यच सर्वत्र समुदौरितम् ॥ ५६ ॥
 वशीकरणरक्षासु सम्पुटहितयं क्रमात् ।
 रोगश्वरजये प्रोक्ते परावृत्तक्रमेण वै ॥ ५७ ॥
 गोभूहिरण्यवाहादिलाभेषु च समीरितः ।
 उच्चाटनेषु व्याकीर्णं तेषु शान्त्यै क्रमं यजेत् ॥ ५८ ॥
 एतहिधाननिषाणातं प्रणामन्ति सुरासुराः ।
 तस्मिन्नरिकृताः पौडाः कृत्याद्या नैव समुखाः ॥ ५९ ॥
 प्रल्युतैव परावृत्ताः कर्त्तरिं नाशयनि वै ।
 यत्रासौ निवसत्येष तत्त्वेवं तत्पोवनम् ॥ ६० ॥

कृत्योत्पत्तावित्यादिभिर्यजेदित्यस्तस्मिभिः शोकैः प्रतिलोमानुलोमजे तु
 कृत्योत्पत्तिशत्रुभङ्गादिरूपाणि फलानि तहिधानप्रायश्चित्तस्त्रोपदिशति ।
 तत्र कालेन प्राप्तं प्रतिलोमायमङ्गलयोग्यानि अनुलोमादिमङ्गलयोग्यानि च
 सर्वत्र सर्वकर्मसु वक्ष्यमाणेषु । एतदुक्तं भवति कृत्योत्पत्त्याद्यमङ्गलप्रद
 प्रतिलोमादिकक्रमभजनतो मङ्गलेषु कर्मसु क्रियमाणेषु तत्तत् कालप्राप्तक्रम
 इत्यवश्यकर्त्तव्यतया भजनात्तत्तदमङ्गलप्रदो न भवति । एवमनुलोमादिकमङ्गल
 फलप्रदक्रमभजनतः अमङ्गलकर्मसु क्रियमाणेषु कालप्राप्तक्रमभजनावश्यकर्त्तव्य-
 तया भजनात्तत्तदमङ्गलफलविनाशको न भवति । संपुटहितयं स्वरव्यञ्जनयो-
 र्वाङ्गाभगत्तरभेदतः । परावृत्तां प्राग्वहेदतः चकारः प्रागुक्तपरावृत्तक्रमहय-
 समुच्यार्थः । समीरितः परावृत्तक्रमदित्यक्रम इति शेषः । व्याकीर्णः
 प्राग्वहेदतः । तेषु प्रोक्तेष्वमङ्गलेषु परप्रयुक्तेष्वपि क्रमं अनुलोमात्मकं नित्य-
 भजनक्रमं एतेष्वनुलोमादिष्वष्टसु भेदेषु स्वरव्यञ्जनयोरेकप्रकारं अनुलोमानु-
 लोमादिको भेदः । तत्तत्कर्मसु शौचफलप्रदो निश्चितममोघश्च भवति ।
 एतस्मिन् पट्टे उच्चरत्र सर्वव्याकीर्णत्यादिना व्याकीर्णव्याकीर्णचक्रस्यामोघत्व-
 प्रतिपादनात् सम्प्रदायाच्च ॥ ५८ ॥

एतदित्यादिना तपोवनमित्यस्तेन शोकहयेन एतासु विद्यासु निष्ठात्य

इमशाने पर्वते शून्ये विपिने चुद्रपौड़ने ।
 प्रतिष्ठिते यन्त्रराजे तत् स्याञ्जनपदं महत् ॥ ६१ ॥
 सर्वव्याकौर्णचक्रेण स्थापितेनामरावती ।
 उच्चाटिता पुनर्द्वै वि मयापि च न रक्षते ॥ ६२ ॥
 शिलायां ताम्रपटे वा राजते हेमनिर्मिते ।
 विलिख्य भूमौ निखनेद् यामराष्ट्रपुरादिषु ॥ ६३ ॥
 कृत्वा देवालयं तत्र चक्रं संस्थाय तस्य वै ।
 कर्णिकामध्यगे वेरं कुर्यात् साक्षिध्यसिद्धये ॥ ६४ ॥

बैभवमुपदिशति । तत्र निषातं साधकं । तस्मिन् साधके । कर्त्तरं प्रयोक्तारं ।
 असौ साधकः । एष इत्यस्य असावित्यत्रान्वयः । क्षेत्रं पुण्यक्षेत्रम् ॥ ६० ॥

इमशाने इत्यादिना श्वोकेन इमशानादिशूल्यभूमिषु आमनगरपत्तनादिकरणो-
 पायमुपदिशति । तत्र चुद्रपौड़ने कालभस्मादिचुद्रोपद्रवभूयिष्ठे देशे यन्त्रराजे
 अनुलोमानुलोमाख्ये चक्रे तस्य सर्वयन्त्रकारणत्वाद्यन्त्रराजत्वं । तदिति
 जनपदविशेषणम् । स देशो जनपदं भवतीत्यर्थः ॥ ६१ ॥

सर्वव्याकौर्णेत्यादिना श्वोकेनोच्चाटनचक्रैवभवमुपदिशति । तत्र सर्वव्याकोर्ण
 चक्रेण स्वरव्यज्ञनाभ्यां वाह्नाभ्यन्तरभेदजातानि चत्वारि चक्राणि सर्वशब्द-
 विषयाणि । उच्चाटिता उच्चूलयितसकलदेवजातिः । मया ईश्वरेण अपिशब्देन
 किंपुनरत्यसामर्थ्यद्येतिर्त्यर्थः ॥ ६२ ॥

शिलायामित्यादिभिः सिहिदायकमित्यन्तैः पञ्चभिः श्वोकैर्यामादिषु रक्षायं
 तच्छक्तस्यापनविधानं तच्छक्तस्यापनेन सर्वदेवतासाक्षिध्यसिद्धादिकश्वोपदिशति ।
 तत्र वा वक्तव्ये । विलिख्य अमुलोमानुलोमाख्यचक्रमिति शेषः । निखनेत्
 अर्चान् पटले ग्रामादीत्यादिपञ्चषष्ठितमश्वोकादिभिस्त्रिभिः श्वोकैर्व्यमाख्य
 प्रकारेण रक्षार्थमिति शेषः । पुरादिष्वित्यत्रादिशब्दो नगरखर्वटपत्तनादिविषयः ।
 तत्र देवालये । चक्रं अनुलोमानुलोमाख्यकं मात्रकाचक्रमित्यर्थः । संस्थाय
 देवतास्यापनस्याने एकमित्रेव वच्छमाणप्रकारेण तस्य चक्रस्य कर्णिकामध्यगे
 स्थान इति शेषः । वेरं अभोष्टदेवतायाः कुर्यात् प्रतिष्ठापयेदित्यर्थः । साक्षिध-

ग्रामादिरक्षणे तत्र मध्ये चाष्टसु दिक्षुपि ।
खात्वावटं पुनस्तेषु पाषाणैर्घटितं दृढ़म् ॥ ६५ ॥
समावाहा भिपूज्याथ स्थापयेन्द्रूलविद्यया ।
पाषाणेन तदाच्छाद्य पीठं कृत्वोपरि स्थिरम् ॥ ६६ ॥
नित्यशः पूजयेद् गम्भपृष्ठधूपादिभिः समम् ।
त्रिसन्ध्यमेवं कुर्वीत नान्यथा सिद्धिदायकम् ॥ ६७ ॥

मिदये देवताया इति शेषः । एतदुक्तं भवति प्रोक्षेषु वासुद्भोष्टदेशे अभीष्ट-
देवतान्तर्यं कृत्वा तत्र देवतास्यापनस्यानमध्ये एकमवटं खात्वा तं वक्ष्यमाण-
प्रकारं शिलाभिरावध्य तत्र प्रोक्षमनुलोमानुलोमाक्षकचक्रं शिलादिधृतेष्वधि-
करणेषु तक्तीर्णं प्राग्वत् कृतप्राणप्रतिष्ठादिकं संस्थाप्याभ्यर्थं तत्पाषाणेनाच्छाद्य
तत्र कर्णिकामध्यस्थानोपरि तत्त्वेवताविरप्रतिष्ठापनात् तस्मिन् वेरे तत्त-
देवतासाविध्यमिहिरिति । आमादिरक्षणे पूर्वप्रसुतं आदिशब्दं प्राग्वत् ।
तत्र तस्मिन् (तस्मिन्) मध्ये सर्वमध्ये अवटं गत्तम् । मध्ये च प्रतिदिश-
चेति शेषः । तेषु अवटेषु घटितं तत्तदन्तस्थले इति शेषः । समावाहा
प्रोक्षककर्णिकामध्ये अभीष्टनित्यामिति शेषः । अभिपूज्य तत्त्वित्यार्चनक्रमेण
तत्त्वकर्तविद्याक्रमेण रेत्यर्थः । अन्तः शिलाघटितावटानामिति शेषः ।
स्थापयेत् प्रतिष्ठितं चक्रं मूलविद्याया अभीष्टनित्यायाः तत् अवटगतं चक्रं
पीठं शिलादिभिर्घटितं धिष्याकारं । उपरि आच्छादिततलोपरि । स्थिरं शिला-
दिभिर्घटितत्वात् । पूजयेत्तस्मिन् धिष्ये चक्रममावाहितां नित्यां । एवं उप्रकारं
गम्भादिभिः । अन्यथा प्रोक्षप्रक्रियाभ्यन्तरेत्केण । एतदुक्तं भवति आमपुर-
नगररेष्टखवटपत्तनादिवासुरक्षणे तस्मिंस्तस्मिन् वासुदेशे सर्वमध्येष्टसु दिक्षुपि
एवं नवसु स्थानेषु नवावटान् खात्वा तेषामन्तःस्थलानि पाषाणैरावध्य
प्रोक्षाधिकरणेष्वन्यतमे रूपे अधिकरणनवके उभयानुलोमाक्षकं उभयसम्पुटं
वा चक्रनवकमुत्कीर्णं कृतप्राणप्रतिष्ठादिके तस्मिन् अभोष्टा नित्यामावाहा
तत्त्वित्याक्रमेणाभार्थं तत्तत् चक्रभेदादिभिः कालनित्याभिश्वाभार्थं एवं दिन-
त्यादहोनं सम्युज्य तत्तत्त्वकरणमेकमेकमित्यावक्षिप्तवटे संस्थाप्यावटो-
परि तच्छ्लाभिराच्छाद्य तत्तलोपरि शिलादिभिर्दृढतराणि पीठरूपाणि नव

तत्कालोक्तानि कुण्डानि नव होमेषु सर्वतः ।
 होटूणां दक्षिणा वस्त्रभूषादासगोधनैः ॥ ६८ ॥
 यद्यन्निजेष्मितं तत्तद्वक्तरं सुकरन्तु वा ।
 जपतर्पणहोमैर्वा सेकैः संसाधयेत् स्थिरः ॥ ६९ ॥
 नैताभिः सहश्री कापि विद्या लोकेषु विद्यते ।
 तस्मात्तदाभिरुपायैः साधयेत् सर्वमौष्मितम् ॥ ७० ॥
 पञ्चाशहारमावर्त्तं विद्याभक्तिसमन्वितः ।
 मुच्यते निगड़ैः कृच्छ्रैर्विरोधैः मुदारुणैः ॥ ७१ ॥
 शतवारं समावर्त्तं विद्याविबिधवैभवाः ।
 लभन्ते तनयान् वन्ध्या अपि सर्वगुणान्वितान् ॥ ७२ ॥

धिष्यानि कल्पा तत्र तत्र धिष्ये प्रतिदिनं प्रोक्तक्रमान्विमन्ध्यार्चनात् प्रोक्तग्रामादि-
 रक्षासिद्धिः । एतत् समं चक्रान्तरं न विद्यत इति ॥ ६७ ॥

तत्कालेत्यादिना होटेन प्रागुक्ते चक्रे व्यासिक्रमप्राप्तकालदर्शितनवबिध-
 कुण्डेषु होमविधानं होटदक्षिणाच्चोपदिशति । तत्र तत्कालोक्तानि कुण्डानि
 नव । तत्तत्संवत्सरोक्तानि त्रितादीनि नव चक्राणि कुण्डाकाराणि कुर्या-
 दित्यर्थः । सर्वतः नित्यनैमित्तिककाम्यकर्मसु । गोधनैर्गोभिर्धनैश्च । एतदुक्तं
 भवति पूर्णमण्डलसंस्थेषु युगवत्सरेषु चतुःषष्ठिवत्सरेषु प्रोक्तवृत्तादिष्टदिनं-
 दस्त्रादिचक्रनवकाकाराणि नवकुण्डानि कुण्डपटलवच्यमाणक्रमात् हितोय-
 वृत्तादिष्टत्तान्तराक्षरम्यासवर्जं कल्पयित्वा तत्तत्सम्वत्सरप्राप्ते कुण्डे सर्व-
 कर्मसु होमं कारयित्वा होटणामुक्तानि द्रव्याणि दक्षिणां दद्यादिति ॥ ६८ ॥

यद्यदित्यादिना ईष्मितमित्यन्तेन श्लोकहयेण ताभिरुक्ताभिर्विद्याभिः पञ्च-
 बिधोपासनेन समोहितसिद्धिं विद्यावैभवादिकश्चोपदिशति । तत्र तत्तत् समो-
 हितं दुक्तरं अति महता यज्ञेन साध्यमपि । तुरवधारणे । वा समुच्चये । स्थिरः
 फलत्वेवेति निश्चितवृद्धिः । एताभिर्विद्याभिः । आभिः विद्याभिः । उपायैस्तैः
 प्रोक्तं पञ्चविधसाधनैः ॥ ७१ ॥

पञ्चाशदित्यादिभिरवाप्त्यादित्यन्तरध्येहैः समभिः श्लोकैस्तासां विद्यानां

अधर्द्वशतवारन्तु विद्या आवर्त्ता भक्तिः ।
 गुणरूपादिसम्पद्वां भार्यां विन्दन्त्ययतः ॥ ७३ ॥
 तावदावर्त्ता कन्या वा पति सर्वं गुणान्वितम् ।
 लभन्ते पुत्रपौत्रादैरेधन्ते सम्पदन्विताः ॥ ७४ ॥
 हिशतं ताः समावर्त्ता दारिद्र्यान्मुच्यते ध्रुवम् ।
 विशतैर्भुमिशस्याद्यश्चतुर्भिर्मिस्तु शतैर्धनौ ॥ ७५ ॥
 पञ्चभिर्मिस्तु शतैर्भूपो भवेत् षड् भिः शुतैर्नृपः ।
 सप्तभिर्मिस्तु शतैरेष्य न मुञ्चत्यन्वयं रमा ॥ ७६ ॥
 अष्टभिर्मिस्तु शतैरेषां नृपाः सर्वे इस्य किञ्चराः ।
 नवभिर्मिस्तु शतैरेष कन्दर्पी वनिताजने ॥ ७७ ॥
 एवं नवशतं जप्त्वा सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
 आसान्तु विद्यानित्यानामङ्गानि शृणु सुन्दरि ॥ ७८ ॥

पृष्ठाश्वारादिनवशतवारान्तमावृत्याधिक्ये न फलाधिक्यमुपदिशति । तत्र विद्या इति पदच्छेदः । कञ्चैर्व्यसनैः । विद्याः प्राग्वद्विवैभवाः फलवैबिध्यात् । अधर्द्वशतवारं पञ्चाशदुत्तरशतवारमित्यर्थः । गुणरूपादीत्यतादिशब्देनाभिजनादि प्रोच्यते । विन्दन्ति लभन्ते माधका इति शेषः । तावत् पञ्चाशदुत्तरं शतवारं । कन्या इति प्रथमावहुवचनम् । वा समुच्चये । एधन्ते वर्जन्ते । सम्पदन्विता इत्येतत् कन्या इत्यस्य विशेषणं । ताः विद्याः । दारिद्र्यादकिञ्चनत्वादसल्लोषादित्यर्थः । त्रिशतैर्वर्णैः । चतुर्भिर्मिस्तु शतैश्चतुर्भिः शतैरित्यन्वयः । तुः ममुच्ये प्राग्वत् शेषः । पञ्चभिर्मिस्तु शतैः प्राग्वदन्वयशेषावित्यर्थः । भूपः भूमीगः षट्शतैः प्राग्वत् शेषः । नृपः दासदासीभृत्यादिभिराद्यः । तुः प्राग्वत् शेषश्च । अस्य साधकस्य । तुः प्राग्वत् शेषश्च । आसां विद्यानां । नृपाः प्रागुक्ताः । अस्य साधकस्य । एष साधकः । एवमित्यादिनैतदुक्तश्चर्ति नवशतवारावृत्यास्मिन् प्रकरणे उक्तान्यन्यानि दुर्लभान्यभीष्टानि ॥ सिध्यन्तोति ॥ ७८ ॥

द्विरुक्त्या तैः षडङ्गानि कुर्यादग्नेः कराङ्गयोः ।
 विन्यस्य माटकायुक्तां जपेद्विद्यान्तमेकशः ॥ ७६ ॥
 रक्ता रक्ताम्बरा रक्तमूषणास्तग्विलेपनाः ।
 पाशाङ्गुशेच्चुकोदण्डप्रसूनविशिखाः स्मर्त् ॥ ८० ॥
 तदा वृत्तानां पञ्चानां शक्तीस्तसटशाः स्मरेत् ।
 चतुरस्तद्यं कृत्वा द्वारद्वयविभूषितम् ॥ ८१ ॥

आसामित्यादिना एकश इत्यन्तेनार्हाद्येनैकन श्लोकेन प्रोक्तानां तासां सर्वामास्त्रं विद्यानां प्रयेकं भजने त्रिविधन्यामादिकमुपदिशति । तत्र सुन्दरोति देवीसम्बुद्धिः । द्विरुक्त्या द्विवारोच्चारणेन । तैः अर्णेः इत्यस्य विशेषणम् । माटकायुक्तां कुलसुन्दरीपटलोक्तक्रमेण सप्तडङ्गमाटकां न्यसेदित्यर्थः । एकशः एकामिकां विद्यामित्यर्थः । एतदुक्तं भवति प्रोक्तानामासां कालनित्याविद्यानामन्यतमविद्याभजने कुलसुन्दरीपटलोक्तक्रमेण पूर्वं सप्तडङ्गां माटकां विन्यस्यानन्तरं तत्त्वद्विद्याच्चरत्वेष्याद्येनाच्चरेण हृदयं द्वितीयेनाच्चरेण शिरः । द्वृतीयेन शिखा । पुनरपि तत्त्वद्विद्याद्येनाच्चरेण कवचं । द्वितीयेनाच्चरेण नेत्रं । द्वृतीयेनास्त्रभ्व एतद्विद्याच्चरत्वयहिरावृत्या जातियुक्तषडङ्गानि करन्यामपुरःसरं विन्यस्य तथा व्यापकं कृत्वा तां विद्यां जपेदिति । तत्त्वद्विद्या यथा—अं हृदयाय नमः । आं शिरसे खाहा । ईं शिखाय वषट् । अं कवचाय हुँ । षां नेत्रतयाय वौषट् । ईं अस्त्राय फट् । इति एवमन्यास्तपि विद्यासु योजयेत् । आसां विद्यानां समुदायभजने प्राग्वत् माटकां निजषडङ्गपुरःसरं विन्यस्य जपेदिति सम्यदायः । षोडशनित्याविद्यास्तन्यतमविद्यया सह भजने तत्त्वनित्याविद्योक्तन्यासजातपुरःसरं जपेदिति च सम्प्रदायः ॥ ७६ ॥

रक्ता इत्यादिना स्मरेदित्यन्तेनार्थेनैकन श्लोकेन तासां सर्वामां विद्यादेवतानां सावरणशक्तीनां ध्यानसुपदिशति । तत्र आयुधकमस्तु द्वादिवामदक्षिणक्रमेण वोष्टव्यः । षोडशनित्यामकललिताध्यानसमानरूपादित्यानादासां तादाम्ब्रं सम्यादयतीति सम्यदायः । तत्तमटशा मूलदेवतासटशाः वर्णादिभिरिति शेषः ॥ ८० ॥

अष्टपत्राम्बुजं मध्ये नवयोनौ च तां यजेत् ।
 अङ्गाहृतिं मध्ययोनावन्तरे त्वायुधादृतिम् ॥ ८२ ॥
 पृष्ठतो गुरुपक्तिस्त्री कोणेष्वष्टसु च क्रमात् ।
 वहिर्दलेष्वपि तथा यजेद्वग्नीर्विलोभतः ॥ ८३ ॥
 रूपिणीशक्तिसहितैर्भाया सप्ताक्षरीयतैः ।
 ब्राह्मणादिशक्तीस्तदाह्ये चतुरस्तदये यजेत् ॥ ८४ ॥

चतुरस्तदयमित्यादिभिः स्मरन् धियेत्यन्तेर्दद्यैश्चतुर्भिः श्लोकेस्तासां देवतानां
 नित्यपूजाचक्रस्य मर्विसाधारणे त्वारूपविन्यासरूपमनत्तरवच्छमाणविशेष-
 विभिन्ने तस्मिन् तस्मिन्वित्यपूजाचक्रे तत्तदेवतापूजाकर्मविधानव्यापदिशति ।
 तत्र चतुरस्तदयमन्तर्वहिर्विभागेन दारदयविभूषितम् पूर्वपश्चिमयोर्द्विशोरिति
 शेषः । मध्ये अन्तर्गतचतुरस्तद्येति शेषः । नवयोनौ च चकारेण पूर्वगते
 मध्ये इतिशब्दमाकषर्यति । तेन तदृष्टदलाम्बुजमध्यकर्णिकायां लिखित-
 नवयोनौ । ताः तदेवताः । मध्ययोनौ नवयोनिचक्रमध्यविकोणमध्ये प्रागुक्तवाह्या-
 दिक्क्रमेण । अन्तरे प्रागुक्तमध्ययोर्नवर्विहरभितः । पृष्ठतः मध्यदेवतायाः । चकारः
 समुच्चये क्रमादच्छमाणाक्षरलेखनक्रमात् । तथा वच्छमाणप्रकारेण । विलोभतः
 अयाद्यापादक्षिण्येन । रूपिणीशक्तिसहितैः रूपिणीशक्ति इति पञ्चाक्षरसहितैः
 माया हृष्टेखा सप्ताक्षरो प्राग्वत् । एतदुक्तं भवति हृष्टेखां प्रथमसुच्चार्थं
 ततस्तदिद्यामव्याक्तरस्य षोडशस्वरभिन्नेषु रूपेष्वेकमिकं यथाक्रमसुच्चार्थं
 तदनु रूपिणीशक्ति इति पञ्चाक्षराख्युच्चार्थं ततः सप्ताक्षरैः योजयेत् । सर्वे मन्त्रा-
 शतुर्दशाक्तरात्मका भवन्तीति । मन्त्रा यथा—ङ्गो अरूपिणीशक्तिपादुकां पूजयामि
 ङ्गों आरूपिणीशक्तिपादुकां पूजयामीत्यादय इति । तथा प्राग्वत् । तथमन्त्रा
 यथा—ङ्गों ब्रह्माणोपादुकां पूजयामीत्यादय इति । अत्र पूजाचक्रे सर्वेसाधारणे
 रेखारूपविन्यासप्रकारो यथा—अन्तर्वहिर्विभागेन प्राग्वत् चतुरस्तदयसुत्-
 पाद तम्भ्येष्टपत्रमम्बुजं कर्णिकायां नवयानिं कुलसुन्दरोपटलो ग्रन्थकारेण
 कल्पा तदात्मिन् पटले अनन्तरश्लोकादिभिर्वच्छमाणक्रमादर्णान् विलिख्य तत्र
 ताः प्रत्येकं प्रोक्तक्रमादभ्यव्ययेदिति । वलिप्रदानव्य करातु पूजात्म इति शेषः ।
 चकारेणाद्यिं स्तन्त्रे सर्वेसाधारणे षोडशाक्तरेण पूजादौ वलिं प्रदद्यादित्य-

आसां वलिप्रदानञ्च करोतु कुरुकुल्या ।
 सप्ताक्षर्या केवलया प्रोक्तरूपां स्मरन् धिया ॥ ८५ ॥
 विलिख्य नामा विद्यान्तु मध्ये वाह्याष्टयुग्मके ।
 तन्मध्यार्णं स्वरैर्भिन्नं लिखित्वास्त्रिषु मायया ॥ ८६ ॥
 हंसेलाग्रासमालिख्य निर्झव्यादिविलोमतः ।
 वाताद्यार्णं हृदन्तं स्याद्वादश द्वादश क्रमात् ॥ ८७ ॥

मुमर्थं समुच्चयति । कुरुकुल्या सप्ताक्षर्या आद्यया विद्यया । केवलया द्वितीयवैधुर्यार्ण । प्रोक्तरूपां तत्पटलध्यानोक्तरूपां । अवासां कालनित्यानां पोङ्गशनित्यासाधारणवलिह्यविधानात् ताभिस्तादात्मां दर्शयतौत्याराध्यपाद-मुखादवगतोऽर्थः ॥ ८५ ॥

विलिख्येत्यादिभिः समुद्देशित्यन्ते स्त्रिभिः शोकैस्तासां विद्यानां पूर्वोक्त-साधारणरेखारूपे पूजाचक्रे पूर्वप्रसुतविशेषभूतेन विद्याक्षरन्व्यासेन रूपभेदं तत्त्वहिनियोगं पूजापरिममासिञ्चोपदिशति । तत्र नामा विद्यान्तु साधादित्रिकस्य सहेति शेषः । नित्यपूजाचक्रे विद्यां कालनित्याख्यन्तमां । विद्यालेखन-मेव नित्यपूजाचक्रे कर्तव्यमित्युक्तं भवति । मध्ये नवयोनिमध्यगतयोन्यां वाह्ये । अष्टयुग्मके सर्वमध्ययोन्या वहिभूताष्टकोणेषु तदहिभूताष्टदलेषु च । तन्मध्यार्णं तत्त्वमध्ययोनिगतविद्यामध्यमात्रं । स्वरैर्भिन्नं प्राग्वत् पोङ्गशस्वरविक्षतं लिखित्वा अग्राद्यप्रादक्षिणेन । अस्त्रिषु हृत्तचतुरस्तान्तरालगतास्त्रिषु मायया हंसेन यासं हकारं लकारं चकारं हृष्टेखाच्च । निर्झव्यादिविलोमत इत्येतत् पूर्वपरयोः काकाच्छिन्नायेनान्वेति । तत्र पूर्ववान्वये निर्झव्यक्तीशवायुकोणे यथाक्रमं हकारादि प्रोक्तं चतुष्टयं लिखिदिति । परत्रान्वये वच्चमाणान्वच्चराणि बच्चमाणप्रकारिण चतुरस्त्रीच्छां निर्झव्यादितदन्तर्विलोमतो लिखिदिति । वाताद्यर्णं हृदन्तं स्यात् । वातादि अकारादि अर्णं अर्णा हत्यर्थः । हृदन्तं सकारान्तं स्यात् स्युरित्यर्थः । माटकायां पूर्वलिखितहंसाद्यक्षरत्रयशिष्टानीति शेषः । तत्रार्णमिति नपुंसकोक्तिर्वचनव्यत्यासश्च दिव्यत्वात् । द्वादशदादशक्रमात् अकारादिसकारान्तान् वर्णान् अष्टचत्वारिंशत् चतुरस्त्रीच्छां प्रतिवोथिकं द्वादश द्वादश वर्णान् लिखिदित्यर्थः । तैर्हितीयपठलोक्ते-

साधयेदोप्सितं सर्वं षट् कर्मात्मकमौश्वरि ।
 सुत्वा हादशभिः श्लोकैस्ते: स्वान्ते ताः समुद्दिसेत् ॥ ८८ ॥
 एतासां चक्रमध्यस्थो जपेद्दिद्यां यदा वशी ।
 तदैव देवताचक्रसाम्यमस्य भविष्यति ॥ ८९ ॥
 महाचक्रस्य मध्यस्थं कृत्वा श्रोचक्रमुच्यु लम् ।
 तवैव देवौ मावाह्य पूजयेत् सर्वसिद्धये ॥ ९० ॥

गेषेशोत्यादिभिः । स्वान्ते हृदये । ताः मूलदेवताः परिवारदेवताश्च । एतदुक्तं भवति पूर्वोक्तसर्वसाधारणे रेखारूपे नित्यपूजाचक्रे नवयोनिमध्यस्थयोनिमध्ये कालनित्याविद्यास्त्वंतमभिन्नं नियपूजासु विलिख्य काम्यकर्मसु चैतां साध्यादिविकानामसंयुतां विलिख्य तदिद्यामध्यमाचरणस्य षोडशस्वरविक्रतानि रूपाणि तत्रवयोनिचक्राण्कोणेष्वषट्क्षेषु चाग्राद्यप्रादत्तिष्ठेन यथाक्रमं विलिख्य तदहित्वात्मरस्त्रियात्मरात्मवीथ्यां परितो निर्झर्त्यादितदत्मः प्रादक्षिणेन अकारादिसकारात्मान्यष्टचत्वारिंशटक्षराणि प्रतिदिशः हादशहादशक्रममालिख्य तदत्मः पञ्चवाह्यप्राकारचतुरस्त्रात्मरात्मानि निर्झर्त्यादीशान्तं हकारादिशेष वर्णत्वय विलिख्य वायुकोणे हृष्टे खाज्ञालिख्य पूर्वोक्तप्रकारेणावाह्य ध्यात्वा भूर्भुर्ह हादशश्लोक्या सुत्वा सपरिवारां तां स्वान्ते समुद्दिसेत् । एवं काम्यकर्मस्वपुण्यासनेन तत्तत्फलसिद्धिः । तत्र विशेषो विद्यया सह मध्ये नामव्रयलेखनं तेन चण्डो सुनेत्रेति पञ्चाचरवाक्यजनितसंख्यानि चक्राणि भवन्तीति ॥ ८८ ॥

एतासामित्यादिना श्लोकेन प्रोक्तमस्येषु कालनित्याचक्रेषु भजनविशेषण फलविशेषमुपर्दिशति । तत्र विद्यां षोडशनित्यानां कालनित्यानाच्च । अस्य साधकस्य । एतदुक्तं भवति षोडशनित्याविद्याभजने तत्तदिनप्राप्तनित्याभजने च तत्तदिनप्राप्तकालनित्याचक्रस्थो जपेत् । कालनित्याविद्यास्त्वंतमभजने तचक्रमध्यस्थ एव नित्यशः २०७३६ जपेत् । कालनित्याविद्यासमुदायभजने षोडशनित्याभजने च तत्तत्सम्बूत्प्रकालप्राप्तान्यतमचक्रेऽनुलोमात्मासेषु चक्रेषु सर्वेकालचक्रकारणे द्वत्ताकारात्मानुलोमचक्रे वा स्थित्वा जपेत् । तेन प्रोक्तफलसिद्धिरिति ॥ ८९ ॥

एवं कृत्वा प्रतिष्ठाप्य बिधानेनार्चयेत्यतः ।
 तदाज्ञासिद्धयो लोके प्रकाशने महाद्वृताः ॥ ६१ ।
 तथा च कृत्वा तन्मध्ये लोहितां लोहिताम्बराम् ।
 सुन्दरौं युवतीं तत्र संस्थाप्याभ्यर्चयेत् क्रमैः ॥ ६२ ॥
 प्रत्यक्ष्मेवं कुर्वोत मौनस्ये भास्करे बिधौ ।
 तु दिवसि तेन देवी तुष्टेष्टदा भवेत् ॥ ६३ ॥

महाचक्रस्यादिभिर्मवेदित्यत्त्वतुभिः श्लोकैः प्रागुक्तेषु महाचक्रमध्ये
 ललितार्च्छिक्रं तत्र तत्पूजां तत्फलं तत्रेव कालविशेषे पूजाविशेषेण फल-
 विशेषश्चोपदिशति । तत्र महाचक्रस्य प्रागुक्तपूजामण्डलयुगवत्सरात्मकानांच्च
 क्राणां प्रथमरूपस्य वृत्ताकारानुलोमानुलोमात्मकस्य तत्तत्संवरप्राप्तस्य वा ।
 श्रीचक्रं ललितार्च्छिक्रम् त्रयस्त्विंश्च पटले वक्ष्यमाणां । उज्ज्वलं सुव्यक्ताकारं
 तेन महाचक्रस्य कर्णिकाव्यासविकाशमुपपत्रमिति सम्पदायः । तत्र महाचक्रस्य
 मध्यस्थश्रीचक्रमध्ये । एतदुक्तं भवति प्रागुक्तचक्रेषु तत्तत्सम्बत्सरप्राप्तं
 वा केवलानुलोमानुलोमात्मकवृत्ताकारं चक्रं वा ललिताचक्रनिर्माणयोग्य-
 कर्णिकाविकाशं कृत्वा तत्रकर्णिकायां वक्ष्यमाणलक्षणेषिं ललितार्च्छनश्चोचक्रं
 बिधाय तत्र देशर्चनात् सर्वभौष्टिकिद्विरिति । एवम् उक्तरूपमध्यस्थश्रीचक्रं
 महाचक्रमित्यर्थः । कृत्वा रत्नविलोहटशतस्त्रन्यतमेऽधिकरणे बिधानेन द्वितीय-
 पटलोक्तप्रक्रियया । अभ्यर्चयेत् सपरिवारां देवोमिति शेषः । यतः यत्र देशे
 इत्यर्थः । तत्र देशे आज्ञासिद्धयः चराचरस्य जगतो निदेशवर्त्तिलं । तथा च
 कृत्वा पूर्ववत् महाचक्रस्य मध्यस्थं श्रीचक्रं कृत्वर्त्यर्थः । तम्भ्ये महाचक्रस्य
 श्रीचक्रमध्ययोनिमध्ये । क्रमैः ललितानित्यार्चनक्रमैः । मौनस्ये भास्करे सौर
 फाल्गुने मासि बिधौ पूर्णं पोर्णमास्यामित्यर्थः । तुरबधारणे । तेन पूजनेन । देवी
 ललिता । एतदुक्तं भवति प्रीक्ते सौरफाल्गुनमासे पूर्णयां सिन्दूरादिविरचित
 प्रोक्तमहाचक्रमध्यस्थश्रीचक्रमध्ययोनिमध्ये प्राक्तवर्णाम्बरविभूषणां सुन्दरीं
 युवतीं निवेश्य तस्यां परदेवतामावाह्नि नियार्चनक्रमेण प्रतिवत्सरमर्चयेत् ततो
 ललिता देवीं तुष्टाभौष्टप्रदा भवेदिति ॥ ६३ ॥

न खरं चुरिकां खड़े ग' चापशूलगदाशरान् ।
 अन्यदा शम्बुमधिविलं महाचक्रस्य मध्यगम् ॥ ६४ ॥
 कृत्वाभिपूज्य विद्याभिः साध्ययोनिवर्णं पुरः ।
 दत्त्वा तैः समरं शत्रुन् हत्वा विजयमाप्नुयात् ॥ ६५ ॥
 दिनतो वारतः पञ्चान्नासात् षट्किंशता दिनैः ।
 जपन्तो वारमेकन्तु विद्या नित्यात्मिकास्तु ताः ॥ ६६ ॥

न खरमित्यादिना आप्न्यादित्यन्तेन शोकदयेन तत्त्वहाचक्रमध्येष्वायुध
 पृजनात् समरविजयमुपदिग्नि । तत्र न खरं असि धेनुं अन्यत् कुरुप्रागल-
 गुडादि । भहाचक्रस्य श्रोचक्रविरचितेषु प्रोक्तमस्वत्सरात्मकेषु चक्रेषु तत्तत्-
 स्वत्सरप्राप्तस्य परावृत्तपरावृत्तात्मकचतुष्यम् । कृत्वा मध्यगमिति पूर्व-
 शोकान्यपादेनान्वयः । विद्याभिः तत्त्वक्रमप्राप्ताभिः कालनित्याभिरिति गेषः ।
 माध्ययोनिं पूर्वत्र साध्यनक्षत्रप्रोक्तयोनिं । पुरः अग्रे समावाहितदेवतायाः । दत्त्वा
 प्राप्तवत् क्षिनन्तीति गेषः । तैः देवतात्मभिः चक्रगास्त्रैः । एतदुक्तं भवति
 प्रोक्तेषु सम्बत्सरमाटकाचक्रेषु तत्तत्स्वत्सरप्राप्ते वा जयप्रोक्तपरावृत्त-
 परावृत्तात्मकषट्किंशत्र्यक्षेष्वन्यतमे किंवन्नानुलोमानुलोमात्मकवृत्तरूपचक्रे वा ।
 न खरादीनि मर्त्याणि गस्ताणि निवेश्य तेष्वभीष्टः नित्यामावाह्न्य तां सपरिवारां
 तत्तत्क्रमैरभ्यर्थं तत्तत्र प्राप्तक्रमरूपाः कालनियाशाभ्यर्थं माध्यगतुनक्षत्रप्रोक्त-
 योनिं प्रोक्तलक्षणां प्रोक्तप्रकाराणं तत्त्वस्वरूपदेवताग्रे क्षिन्दन् प्रोक्तवलिमन्त्रेण
 वलिं निवेद्यैवं माध्यगत्वलगुरुलघुतापेक्षया सप्तदिनादर्हीनं कृत्वा तैस्तैर्देव-
 तात्मभिः युजे मर्त्यवृत्तन् हत्वा विजयं प्राप्नोतीति ॥ ६५ ॥

दिनत इत्यादिभिः कल्पत इत्यत्तेस्त्रिभिः शोकैः प्रागुक्तविद्यारागे रावृत्ति
 कालविशेषेण फलविशेषं लनिताया विद्याया आभिः सर्वविद्याभिः सत्सम्पदाय
 वस्त्रादिकञ्चोपदिग्निं । तत्र दिनतः वारमेकमित्यवान्वयः । प्रागुक्तविद्याः
 प्रतिदिनमेकवारं जपेदित्यर्थः । एवं वारपञ्चमामषट्किंशत्र्यविवैः प्रत्येकमेकैकं
 वारमित्यर्थः । वारिच्चरावृत्तौ प्रथमं भास्तुरवारे वग्निनोकमिश्वरीवर्गीत्या
 विद्याः । अन्येषु षट्सु प्रतिवारं मोदित्यादिमाटकावर्गषट्कोत्त्वविद्यास्त्र

आयुरारोग्यमैश्वर्यं विजयं वाच्क्षितं क्रमात् ।

लभन्ते ललिता याभिः सम्प्रदायवतौ भवेत् ॥ ६७ ॥

अन्यथासम्प्रदायत्वाच्चपहोमाच्चनादिकम् ।

कृतं जन्मान्तरे सम्यक् सम्प्रदायाय कल्पते ॥ ६८ ॥

जपतर्पणहोमाच्चक्रमे विद्या भजेदिमाः ।

तेनाच्चराणां सिङ्गत्वान्मन्त्राः सिध्यन्त्यश्रीष्टतः ॥ ६९ ॥

यथाक्रमं जपेत् । पचे त्वेकवारावृप्तौ पूर्णादियरूपासु पञ्चमीदशमीपञ्चदशीषु तिथिषु पंक्तिचतुष्यचतुष्योत्त्याः अन्यासु पंक्तिहयंपंक्तिदयोत्त्या विद्या जपेदिति । पचाद्यरूपे मासे एकवाराशून्ते पूर्वोत्त्वरूपासु पूर्णसु पदसु हि हि पञ्चत्त्वया विद्याः । अन्यासु चतुर्विंशतितिथिषु एकैकपञ्चत्त्वया विद्या जपेदिति सम्प्रदायः । नित्याभिकाः अनुलोमानुलोमाभिकाः । आयुरादि फलपञ्चकं पूर्वोत्तेजप्रकारपञ्चके एकैकस्य प्रकारस्य विषयः । क्रमात् कालाद्रौत्याविलम्बनक्रमात् । लभन्ते इत्यस्य पूर्वोत्तेनाच्यः । ललिता आद्या नित्या याभिः कालनित्याविद्याभिः । सम्प्रदायवतो युगपर्यायदिनवटिकारूपपारम्पर्यमन्त्रभजनेनाविच्छिन्नत्वात् । आसां विद्यानां नवनाथरूपव्याया तत्तत् पारम्पर्यमन्त्रभजनादविच्छिन्नरूपतया एतत् सर्वे सर्वनित्याविद्योपलक्षणम् । अन्यथा-सम्प्रदायत्वात् असम्प्रदायत्वादिति पदच्छेदः । अन्यथा आभिर्विधुरभजने असम्प्रदायत्वात् युगादिरूपव्यासरूपभजनासम्भवाद्वायामरूपपारम्पर्य-भजनासम्भवाच्च । कृतम् असम्प्रदायेन्ति शेषः । जन्मान्तरे कालान्तरे पुत्रपीत्रादिषु वा । एतदुक्तं भवति आभिर्विद्याभिः ललिताद्यानां षोडशनित्याविद्यानां पूर्वोत्तेज्यामिरूपज्ञानेनोपास्यमावतया अविच्छिन्नत्वात् सत्सम्प्रदाया भवन्ति । प्रोक्तरूपभजनवैधुर्यं भजनस्य विच्छिन्नत्वादेतत् क्रमविधुरमन्त्रक्रमरहितं कृतभजनस्य साधकस्य कालान्तरे पुत्रपीत्रादिषु वा सत्सम्प्रदाया भवन्तोति ॥ ६८ ॥

जप इत्यादिना शिव इत्यन्तेन श्लोकद्वयेन तदिद्याराशेरुपासनतः सकलमन्त्रसिद्धिसुपासितुवैभैर्वं फलञ्चोपदिशति । तत्र तेन भजनेन कालनित्याविद्या-

तासामुपासितुर्लोके नास्ति साधनदृष्टरम् ।
 वृपाणामङ्गनानाञ्च वस्त्रभो जायते शिवः ॥ १०० ॥
 पुरुषात्ममयौ व्याप्तिरिति सम्यक् समीरिता ।
 अस्या निफालनाञ्चित्ते तत्तच्चं स्वात्मसात् कृतम् ॥
 इति षोडशनित्यातन्मे श्रीकादिमते मातृकाव्याप्तिर्नाम
 पञ्चविंश्टिपटलम् ॥ २५ ॥

मिति शेषः । सिद्धत्वात् तादामेशन मिथ्यन्ति भजनवैधुर्येणापि । अशेषतः
 सर्वे । आसां कालनित्याविद्यानां । उपासितः साधकस्य । असांशं अशक्यं ।
 दुष्करं कर्त्तुमशक्यं । शिवः परिपूर्णाहन्तात्मा ॥ १०० ॥
 इति षोडशनित्यातन्मे षु श्रीकादिमताख्यस्य परिपूर्णस्य तत्त्वस्य प्रपञ्चसार-
 मिंहराजप्रकाशभिधानेन सुभगानन्दनार्थेन विरचितायां
 मनोरमाख्यायां व्याख्यायां षोडशनित्यामातृकाकाल-
 व्याप्तिप्रकाशनपरं पञ्चविंश्टिपटलं परिपूर्णं
 परामृष्टम् ॥ २५ ॥

यन्मसंख्या—यन्माणि रस्यगमरार्थनामस्त्रिविधिस्थितिः ।

२४६७५०७१३१२ ।

रद्रार्णवाक्यसंख्यानि विना श्रीचक्रयोगतः ॥
 व्याख्यायन्त्याः पञ्चशतनवत्या सप्तयुक्तया ।
 सार्वमेवं समुहिष्टाः पटले पञ्च विंशके ॥

षड् विंशपटलम् ।

अथ षोडशनित्यानां विद्याव्याप्तिस्तरूपतः ।
 मन्त्राणां वैभवं वच्चे शृणु देवि यथाविधि ॥ १ ॥
 नादोत्पत्तिच्च तदूपं स्थानाप्तां तस्य वर्णताम् ।
 ततः पदानि वाक्यानि मन्त्ररूपाणि कानिचित् ॥ २ ॥
 तत्संख्यां विद्यया स्वात्मसंस्कारस्य क्रमं तथा ।
 अमृतेश्वरिदेव्यास्तु वर्णेष्टैर्मिथुनैरपि ॥ ३ ॥

पूर्वस्मिन् पञ्चविंशे पटले षोडशनित्यानां माटकाकालव्याप्तिस्तरूपदिश्यान-
 न्तरं षोडशनित्यानां व्याप्तिवैभवप्रकाशिकां मन्त्रव्याप्तिं तत्त्वयामृतेश्वरीविदग्रादिकं
 चोपदिशत्यथ षोडशनित्यादिना सचराचरमित्यन्तेन शोकशतरूपेण षड् विंशेन
 पटलेन । तत्र अथ षोडशनित्यादिभिरशेषतः इत्यन्तेष्टतुर्भिः शोकैः पटलार्थानुपदि-
 शति । तत्र षोडशनित्यानामित्यस्य हिरन्ययो भवति । यथा विदग्राव्याप्तिस्तरूपतः
 इत्यत्र वैभवमित्यत्र च । विदग्राव्याप्तिस्तरूपतः मन्त्राणां सर्वमन्त्राणां आभिर्विद्या-
 भिर्व्याप्तिस्तरूपतः इत्यर्थः । वैभवं षोडशनित्यानाम् । एतदुक्तं भवति षोडश-
 नित्यानां विद्याभिः सर्वमन्त्राणां व्याप्तिस्तरूपतः तासां नित्यानां व्याप्तिस्तरूपतो
 वैभवं वच्चे इति । तत्र मन्त्रवैभवं नादोत्पत्तिं अत्रैव पटले वच्चमाणां ।
 तदूपं नादस्य पश्यन्त्यादिरूपं स्थानाप्तां कण्ठादिश्यानयोगेन । तस्य
 नादस्य । ततः वर्णेरित्यर्थः । वाक्यानि पदैरिति शेषः । मन्त्ररूपाणि
 मन्त्राणां रूपाणि तानि तु वर्णः पदैश्च वाक्येश्च भवन्ति । कानिचित् तेषु वर्णजानि
 मन्त्ररूपाणि षट्सप्तत्रिंशत्पञ्चशतकोटिः कानिचिदित्युक्तिर्णादजातानां मन्त्रा-
 णामसंख्यात्वात् प्रोक्तसंख्याया एकदेशत्वात् । तत्संख्यमन्त्राणां तत्सम-
 कोटिसंख्याविद्यया स्वात्मसंस्कारस्य क्रमं स्वाभिलक्षितया विद्यया अभिषेकादिभि-
 रामसंस्कारस्य क्रमममृतेश्वरिदेव्या अमृतेश्वरोदेव्या इत्यर्थः । क्रममित्यता-
 त्वयः । वर्णेष्टैरमृतवर्णः । मिथनैः नित्यानित्यापटलप्रोक्तैः सार्वमिति

व्यासिं प्रयोगांस्तैः सम्यगभौष्ठप्राप्तिहेतवे ।
 समुद्दिष्टकमेणैव सर्वमेतदशेषतः ॥ ४ ॥
 स्वात्मेच्छाशक्तिघातेन प्राणवायुस्खृपतः ।
 मूलाधारे समुत्पन्नः पराख्यो नादसम्भवः ॥ ५ ॥
 स एव चोर्डुतां नौतः स्वाधिष्ठाने विजृन्धितः ।
 पश्यन्त्याख्यामवाप्नोति तथैवोर्हं शनैः शनैः ॥ ६ ॥

शेषः । व्यासिं नित्यानां । तैः प्रणवादिसर्वमन्त्रैः ५७६००००००००० संख्यातैर्मन्त्रे:
 प्रयोगानित्यवाच्यः ॥ ४ ॥

स्वात्मेत्यादिना श्लोकेन नादोत्पत्तिसुपदिशति । तत्र स्वात्मेच्छाशक्तिघातेन
 आमनः पररूपस्य स्वेच्छाशक्त्या कालमय्या घातेन प्रेरणेन । प्राणवायुस्खृपतः
 प्राणाख्यस्य षट्त्रिंशत्पटलवच्चमाणवायोरेकाकारतः । मूलाधारे नित्यानित्या-
 पटले प्रोक्तरूपे प्राणिनामिति शेषः । नादसम्भवः नादस्योत्पत्तिः प्रथमावस्थे-
 त्वर्थः । नादरूपमाराघ्यपादमुखादवगन्तव्यम् । एतदुक्ते भवति सर्वप्राणिनां
 नित्यानित्यापटलप्रोक्तरूपे मूलाधारे परायाश्चिनावायाः शक्तेः स्वेच्छारूपया
 कालशक्त्या प्रेरितप्राणवायुस्खृप्या परासंज्ञा नादविन्दुप्रथमावस्था सञ्चायत
 इति ॥ ५ ॥

स एवेत्यादिभिः चकाबधीत्यन्ते शतर्थिभिः श्लोकैः प्रोक्तसंज्ञस्य नादस्य पश्यन्त्यादिवै-
 खर्यन्तावशिष्टावस्थात्यकथनपूर्वकमकारादिचकारान्तानामेकपञ्चाशृण्यानामुत्-
 पत्तिस्थानान्युपदिश्यत । तत्र स परावस्थो नादः । तया इच्छाशक्त्या ।
 स्वाधिष्ठाने मेट्रमूले । तथैव यथा स्वेच्छाशक्त्या ऊर्हं नौतो नादः स्वाधिष्ठाने
 ऊर्ध्वितः पश्यन्त्याख्यो भवति । अनाहते हृदयदेशे । वुद्धितत्त्वसमेतः तस्मिन् स्थाने
 वुहेहृपलभिः । तथा यथा अनाहते । तया प्राग्वच्छक्त्या । विशुद्धौ कण्ठदेशतः
 विशुद्धिसंज्ञे कण्ठदेशे इत्यर्थः । ततः वै खर्यवस्थानन्तरं । जिह्वामूलाशृष्टस्थः
 जिह्वामूलस्यो जिह्वापृष्ठस्यस्येत्यर्थः । जिह्वापृष्ठस्यसु लकाराश्वरो
 भवति । क्रमात् प्रोक्तात् कण्ठतात्मोश्च स्थित इति शेषः । कण्ठौषात् ख्यव्लोपे
 पश्चमो कण्ठौषात्मावस्थित इत्यर्थः । दन्तौषात्म्ये स्थित इत्यर्थः ।

अनाहते बुद्धितच्चसमेतो मध्यमाभिधः ।
 तथा तयोर्हनुद्रः स विशुद्धौ कण्ठदेशतः ॥ ७ ॥
 वैखर्यास्त्रस्तथा शीर्षकण्ठताख्योष्टदनतः ।
 जिङ्गामूलायपृष्ठस्थस्तथा नासायतः क्रमात् ॥ ८ ॥
 कण्ठताख्योष्टकण्ठौष्टाइन्नौष्टदयतस्तथा ।
 समुत्पन्नान्यकराणि क्रमादादिक्षकाबधि ॥ ९ ॥
 आदिकान्तरतेत्येषामज्ञरत्वमुदीरितम् ।
 तेषु स्वराः स्वतन्त्राः स्युत्तैर्व्यञ्याद्यञ्जनं भवेत् ॥ १० ॥

एतदुक्तं भवति प्रोक्तस्थानेषु पराद्यवस्थाचतुष्यात्मको नादः स्वेच्छावशाच्छीर्षादि
 प्रोक्तस्थानयुक्तोऽकारादिक्षकाराबधे कपञ्चाशदच्चरात्मा भवतीति ॥ ८ ॥

आदिकान्तेत्यादिभिस्तद्विशा इत्यन्तेरधीर्हः पद्मभिः श्लोकैरच्चरशब्दनिर्वचन-
 पुरःसरं माटकायाः स्वरव्यञ्जनात्मनावस्थानं तयोरन्योन्यसंशेषजनितरूप-
 विशेषास्तैः शब्दप्रपञ्चस्थानन्तत्वादिक्षीपदिशति । तत्र आदिकान्तरता
 प्रागुक्तपरारूपा माटका । एषामक्षराणां । तेषु अक्षरेषु । स्वतन्त्रा व्यञ्जनवैधुर्य-
 षाप्यक्षरस्वरूपनिष्ठत्तेः । तैः स्वरैः । व्यञ्यात् अक्षरत्वपूर्तेः प्रकाश्यमानतात् ।
 तदूपाणि माटकापटलोक्तपूर्णमण्डलाच्चररूपाणि । तुरबधारणे । संख्या
 उक्तरत्वान्वयः । तैः उक्तसंख्यैरक्षरैस्तैः पदैः मन्त्राश्व वर्णपदवाक्यैरिति शेषः ।
 वेदभाषान्वयभेदतः अन्यशब्द आर्षादिविषयः अस्य वाचका इत्यत्वान्वयः ।
 व्याकरणादीनां नियमादियुताः । अत्र प्रथमादिशब्दो निरुक्तादिविषयः । हितीया-
 दिशब्दो व्याकरणाद्यनियतसंज्ञाशब्दकूटमन्त्रादिविषयः । तेषामक्षरा-
 शामीकयुग्मतः विभिः एकेन जाता भेदा: पूर्णमण्डलसंख्या एव ५७६ इत्यां
 जाता भेदा एतानेव पूर्णमण्डलसंख्या संगुण्यतस्यौ साका वाला इति
 ३३१७७६ पद्मक्षरवाक्यजनितसंख्या भवतोति । विभिरच्चरेजीता भेदा एतानेव
 पूर्णमण्डलसंख्या संगुण्यतस्यौ धोरो नित्याकलङ्क इति १८१०२८७६ नवा-
 च्चरवाक्यजनितसंख्या भवतीति । एवमुक्तरत्वापि तत्त्वेदान् पूर्णमण्डलसंख्या
 संगुण्यत्वा एवं पूर्णमण्डलसंख्याबधि संगुण्यनादनन्ता भेदा भवन्ति । तदूपाणां

घोडशानां स्वराणाम्बु षट्क्रिंशद्वाञ्छनैः क्रमात् ।
 संयोगीनैव जायन्ते तद्रूपाणि तु संख्या ॥ ११ ॥
 षट्सप्ततियुतं पञ्चशतं तैः स्युः पदानि वै ।
 तैर्वर्वाक्यानि च मन्वाम्बु वेदभाषान्यभेदतः ॥ १२ ॥
 वाचका विश्वरूपस्य प्रपञ्चस्यात्मनस्था ।
 शब्दव्याकरणादोनां नियमादियुतास्था ॥ १३ ॥
 तेषामन्योन्यसम्भेदजातानामेकयुग्मतः ।
 त्रिभिरित्यादिरूपाणां संख्या कर्तुं न शक्यते ॥ १४ ॥
 अनन्तत्वादचिन्तात्प्रत्यक्षरूपाणां न कीर्तनम् ।
 एवं शब्दस्य माहात्म्यं वक्तुं कस्यापि नास्ति हि ॥ १५ ॥
 शक्तिस्थापि ते किञ्चिद्ददामि शृणु तद्विशा ।
 ललिताचक्रनवके प्रत्येकं शक्तयः प्रिये ॥ १६ ॥
 चतुःषष्ठिमिताः कोव्यस्ताः सम्भूय पुरोदिताः ।
 कोव्यः स्युस्तक्रमात्तासां विद्या वक्ष्यामि ताः क्रमात् ॥ १७ ॥

प्रागुक्तप्रकारयोगवर्ण्योगजनितसिद्धयोगिनोभव्यादिरूपाणां । शक्तिः सामर्थ्यं
 अस्य पूर्वज्ञोकेनान्वयः । दिशा उपायेन ॥ १५ ॥

ललितेत्यादिना क्रमादित्यन्तेनार्हाद्येन शोकेन ललिताचक्रस्य देवताङ्गन-
 संख्यां तासां तत्संख्या विद्या उपदेष्टुं प्रस्तौति । तत्र ललिताचक्रनवके
 वश्यमाणरूपस्य श्रीचक्रस्य वैलोक्यमोहनचक्रादिसर्वानन्दमयचक्रात्मचतुरस्त्रादि
 सर्व्यमध्यात्मचक्रनवके । प्रत्येकं प्रतिचक्रं । शक्तयः गुप्तसंज्ञाः । ता गुप्तसंज्ञाः शक्तयः
 पुरोदिताः कोव्यः स्यः षट्सप्ततिकोव्यधिकपञ्चशतकोव्यः (५७६०००००००) ।
 तत्क्रमाचक्रनवकक्रमात् । तासां उक्तकोटिसंख्यानां शक्तीनां । क्रमात् यथा-
 क्रमम् ॥ १७ ॥

षट् सप्तत्या पञ्चशतं प्रथमान्यक्षराणि वै ।
 हितीयानि च तान्येव क्रमेण स्युरथादितः ॥ १८ ॥
 द्वृतीयानि च तान्येव योजयेदादितः क्रमात् ।
 चान्तैः षट् विंशदग्नैः समायैकत्तसंख्यकाः ॥ १९ ॥

षट् सप्तत्यादिभिस्त्रिचतुरण्ठका इत्यन्तेस्त्रिभिः श्लोकैस्त्रिचतुरक्षरा विद्या उपदिश्य तास्तेकाकाराभिर्विद्याभिर्विना षट् सप्ततिकोव्यधिकपञ्चशतकोटिसंख्याता विद्या उपदिश्यति । तत्र षट् सप्तत्या पञ्चशतं प्रथमान्यक्षराणि वै । एतदुक्तं भवति अ आ इत्यादि च चः इत्यन्तानि षट् सप्तत्यधिकपञ्चशतान्यक्षराणि वच्छ-माणकमाज्ञनितसंख्याविद्यानां प्रत्येकमाद्यक्षराणि भवत्तीति । हितीयानि च तान्येव क्रमेण स्युरथादितः । एतदुक्तं भवति तान्येव षट् सप्तत्यधिकपञ्चशत संख्यान्यक्षराणि वच्छमाणसंख्यानां गुमयोगिनीविद्यानां प्रत्येकं हितीयाक्षराणि भवत्तीति । द्वृतीयानि च तान्येव तान्येव प्रोक्तसंख्यान्यक्षराणि प्रत्येकं वच्छ-माणसंख्यानां तासां विद्याद्वृतीयाक्षराणि भवत्तीति । योजयेदादितः क्रमात् चान्तैः षट् विंशदग्नैः । एतदुक्तं भवति अकारादिक्षकारान्तैः षट् विंशताक्षरैः प्रोक्तसंख्यानि हितीयाक्षराणि तेषामादितो योजयेदिति । तैः समायै-हक्षतसंख्यका विद्या भवति । एतदुक्तं भवति प्रोक्तप्रकारोऽनुत्तैस्तेविद्या-रूपरस्ते विसर्जनीयसहितैः प्रोक्तकोटिसंख्या एकाकारवर्णा विद्या भवत्तीति । शिष्टाः स्युरेकाकारास्तु तैः । एतदुक्तं भवति प्रोक्तप्रकारप्रोद्वृतासु विद्यासु शिष्टा विद्यास्तैरक्षरैरेकाकारा भवत्तीति । विना ताभिरेकाकाराभिर्विनेत्यर्थः । तत्कोटिसंख्याकाः प्रोक्तकोटि�संख्यास्त्रिचतुरण्ठकाः चतुरक्षररूपास्त्वैपुरा भवत्तीत्यर्थः । तासु मध्यस्थाभ्यां मध्यस्थाभ्यामक्षराभ्यां एकमेकं कूटं परिकल्पयेत् । आमां प्रागुक्तगुप्तयोगिनीविद्यानां अत्र मन्त्रप्रोद्वाप्रकारः । अकारादीनां पूर्ण-मण्डलाक्षराणामेव प्रथमहितोयद्वृतीयाक्षरात्मनावस्थितत्वात्तेषु प्रथमाक्षरत्वेन श्यितानामक्षराणामेकैकस्य कोटिकोटिसंख्याविद्यानामादपक्षरत्वं भवति । तत्तत्कोटिषु द्वृतीयाक्षरत्वेनावस्थितानामक्षराणां प्रत्येकं विसर्जनीययोज-नात्तेषु सविसर्जनीयानि तानि षट् विंशदक्षराणि सर्वासां विद्यानां विसर्जनी-यान्तत्वविधानात् चतुर्णां विष्वस्तानि षट् विंशदक्षराणि विसर्गस्तानि षट् विंश-

विद्या भवन्ति शिष्टाः स्युरेकाकारागस्तु तैर्विना ।
ताभिस्तत्कोटिसंख्याका विद्यास्मिचतुर्णकाः ॥ २० ॥

दत्तराणि च षण्डाक्षराणां विसर्जनीयोजनात् रेफे लकारान्तर्भूतत्वात् पुनरुक्ततया तानि चलारि च सभूय पठमस्तिसंख्यात्तराण्येकत्वावशिष्टानि पञ्चगतान्य च्छराणि एकैकं विंशतिविंशतिसहस्रसंख्यातानां विद्याक्षराणां दृतीयाक्षराणि भवन्ति । तेषु दृतीयाक्षरत्वेन स्थितानां तषामक्षराणामन्ते एकैकस्य षट्क्रिंश-तत्त्वाक्षरसंयोजनविधानात् षट्क्रिंशदधिकसप्तशतात्तराण्यविंशतिसहस्रसंख्यानि भेद-रूपाणि भवन्ति । तेषु क्रमसंख्येषु रूपेषु तत्त्वाक्षरयोगी कर्तव्ये तेषां स्वरयोगीन विनातिसिद्धरूपमन्त्रकरणरूपान्तरामभवात् तत्तत्त्वरयोग इति । तानि पठमस्त्वधिकपञ्चगतरूपाणि पुनः प्रतिवर्गवण्डाक्षरेषु पूर्वद्वये रेफयोगीन अपरद्वये लकारयोगीनापि समानरूपत्वात् तत्तत्त्वाक्षरजनितानि चतुश्चत्वा-रिंशदधिकगतरूपाणि । किञ्च त्वकारवर्गस्य त्वकारेण योगकर्तव्यतया तानि वाङ्गमरूपाणि च सभूय प्रतिविंशति सहस्राणि रूपाणि भवन्ति । षट्क्रिंशदधिकसप्तशतसंख्यानि रूपाणि परित्यज्य शिष्टानि विंशतिसहस्राणि रूपाणि भवन्ति । तानि विंशतिसहस्ररूपाणि दृतीयाक्षरत्वेन स्थितेः प्रागुक्तप्रकारपञ्चगतसंख्येरक्षरैः मंगुणनात् कोटिसंख्यानि विद्यारूपाणि प्रथमाक्षरत्वेन स्थितेः पठमस्त्वत्तरपञ्चशतेरक्षरैः मंगुणनात् पूर्णमण्डलकोटिसंख्यानि भिन्नाकाराणि चतुरक्षररूपतैरुपराम्बकानि विद्या-रूपाणि भवन्तीति । अत एकाकारत्वेन त्वक्षयानां विद्यानां संख्या तद्गुणित-प्रकारस्य लिखते । यथा मध्यस्थाक्षरजनितभेदेषु रूपेषु पूर्वोक्तप्रकारिणैका-कारत्वेन परित्यक्तरूपाणि षट्क्रिंशदधिकसप्तशतानि दृतीयाक्षरत्वेन प्रोक्त-पूर्णमण्डलसंख्याक्षरसंगुणनात् तुङ्गधीगुरुवः इति ४२३८३६ षड्क्षरवाक्य-जनितसंख्यानि रूपाणि । मध्यस्थानि भिन्नाकाराणि विंशतिसहस्राणि रूपाणि दृतीयाक्षरेष्वेकाकारेण परित्यक्तेः षट्क्रिंशदधिकसंख्यैः संगु-णनात् नानाक्षानाश्रमोयम् इति १५२०००० मध्यस्थाक्षरवाक्यजनितसंख्यानि रूपाणि च सभूय तुङ्गधीगर्भधन्य इति १८४३८३६ साक्षरवाक्यजनितसंख्यानि रूपाणि भवन्ति । तेषां रूपाणां प्रथमाक्षरत्वेन स्थितपूर्णमण्डलसंख्या-

* तानि विंशतिविंशतिसहस्ररूपाणि दृतीयाक्षरत्वेन स्थितेः प्रागुक्तप्रकारपञ्चशतसहस्रमित्याधिकः ।

तासामपि तु सर्वासां ध्यानार्चयन्त्रपूजनैः ।
 पुरुषार्थस्तु सिद्धन्ति तदुक्तं माटकायुधैः ॥ २१ ॥
 संस्कारान् शृणु देवेशि गुरुणा शिष्यरक्षणे ।
 समानत्वेऽपि देहादेव्यापारे गुरुशिष्ययोः ॥ २२ ॥
 पृज्यपूजकभावत्वकारणैः प्रत्ययं तथा ।
 प्रत्यक्षं यैस्तु दृष्टान्तैराशु ते दर्शयाम्यहम् ॥ २३ ॥

ज्ञरसंमुणानात् चण्डिकापूर्वव तस्यौ धौरो नित्याकलङ्घ इति वाक्यजनितसंख्यां
 तत्त्वाच्चरैः संगुण्य तुङ्गः पश्चज्ञः साधुः सदोच्चे इति ६८७८७०७१३६
 दशाच्चरवाक्यजनितसंख्यासु विदग्दासु एकाकारविदग्दात्यागात् प्रोक्तासंख्या
 भवन्तीति । चण्डिका सनाथार्डकायोयमिति १११८७०७१३६ दशाच्चर-
 वाक्यजनित संख्यानि रूपाणि एकाकारत्वेन त्यक्तव्यानि भतन्तीति । अत भेद-
 विदग्दास्त्ररूपं किञ्चित् प्रदर्श्यतेऽस्माभिः । यथा— स्वरतत्त्वं योगपरित्यागात् प्रथम-
 विदग्दापञ्चत्रिंशत्कस्य अश्वकशः अश्वखशः इत्यादौनि अश्वकशः इत्यन्तानि
 तद्वितोयपञ्चत्रिंशतिकविदग्दारूपाणि अश्वकशः अश्वखशः अश्वगशः इत्यादौनि
 अश्वकशः इत्यन्तानि भवन्तीति ॥ २० ॥

तासामपेत्यादिना श्वोकेनासामुक्तसंख्याविशिष्टानां विद्यानां तद्वेतानां
 च ध्यानं सावरणं पूजनं प्रत्येकं यन्त्रादिप्रयोगांश्च प्रागुक्तानेवातिदिशति ।
 तत्र तासां विद्यानाश्च तद्वेतानाच्च ध्यानार्चयन्त्रपूजनैः ध्यानेनार्चया यन्त्रैश्च
 तत्पूजनेन च । तत्र यन्त्राणि तत्त्वद्विद्यायां तत्त्वाच्चरैः स्वरभिन्नैः । तत्र
 ध्यानादि माटकापटले । एतदुक्तं भवति प्रोक्तसंख्यानां विद्यानामेकैकस्या
 विदग्दाया भजने आसां चतुरक्षरविद्यानां मध्याच्चरमध्याच्चरहयमिकाच्छररूपं
 परिकल्प्य प्राग्वत् द्विरुक्त्या षड्ङ्गानि च विन्यस्य तत्तत् पूजायन्त्रनिर्माणे माटका-
 पटले कालनित्याप्रोक्तानि चतुरस्त्रियाष्टपत्राभ्युजनवयोनिरूपाणि चक्राणि
 विधाय तत्त्ववयोनिमध्ययोनिमध्ये तत्त्वद्विद्यां प्राग्वत् सप्ताश्चां विन्यस्यतद्विद्यः
 कोणाष्टके तद्विद्विलाष्टके मध्याच्चरोपेततस्त्वाच्चरस्य स्वरभिन्नानि प्राग्वद्विन्यस्य
 शेषं प्राग्वत् क्षत्वा तत्त्वद्विद्यां प्राग्वदावाश्च प्राग्वत् ध्यात्वा प्राग्वत् समभ्यर्थं प्राग्वत्
 वलिहयं दस्त्वा प्रागुक्तान् प्रयोगांश्च क्षत्वा प्रागुक्तानि फलान्याप्नोतीति ॥ २१ ॥

संस्कारो मन्त्रयन्वाच्चार्भिषेकाद्यैस्तु नोर्यदि ।
 सा जरारोगमरणक्लैर्णे न् स्पृश्यते इन्द्रिया ॥ २४ ॥
 प्राणस्य वै तदारभ्य नित्यता स्यात् देहिनाम् ।
 आत्मनश्चेदरूपस्य संस्कारो नैव युज्यते ॥ २५ ॥
 इन्द्रियाणां यदि भवेत्तदा प्राणसमानता ।
 वुड्डेश्चेदात्मना साम्यात् कस्य स्थाद् गुरुवीक्षणम् ॥ २६ ॥
 इत्यादिसंशयैः खिन्नचित्तानां क्षीणपापमनाम् ।
 सेक्षेच्छापदेशैस्तु गुरुणा क्रियते तु यत् ॥ २७ ॥

संस्कारानित्यादिभिर्वीक्षणमित्यन्ते: पञ्चभिः श्लोकैः देशिकेन शिष्यस्य
 क्रियमाणं मन्त्रसंस्कारं तत्तत् कर्मादि प्रस्तावपुरः सरमाच्चिपति । तत्र संस्कारान्
 अभिषेककाटाक्षोपदेशान् अस्मिन् पठले वर्णन्तरवच्छमाणान् । गुरुणा शिष्यस्य
 रक्षणे शिष्यानुयहे गुरुणा क्रियमाणान् । संस्कारानित्यवाच्यः । देहा-
 देव्यापारे आदिशब्दः प्राणेन्द्रियबुद्धादिविषयः । व्यापारः षड्ग्रन्थरूपवस्तुषाः-
 पिपासाश्चोक्तमोऽजरा मरणानि हिहिकमेण प्राणवुद्दिदेहभर्त्यादिरूपे तस्मिन्
 पूज्यपूजकभावत्वकारणैः दृष्टान्तेरित्यवाच्यः । प्रत्ययं विश्वासः । एतदुत्तं
 भवति गुरुशिष्ययोदेहिन्द्रियप्राणवुद्गादिधर्मस्य समानत्वेऽपि गुरोः प्रणामादिभिः
 पूज्यत्वे शिष्यस्य तैः पूजकत्वे चोपपत्तिकारणभूतैः निर्दर्शनैः प्रत्यक्षं प्रत्यय-
 सुत्पत्तिनिश्चयं दर्शयामि इत्यपदिशतोति । मंस्कारः वस्तुनः कस्यचित्
 स्वाभाविकासद्गुणापनयनेन क्रियाविशेषेण सदगुणविशेषाधिक्यकरणः । तेन
 शिष्यसंस्कारो दुर्वासानपनयनेन परमार्थज्ञानप्रतिष्ठा । मन्त्रयन्वाच्चार्भिषेकाद्यैः ।
 आद्यशब्दः कटाक्षोपदेशादिविषयः । तनोः शरीरस्य शिष्यस्येति शेषः । सा
 शिष्यतनुः । अन्यथा सृश्यत एवेत्यर्थः । प्राणस्य शिष्यस्येति शेषः । चेत् संस्कार
 इत्याक्षयते । नित्यता स्यात् देहिनां कृतसंस्काराणामिति शेषः । आत्मनः
 जीवरूपस्य । प्राणसमानता नित्यता आत्मना साम्यात् अरूपत्वसाम्यात् । कस्य
 प्रोक्षाव्यतिरिक्तेण ॥ २६ ॥

इतोत्यादिभिर्मन्त्रेदित्यन्तैर्नवभिः श्लोकैः स्वयमाच्चिप्तं अर्थं सनिदर्शनं समा-

तदहं सुसफुटं सम्यग्वच्ये गुद्धतरं परम् ।
 यदवाप्य त्यजत्याशु संशयाख्यं महामलम् ॥ २८ ॥
 देहेन्द्रियमनःप्राणसाक्षिणस्त्वात्मनः प्रिये ।
 संस्कारः क्रियते सम्यग् गुरुणा तत्त्ववेदिना ॥ २९ ॥
 सेकेन देहे यत्किञ्चिद्गुभं तद्विरस्यते ।
 वीक्षणादात्मनो वुद्धे रथार्थनिकृत्तनम् ॥ ३० ॥
 उपदेशेन या तस्य चिरारुद्धा तु वासना ।
 दुस्तरां तां धिया स्वात्मविमर्शेन विनाशयेत् ॥ ३१ ॥

धन्ते । तत्र इत्यादिसंशयैः आदिशब्दस्त्वैगुखादिजपूजादिफलभोक्तृत्व-विषयैः । औषणपात्मनां प्रोक्तप्रकारेण संशयेन देहेन्द्रियवुद्धग्रामादिविकस्य परमार्थलाभपर्यन्तत्वात् । तेषां वच्ये इत्यन्वयः । यदिशेषापादनः । यदवाप्य यदिशेषापादनं ज्ञात्वा महामलं स्वात्मविनाशकत्वात् । देहेन्द्रियमनःप्राण-साक्षिणः आत्मनः देहेन्द्रियमनःप्राणेषूपाधिरूपेषु उपलभ्यमानस्यानादिवास-नया तदौपाधिकानां गुरुणां स्वगुणेन जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तवस्थासु सुखदुःख-रूपाणां अनुसन्धानावस्थायां जोवाख्यात्य चितः संस्कारो वक्ष्यमाणरूपः । तत्त्व-वेदिना तन्त्रयोरुपाधात्मनोः परमार्थविदा सेकेन प्रोक्तविधानेनाभिषेकेण देहे उपाधिभूते । अशुभं रोगादिपीडा । वीक्षणात् ज्ञात्वामालिनीपटलवेधोक्तक्रमात् गुरोरिति शेषः । आत्मनो वुद्धः स्ववुद्धेरित्यर्थः । अयथार्थनिकृत्तनं अतस्मिंस्त-हूहिविनाशनं । उपदेशेन श्रीविद्यादीनां विद्यानां तदर्थानात्म वासनापटल-वक्ष्यमाणेन त्रैगुखानाभिति शेषः । तस्य शिष्यस्य । चिरारुद्धा जन्मतः प्रभृति मनोलग्ना । वासना परिचयः । दुस्तरां तां दुस्त्यजां वासनामित्यर्थः । धिया वुद्धा स्वात्मविमर्शेन गुरुरूपदिष्टेन रूपेण पराहन्तारूपपरामर्शेन । एवं क्षते प्रोक्तरूपसंस्कारकरणे । वुद्धिवृत्तेः संसाराज्ञानरूपिता विनाशः संसार-ज्ञानस्वभावाया वुद्धिवृत्तेमर्यादयपोहेन संसारज्ञानाभावरूपो विनाशो भवतौत्यर्थः । स्वरूपालभः स्वरूपस्यायात्मत्वात् प्रवृत्तिहान्या तत्त्वयता विश्वास्ति । उभे उभावित्यर्थः । भवत उभे इति पूर्ववाच्यः । एतदुक्तं

एवं कृते वुद्धित्तेः संसाराज्ञानरूपिता ।
 विनाशो नित्यशुद्धात्मस्वरूपालभ्य इत्युभे ॥ ३२ ॥
 भवतस्तत्र दृष्टान्तं प्रत्यक्षं पश्य पार्वति ।
 शश्यानां वीजरूपस्य वङ्गिस्पर्शात् प्ररोहिता ॥ ३३ ॥
 न भवत्येव तत्त्वात् शक्तिरेव तु दृष्टते ।
 तथाज्ञानजनन्मादि कारणं यत्तथैव तत् ॥ ३४ ॥

भवति देहेन्द्रियमनःप्राणसंघातात्मकोपाधिषूपलब्ध्या जलचम्द्रवत्तत्तदौपाधिका-
 न्यगुणानस्तु गुणत्वेनानुभवविमोहितस्य जीवात्मनस्त्रिद्रूपस्य तत्वविदा गुरुणा
 गुणसंस्कारकरणं नाम प्रोक्तरूपेणाभिषेकेण प्राक्तनजन्मादिप्राप्तौपाधिका-
 न्युभनिराकरणं तत्कठाक्षेण वुद्धेः स्वभावप्रवृत्तिरूपान्यथाज्ञाननाश-
 सुपदेशेन पुनः पुनरूपदिष्टप्रकारस्तात्मविमर्शेन च सुचिरारुद्रुर्वासनाविना-
 शनस्तु भवेत् । एवं कृते स्वभावतो वहिर्विषयप्रवृत्तताया वुद्धित्तेस्तुद्विषय-
 वृत्त्यभावरूपो विनाशः । तेनास्याः प्रत्यक्षमुखप्रवृत्तौ स्वरूपस्य वियष्वभूतत्वा-
 त्तस्त्रिवेव तादात्मेन विश्वान्तिरूपो विनाशस्य इत्युभौ भवत इति । तत्र प्रति-
 पादितरूपतो गुरुकृतसंस्कारादिभिरुद्धुर्वासनाविनाशे स्वानुभवसिष्ठौ च तत्र
 प्ररोहणाभावे अस्य वीजरूपस्य शक्तिः प्ररोहणशक्तिः न वीजरूपमित्यर्थः । तथा-
 ज्ञानजनन्मादि अवादिशब्दो जरामरणादिविषयः । अन्यथाज्ञानसं
 सिद्धजन्मजरामरणादि । यथा वङ्गिस्पर्शात् शश्यानां वीजरूपस्याप्ररोहिता तथा
 शिष्वस्याज्ञानजन्मादि न भवतीत्यर्थः । कारणं यत्तथैवतत् यथा वङ्गिस्पर्शाहोजरूपे
 पूर्वस्थितेऽपि तत्प्ररोहस्य कारणभूता शक्तिर्दृष्टते तथा अज्ञानजन्मादीनां
 दुर्वासनारूपं कारणं यत्तदपि दृष्टते इत्यर्थः । किञ्च संस्कारादिना स्वात्मप्रकाश-
 कारणं निदर्शनान्तरात् दृश्यते इत्यर्थः । तत्प्ररोहः कार्पासवीजप्ररोहः । पुष्पादि
 आदिशब्दः फलमूलादिविषयः । तथा लाज्ञारागारुणवर्णं भवतीत्यर्थः । एतदुक्तं
 भवति यथा शश्यानां वीजस्य वङ्गिस्पर्शमात्रेण तत्प्ररोहकारणभूतशक्तिविनाशात्
 कार्यरूपः प्ररोहस्य न भवति तथा तस्य शिष्वस्य संसारादिप्रवृत्तिजन्मभूतस्य
 मनसो गुरुकृतसंस्कारात्मस्य मनसः संस्तिप्रवृत्तिवैजकारणभूतदुर्वासना-
 नाशात्मत्कार्यभूतसंस्कारादिप्रवृत्तिरूपि च न भवति । यथा च कार्पास

किञ्च कार्पासवौजानि लाक्षया रञ्जितानि तु ।
दृश्यते तत्प्ररोहश्च पुष्पादि च तथा भवेत् ॥ ३५ ॥
रहस्यं परमं सर्वं सिद्धिचिन्तामणिस्थिरम् ।
सुसाध्यं सद्गुरुप्राप्तमघानां सङ्क्षेप्यत्तम् ॥ ३६ ॥
पुरश्चरणहोमाच्चातपैणस्तुतियन्वकैः ।
रहितं ते वदाम्यद्य मन्त्रविद्यास्त्वनन्तकाः ॥ ३७ ॥
ताः शृणु त्वं महेशानि सर्वाभीष्टासयेऽनिश्चम् ।
साधकानाञ्च सिद्धानां नेतरेषां कथञ्चन ॥ ३८ ॥
वेदभाषेतरात्मत्वविभेदानामशेषतः ।
सद्वासनां साध्वसाधुचिन्ताविरहितं सदा ॥ ३९ ॥

बीजस्य लाक्षया क्षतसंस्कारस्य प्ररोहपुष्पादि तत् लाक्षारागरूपवत् दृश्यते
तथा तस्य शिष्यस्य मनसो गुरुक्षतसंस्कारादिना संख्यतस्य प्रवृत्तिरुक्तिरूप
स्वानुभूतिस्त्रूपणी भवतीति ॥ ३५ ॥

रहस्यमित्यादिभिः सदा इत्यन्तैरर्षाभिः श्लोकैः सकलाक्षरपदवाक्यादीना
मन्त्रस्त्रूपत्वसुपदिशति । अत एव परममित्यादीनां रहितमित्यन्तानां षष्ठां
हितीयान्तानां पदानां रहस्यमित्येतद्विशेषं वदामीत्यवाच्यः । मन्त्रविद्या-
स्त्वनन्तकाः मन्त्रास्त्र विद्यास्त्र प्रागुक्तप्रकारेणकहादियोगादनन्ता विद्यते
इत्यर्थः । ता मन्त्रविद्याः । साधकानाञ्च सिद्धानां इत्यस्याभीष्टासये इत्यवाच्यः ।
नेतरेषां न साध्यानामित्यर्थः । कथञ्चन केनापि प्रकारेण तेषां तस्त्रज्ञाना
भवात् । इतरात्मकत्वमार्थात्मकत्वं । महासनां साध्वसाधुचिन्ताविरहितं सदा
शब्दानां साधुत्वासाधुत्वयोः सांकल्पिकत्वात् । त्वदात्मकं शक्तिरूपमित्यर्थः ।
समुदयं नादस्य प्रागुक्तपरापश्यत्यादिस्त्रूपणां । विश्रान्तिः पूर्वोक्तानामेव ।
मदात्मकं शिवरूपम् । उभयात्मकम् उदयविश्रान्तिरूपशिवशक्त्यात्मकम् ।
आत्मस्त्रूपं प्रागुक्तमहमितिरूपं । तैरक्षरैः सहेति शेषः । कालेन
क्रमेण अन्यत्वदुःखार्त्तिवासनानाशतः भेदात्मकदुःखोत्पन्नार्त्तिवासनाविलयनात्
पराहन्तामयं परिपूर्णहन्तात्मकम् । सर्वस्त्रूपस्वात्मविश्रहं सर्वपदार्थस्त्रूपणि

तदात्मकं समुदयं विश्वान्तिष्ठ मदात्मकम् ।
 उभयात्मकमात्मस्वरूपं नादस्य तस्य तैः ॥ ४० ॥
 कालेनान्यत्वदुःखार्त्तिवासनानाशतो भ्रुबम् ।
 पराहन्तामयं सर्वस्वरूपस्वात्मविग्रहम् ॥ ४१ ॥
 सदात्मकं स्फुरत्ताख्यमशेषोपाधिवर्जितम् ।
 प्रकाशरूपमात्मत्वे वस्तु तद्वासते परम् ॥ ४२ ॥
 यत एवमतो लोके नास्त्यमन्वं यदक्षरम् ।
 वति मन्दि न्वीधेहिस दासतः वं सथावस ॥ ४३ ॥
 षड्षष्ठादशार्णानां वैश्वावानामशेषतः ।
 मन्त्राणां परतत्त्वार्थवाचकत्वादभेदता ॥ ४४ ॥

निजं रूपं विघ्रहं यस्य तत् । इदंरूपाणि सकलवस्तुनि रहस्यनादरूपस्य
 तादात्मेन सह भवन्तीत्यर्थः । सदात्मकं सङ्गावरूपं स्फुरत्ताख्यं स्फुरणाख्यं
 चिदाख्यमित्यर्थः । अशेषोपाधिवर्जितं आपाधिकसर्वविकाररहितं प्रकाश-
 रूपं पदार्थानां प्रत्येकं तादात्मात्मेनेति शेषः । आत्मत्वे स्वरूपत्वे वस्तु यदिति
 शेषः । तद्वासते परं तत् परं भवतीत्यर्थः । यतएव एवं भवतीति यस्मादित्यर्थः ।
 अतः अस्मात् अमन्वम् मन्त्रान्यभूतं यत् अक्षरं । एतदुक्तं भवति अक्षर-
 पदवाक्यादिरूपाणां सर्वेषां मन्त्राणां उद्यविश्वान्तिरूपशक्तिश्वपरमार्थरूपत्वा-
 दक्षराणामुदयविश्वान्तिपरत्वादुभयात्मकस्य चिद्रूपपरमार्थस्य स्वात्मनस्त्वैर्मन्त्र-
 रपृथग्भावेन भावनावैश्येन क्रमेण प्रोक्तरूपपराहन्तात्मकपरवस्तुस्वरूपत्वात्
 सर्वे वर्णा मन्त्रा भवन्तीति ॥ ४३ ॥

षड्षष्ठ्यादिभिराप्न्युरित्यन्तैः पञ्चभिः ज्ञोक्तैर्षावशेषवैदिकमन्त्रैः प्रधान-
 भूतैरेकादशभिर्लिताविद्यया व्यामिमुपर्दिशति । तत्र षड्षष्ठादशार्णानां
 षड्षष्ठरस्याद्यक्षरस्य द्वादशाक्षरस्य च वैश्वावानाम् उक्तव्याणां मन्त्राणामित्यन्वयः ।
 अशेषतः पदपदार्थरूपेणापि । परतत्त्वार्थवाचकत्वात् परस्वरूपवाचकत्वात् ।
 अभेदता व्याप्तिः लिताविद्यया अभेदतत्त्वान्वयः । एतदुक्तं भवति षड्षष्ठर-
 मन्त्रेण उँ नमो विष्णवे इतिरूपेण स्वात्मदेवतारूपस्य व्यास्यर्थं विश्वस्वरूप-

ललिताविद्यया तदत् प्रासादस्य चयात्मनः ।
 तथैव च परायास्त्र गायत्रास्त्रोत्तरुपतः ॥ ४५ ॥
 व्याहृतौनां महावाक्यपरमात्माजपात्मनाम् ।
 प्रणवस्य च तद्रूपयोगात् स्यान्तत्तदात्मता ॥ ४६ ॥

प्रतिपादनात् । अष्टाक्षरेण व्याप्तिं स्वाच्छदेवतारूपस्य नारायणस्य नरसमुदायवाचकनारश्चप्रतिपादितसकलविश्वस्यायतनत्वात् स्थानत्वात् अस्या देवताया नारवाच्छविश्वात्मर्यामित्वेन स्थितत्वप्रतिपादनात् । इदशक्तरमन्त्रेण स्वाच्छदेवतारूपस्य भगवतो वासुदेवस्य सर्वशक्तिकारणत्वाचकभगवच्छब्देन सर्वपदार्थेषु तादामग्रनिवासवाचकवासुदेवशब्देन विभुत्वप्रतिपादनात् एवस्त्र परस्तरूपवाचकत्वादेतेषां परस्तरूपपरमार्थया ललिताविद्यया व्याप्तिरिति । तदत् परतस्वार्थवाचकत्वात् प्रासादस्य शैवतन्त्रमूलभूतस्य मन्त्रस्य त्रयात्मनः त्रयात्मकत्वादित्यर्थः । त्रयात्मकत्वं नाम ज्ञाटज्ञानज्ञेयात्मकत्वं । तस्य मन्त्रस्य ज्ञाटरूपो विन्दुः ज्ञानरूपस्तुर्दश्श्वरः ज्ञेयरूपो हक्कारः । एतदुक्तं भवति प्रासादमन्त्रेण स्वाच्छदेवताया ज्ञाटज्ञानज्ञेयरूपाविकल्पपरमार्थस्तरूपत्वकथनात्मस्य ललिताविद्यया व्याप्तिर्भवतीति । तथैव परस्तरूपवाचकत्वादित्यर्थः । परायाः कुलसुन्दरीविद्यातार्त्तियवीजरूपायाः तस्याः परमार्थवाचकत्वं पूर्वोक्तवैविधात् । एतदुक्तं भवति श्रीपराविद्यया प्रोक्तरूपया स्वाच्छदेवताया ज्ञाटज्ञानज्ञेयात्मभिः विसर्जनीयचतुर्दशस्तरसकारैरपृथग्भूतानुकृतपरमार्थस्तरूपकथनेन ललिताविद्यया व्याप्तिरिति । गायत्राः सावित्राः उक्तरूपवत् । वैष्णवमन्त्रवये अशेषत इति शब्देन प्रोक्तपदपदार्थरूपेणापौत्यर्थः । एतदुक्तं भवति अनया गावत्राः स्वाच्छदेवतायाः सकलप्रपञ्चसवित्त्वलं स्फुरत्तामातप्रहृतिरूपत्वं समस्तभेदज्ञानापोहनक्षमशक्तिं विश्वात्मत्वं चोच्यत इति । व्याहृतौनां गायत्राः पादत्रयस्य कारणभूतानां तिसूणां । एतदुक्तं भवति ताभिः स्वाच्छदेवतायाः सञ्चात्मत्वं सकलप्रपञ्चकारणत्वं तत्कारणाभेदशोच्यत इति । महावाक्यपरमात्माजपात्मनां महावाक्यस्य परमात्ममन्त्रस्याजपामन्त्रस्य च । एतदुक्तं भवति महावाक्ये न स्वाच्छदेवतायाः सद्रूपपरमार्थत्वपृथग्भूतावरूपपरमार्थस्तरूपमजपामन्त्रे परमात्ममन्त्रेण स्वाच्छदेवतायाः सकलप्रपञ्च-

विन्दुभ्यां तां तथा मायामुभयोरैक्यविग्रहम् ।
 हंसरूपां प्राणशक्तिं तदैलाम्यसमुद्भवम् ॥ ४७ ॥
 प्रणवञ्च विजानाति योऽसौ नित्याविदीरितः ।
 इतरे भक्तिमनस्थेत् कालात्तजज्ञानमाप्नुयः ॥ ४८ ॥
 अभक्तिभजनं लोके नित्यानां क्लेशदायकम् ।
 भक्तिभेदे च कथय यथाप्नोत्यखिलं ध्रुवम् ॥ ४९ ॥
 देवतामन्त्यन्ताणां ध्यानादीनामगेषतः ।
 यदन्वयात् फलावासि र्यद्वियोगे श्रमो द्रुथा ॥ ५० ॥

कारणभूतेन चिद्रूपेण परमाक्षना तत्तत्कार्यमूतप्रपञ्चात्मिकायाः स्वेच्छा-
 शक्तेनपृथग्भूतरूपपरमार्थस्वरूपमजपामन्त्रेण स्वाच्छदेवतायाः प्रोक्तारूप-
 स्वेच्छाशक्तुपञ्चासरूपप्रपञ्चामना पररूपस्य भासनं परमार्थरूपं चोच्यत इति ।
 प्रणवस्य अनन्तरश्चोकवच्चमाणरूपस्य । तद्रूपयोगात् पररूपतादाक्षरार्थसम्बन्धात्
 तत्तदाक्षता ललिताविद्याय इति शेषः । एतदुक्तं भवति वैष्णवशैवैदिकेषु
 मन्त्रेषु मूलभूतानामेतेषामेकादशानां मन्त्राणां मकलकारणभूतस्य चिन्मात्र-
 स्वरूपस्य स्वेच्छाशक्तुपञ्चासरूपविजृश्चितेन प्रपद्वेन तादालेन तादाक्षरप्रतिणिदनात्
 ललितायाश तदर्थप्रतिपादकं भवतीत्यर्थः । तदैलोम्यसमुद्भवं प्रणवं तदाक्ष-
 कयोर्विन्दुविसर्जनीयमुक्तयोर्हकारसकारयोर्वेलोम्यकृतसन्धिसमुद्भवं प्रणवं ।
 एतदुक्तं भवति शिवशक्तिसामरस्यविग्रहपरमार्थायाः श्रीमहातिपुरसुन्दरी-
 नित्यायाः परमार्थस्वरूपकामकलायां शिवरूपस्य विन्दोः शक्तिरूपस्य विसर्ज-
 नीयस्य चानुलोम्ययोगे परमार्थजपात्मिकां प्राणशक्तिं तदैलोम्ययोगात् प्रणवञ्च-
 विजानानस्तत्त्वतो नित्याविज्ञवतोति । इतरे एतत्सामरस्यविज्ञानरहिताः ।
 भक्तिमन्तः नित्यासु । कालात् क्रमेण । तजज्ञानं सामरस्यज्ञानम् । एतदुक्तं
 भवति एतत्सामरस्यरूपज्ञानमन्तरेणापि तासां नित्यानां केवलं सुदृढया भक्त्या
 भजनेन क्रमेण तद्विक्तिर्भजनं तत्सामरस्यरूपपरमार्थज्ञानं ददातीति ॥ ४८ ॥

अभक्तीत्यादिभिर्दुःखिनः ईत्यस्तैः पञ्चभिः श्लोके भक्तिप्रशंसां भक्तिस्वरूप
 मभक्तिभजनप्रत्यवायचोपदिशति । तत्र अभक्तिभजनं नित्यानामित्यत्रान्वयः ।

तां भक्तिं तव वक्ष्यामि रहस्यामद्भुताद्भुताम् ।
 सर्व्यकं फलमयौ सिद्धिमलभ्यामल्पपुण्यतः ॥ ५१ ॥
 उक्तलक्षणसम्पद्वे गुरौ तत्प्रोक्तयोस्तथा ।
 विद्यानुष्ठानयोः स्थैर्यं धियः संशयनाशतः ॥ ५२ ॥
 तारकत्वाप्रमत्तत्वे भक्तिरुक्ताखिलार्थदा ।
 यथा विहीना नियतमिहामुख च दुःखिनः ॥ ५३ ॥
 सर्व्यक्लेशापदभोधिपोतरूपां महाद्युतिम् ।
 आधिक्याधिमहादावग्रावृषभ्यामृतेश्वरीम् ॥ ५४ ॥
 शृणु वक्त्वे समस्तानां प्राणिनां जीवविद्यहाम् ।
 षड्विधां जपहोमार्चातर्पणाध्यानयन्वक्तैः ॥ ५५ ॥
 दावाम्बुख्यैर्भवेदाद्या त्वन्या हृद्भं समायथा ।
 ज्याकं दाहवनस्वैः स्यात्तृतीया सामृतेश्वरौ ॥ ५६ ॥

क्लेशदायकं साधकस्येति शेषः । यथा भक्त्या । अखिलमिष्टफलं यदन्वयात् भक्तियोगेन । यद्यियोगे भक्तिराहित्ये । अमः अस्यासः । पूर्वोक्तदेवतामन्त्रादीनां सम्प्रकं फलमयौ सिद्धिं सर्वक्लेशमिष्टिकारणत्वात् । उक्तलक्षणसम्पद्वे प्रथम पटखोक्तसुन्दरः सुमुख इत्यादि लक्षणसम्पूर्णे । तत्प्रोक्तयोः सदगुरुप्रोक्तयोः धियः संशयनाशत इत्येतत् काकाञ्चित्वत् पूर्व्यापरयोरन्वेति । अखिलार्थदा स्वरूपसिद्धिदा । यथा विहीना जना इति शेषः ॥ ५३ ॥

सर्वक्लेशेत्यादिना यन्त्रकैरित्यन्तेन श्लोकदयेनामृतेश्वरौविद्यास्तवनपुरः सरं प्रसौति । तत्र सर्वक्लेशापदभोधिपोतरूपां सर्वक्लेशापदां भौतिकदिव्यादीनां पीडानां समुद्ररूपाणां पोतरूपां तारिकामिल्यर्थः । महाद्युतिं निरतिशय वैभवाम् अमृतेश्वरौं विद्यामिति शेषः । जोवानां प्राणिनां प्राणविद्यहां अमृतमयत्वात् । जपहोमार्चातर्पणाध्यानयन्वक्तैः सहेति शेषः ॥ ५५ ॥

द्विविद्यादिना श्लोकेनामृतेश्वरौविद्यामुद्दिशति । तत्र दावाम्बुख्यैर्भवेदाद्या ठकारवकारविन्दुभिराद्या विदेवर्थर्थः । अन्या हितोया विद्येति शेषः ।

वासनोक्तप्रकारेण षड् विधा सा समोरिता ।

अङ्गानि तासामाद्याया दीर्घस्वरनियोजनात् ॥ ५७ ॥

कृत्वा कराङ्गयोः पश्चात्तद्युं षोडशस्वरैः ।

संयोज्यामृतसंस्थानाद्वासेदन्यतु तट्टगतम् ॥ ५८ ॥

हृष्टसमायया सकारहकारहृष्टेखामिहितीया विद्येत्यर्थः । ज्याकं दाहवन-
स्वैः स्यात्तीया जकारहकाररेकश्चाकारविन्दुभिस्तोया विद्येत्यर्थः । ए
तेषां वोजानां त्रयाणामिकैकस्य विद्यात्वं विद्यते । मामृतश्वरी पूर्वप्रसुतामृतश्वरी
विद्या इत्यमुक्तेत्यर्थः ॥ ५६ ॥

वासनेत्यादिभिः क्षोणकल्पय इत्यन्तेः षड् भिः श्लोकेरस्याः षड् विधरूपभेदां-
स्तदङ्गानि शरोरे अमृतकलाः शरोरेषु तद्रासविधानकमञ्चोपदिगति । तद
वासनोक्तप्रकारेण वासनापठलवच्छ्वमाणसर्वविद्यारूपभेदाक्तप्रकारेण षड्-
विधा सा सामृतश्वरी विद्या षड्रूपभेदा भवन्तीत्यर्थः । तद्रूपाणि
यथा तत्र प्रथमं रूपं प्रोढारकमं हितीयं रूपन्तु प्रथमठतोयहितीय
-कूटयोजनकमेण भवति । लृतीयरूपन्तु द्वितीयलृतीयप्रथमकूटयोजनकमेण
भवति । चतुर्थरूपन्तु हितीयप्रथमठतोयकूटयोजनकमेण भवति । पञ्चम
रूपन्तु लृतोयप्रथमहितोयकूटयोजनकमेण भवति । षष्ठरूपन्तु लृतोयहितीय
-प्रथमकूटयोजनकमेण भवति । प्रथमरूपस्य प्रतिलोमरूपं भवतोति ।
तासां षस्त्रां विद्यानां आद्यायाः तत्तदभेदेषु प्रथमप्रथमकूटरूपायाः दीर्घस्वर-
योजनात् प्राग्वत् कराङ्गयोः प्राग्वत् । एतदुक्तं भवति अमृतश्वरोविद्यारूप-
भेदेषु षट्सु प्रथमहितीयरूपयोर्दीयोः प्रथमकूटस्यैवाद्यत्वात् तस्मिन् दीर्घस्वर-
योजनात् दृं दृं इत्यादिभिर्जीतियुक्ते रूपैस्तद्रूपभेददयभजने कराङ्ग-
न्यासादिकं कुर्यात् । तेषु लृतोप्रचतुर्थयोर्द्वितीयकूटस्यैवाद्यत्वात् तस्मिन्
दीर्घस्वरयोजनात् स्थ्रां स्थ्रीं इत्यादिभिर्जीतियुक्ते रूपैस्तद्रूपभेददयभजने
षडङ्गन्यासादिकं कुर्यात् । तेषु पञ्चमपठयामृतनीयकूटस्यैवाद्यत्वात् तस्मिन्
दीर्घस्वरयोजनात् ज्फां ज्फीं इत्यादिभिर्जीतियुक्ते रूपैस्तद्रूपभेददयभजने
षडङ्गन्यासादिकं कुर्यादिति । भन्त्य कूटत्रयं षोडशस्वरैः संयोज्य मतिकूटमिति
शेषः । अमृतमंस्थानात् अनन्तरवच्छ्वमाणकमादमृतकलामित्यनस्थानसारभ्ये

अङ्गुष्ठपृष्ठतत्सम्भिलिङ्गनाभिषु हृतस्तने ।
 गलनासाच्चिकर्णभू शङ्गमूर्झसु वै क्रमात् ॥ ५६ ॥
 दक्षवामसमारम्भात् पुंस्त्रियोरप्ययं क्रमः ।
 शुक्ले पूर्णान्तमितरे मूर्झादिप्रतिलोमतः ॥ ६० ॥
 भागद्वयस्य व्यत्यासाङ्गान्तेऽङ्गुष्ठगा क्रमात् ।
 नित्यशो मृतगस्यानसमारम्भावसानकम् ॥ ६१ ॥

त्वर्थः । अन्यत् विसर्जनोयस्वरसंयुक्तस्वरूपं तद्गतं न्यासस्यानारम्भमूता-
 मृतस्थाने न्यसेदित्यर्थः । एतदुक्तं भवति अमृतश्वरीविद्यायाः प्रथमद्वितीय-
 लत्तीयकूटानां प्रतिकूटं षोडशस्वरयोजनाटिकेकस्य कूटस्य षोडशरूपाणि
 भवन्ति । तानि षाडशरूपाणि वक्ष्यप्राणक्रमामृतस्थानमारम्भ वक्ष्यमाणामृतकला-
 गत्या पञ्चदशरूपाणि विन्यस्य षोडशं रूपं पुनरप्यमृतस्थानं न्यसेदिति । पृष्ठे
 प्रपदे । तत्सम्भवः गुल्फजानुसम्योः शङ्गे भालपार्ज्ञास्थिनि । दक्षवामसमारम्भात्
 पुंस्त्रियोरप्ययं क्रमः । शुक्ले पूर्णान्तं । एनदुक्तं भवति शुक्लपते पूर्वदहिण
 पादाङ्गुष्ठमारम्भ मूर्झान्तं तत्त्पार्खस्येषु पञ्चदशसु प्रोक्तेषु स्थानेषु तत्प्रथमादि-
 पूर्णान्तं पञ्चदशसु तिथिषु प्रतितिथि यथाक्रममारोहकमादमृतकलायाः स्थिति
 भवतीति । स्त्रियासु वामपादाङ्गुष्ठमारम्भ मूर्झान्तं तत्पार्खस्येषु प्रोक्तेषु पञ्च-
 दशसु स्थानेषु तत्प्रथमादिपूर्णान्तं पञ्चदशसु तिथिषु प्रतितिथि यथाक्रम
 मारोहकमादमृतकलायाः स्थितिभवतीति । एवं पुंस्त्रियोः शुक्लपते समारम्भ-
 पार्ज्ञक्रमव्यत्यासेऽपि स्थानक्रमव्यत्यासो न भवतीति । इतरे कण्णपते मूर्झादि
 अङ्गुष्ठान्तः प्रतिलोमतः अवरोहणक्रमेणेत्यर्थः । भागद्वयस्य व्यत्यासात् पुं-
 स्त्रियोरिति शेषः । अङ्गुष्ठगा अमृतकलेति शेषः । एतदुक्तं भवति कण्णपते
 पुंसा वामपार्ज्ञमूर्झादिवामाङ्गुष्ठान्तं प्रोक्तेषु पञ्चदशसु स्थानेषु पूर्णान्तप्रतिपद-
 मारम्भ दर्शनं पञ्चदशसु तिथिषु प्रतितिथि यथाक्रममवरोहकमेणामृतकला-
 स्थितिभवतीति । स्त्रियासु दक्षिणापार्ज्ञमूर्झादि दक्षिणाङ्गुष्ठान्तं प्रोक्तेषु पञ्चदशसु
 स्थानेषु पूर्णान्तप्रतिपदमारम्भ दर्शनं पञ्चदशसु तिथिषु प्रतितिथि यथाक्रम-
 मवरोहकमेणामृतकलायाः स्थितिभवतीति । नित्यश इत्यादिना कलमष इत्यन्ते-
 नार्जियेनैकन शोर्कनैतदुक्तं भवति । अमृतश्वरीविद्यामेदेषु षट्सु स्वभजनीयस्यै-

न्यसेत्ता: षड् विधा: प्रोक्तक्रमाले न तु नित्यशः ।
 न्यासेनामृतरूपै स्थान् साधकः क्लोणकलमषः ॥ ६२ ॥
 ध्यानं तासां प्रवद्यामि शृणु प्रोक्तक्रमेण वै ।
 यासां स्मरणमावेण क्लेशा नश्यन्त्यशेषतः ॥ ६३ ॥
 शुद्धस्फटिकसङ्गाशां मौलिवद्वे न्दुनिर्गतैः ।
 अभृतैरार्द्धदेहास्तास्त्वमलाभरणान्विताः ॥ ६४ ॥
 कुमुदं पुण्डरौकञ्ज्वा राक्षेन्दुभस्तुं करैः ।
 दधानाः स्मेरवदना मुक्ताभरणभूषिताः ॥ ६५ ॥

कैकस्य भेदस्यैव कूटवयवतः प्रतिकूठञ्च षोडशस्वरयोजनात् जातानि षोडश
 षोडशरूपाणि एवं सभृयाश्चत्वारिं शद् पाणि प्रोक्तक्रमेणामृतकलास्थितिस्थान
 मारभ्य पञ्चदशसु स्थानेषु पञ्चटश रूपाणि पुनरप्यारभस्थानं षोडशरूपमेवं
 षोडशषोडशविभागेन त्रिशस्त्रिशः न्यसेत् । तत्र साधकः प्रोक्तरूपो
 भवतीति ॥ ६२ ॥

ध्यानमित्यादिभिः परिवारिता इत्यन्तैश्चतुर्भिः श्वीकैरमृतेश्वरीधानं तत्-
 पूजां तदावरणग्रन्तिनिवल्लभोपादिश्चति । तत्र तासां अमृतेश्वरीमूर्त्तिविद्याभेद-
 षट्कानां । यासां मूर्त्तीनां । क्लेशाः तापवयरूपाः । शुद्धस्फटिकसङ्गाशां मूर्त्तिमिति
 शेषः । दधाना इत्यपरितनश्वीकोच्चरार्द्धस्य प्रथमपादेनान्वयः । मूर्त्तीरेक-
 वचनत्वं तासां वस्त्रां एक्यपरमार्थत्वात् । अन्विता इति वद्वचनं भेदरूपाङ्गो-
 कारणे । अत्रायुधानि ऊर्ज्जादिदत्तिणावामर्दत्तिणावामक्रमेण । स्मेरवदनाः प्राघ्वत्
 मूर्त्तिविशेषणं प्राघ्वधाना इत्यत्राच्यः । मुक्ताभरणभूषिताः मौलिक-
 मयैराभरणैरलङ्घताः । दलमध्यगाः ताभिः षष्ठिशतार्णामिश्रक्रियाः । पूर्वोक्तामृता-
 क्षरषष्टुप्रत्तरशतिकाभिः शक्तिभिरित्यर्थः । एतदुक्तं भवति अभोष्टमानभवसेण
 वृत्तं निष्पाद्य वहिरेकाङ्गुलमानेन वृत्तं कृत्वा तद्विहिः पञ्चाङ्गुलमानेन वृत्तं विधाय
 तद्विहिः पुनरप्येकाङ्गुलमानेन वृत्तं विधाय एवमल्लर्वहिर्विभागेन प्रोक्तचतुष्टयेन
 सार्वं विश्वितवृत्तानि विधाय तासु पञ्चाङ्गुलान्तरालासु दशसु वीथिषु एकस्या-
 मिकस्यां वीथ्यां षोडश षोडश दलानि कृत्वा तत्र मञ्चमध्यकर्णिकायां प्रधान-

घोड़शक्तदयुक्तानां पद्मानां दलमध्यगाः ।
 ताभिः षष्ठिशताण्ट्रिमशक्तिभिः परिवारिताः ॥ ६६ ॥
 तत्तद्विद्याक्षरोपेतं तदर्थं रूपिणीपदम् ।
 शक्तीतिद्वाक्षरं प्रोक्तसप्ताक्षर्या च मंयुतम् ॥ ६७ ॥
 चतुर्दशाक्षरै विद्या कृत्वैवं ताभिरर्द्धयेत् ।
 वाद्यात् प्रवेशगत्यैव प्रादन्त्रिष्यात् सुगम्भिभिः ॥ ६८ ॥
 सितैः प्रसूनैः श्रौखरण्डकपूर्णद्रवलोलितैः ।
 पूजयेद्विहिरामान्तु विद्ध्यादलियुग्मकम् ॥ ६९ ॥
 निवेद्य पायसं दुन्धकदलोफलशर्कराः ।
 होमञ्च तैर्स्तर्पणन्तु जलैः कर्पूरवासितैः ॥ ७० ॥

देवताममृतश्वरीं वहिर्दलेषु भगमालिनीपटलोक्तषष्युत्तरशतामृताक्षरात्मिकाभिः
 शक्तिभिः परिवारितां पूजयेत् । एतदन्यासां पद्मानामपि साधारणम् ॥ ६६ ॥

तत्तद्विद्येत्यादिभिर्विमितैरित्यन्तेष्टुर्भिः श्लोकैश्वरणशक्तीनां पृजाविद्याः
 देव्याः पूजादव्याणि वलिञ्चोमतर्पणानि चोपटिशति । तत्र तत्तद्विद्याक्षरो-
 पेतं पूर्वोक्तमंख्यानां प्रत्येकमाद्याक्षरत्वेन योजनीयमित्यर्थः । तदर्थं प्रोक्तमसंख्येष्व-
 मृताण्येषु एकैकं प्रोक्तमसाक्षर्या दितीयपटल इतिशेषः । चतुर्दशाक्षरी प्रति-
 विद्यमिति शेषः । कृत्वैवं एवं प्रोक्तुत्येत्यर्थः । ताभिर्विद्याभिः । प्रादन्त्रिष्यात्
 अग्रादारभ्येति शेषः । एतदुक्तं भवति अमृतेश्वरीविद्यारूपमेदषट्कभजनीयस्य
 रूपस्य प्रथमकृटं पूर्वेमुच्चार्थ्यानन्तरममृताक्षरेषु विन्दुयुक्ताशीतिषु चैवं सम्भूय
 षष्ठितरशर्तेषु प्रोक्तक्रमस्यैकेकमक्षरमसुर्व्यानन्तरं रूपिणीशक्तिपादुकां पूजयामौति
 हादशाक्षराण्युच्चार्यं एवं सम्भूय प्रतिविद्यं चतुर्दशाक्षरात्मिकाभिर्विद्याभि-
 र्वाद्याभ्यन्तरप्रवेशगत्यायाटिप्रादन्त्रिष्येनार्जयेदिति । सुगम्भिभिः प्रसूनैरित्य-
 वान्वयः । श्रौखरण्डं चन्दनं । वहिर्नित्यपृजामण्डलतः । आसां षड्विधानाम-
 मृतश्वरीणां । तुना आसामपि ललिताम्बकत्वमुच्यते । वलियुग्मकं आद्यन्तयो-
 र्धाक्रमं घोड़शाक्षरमन्ते गु कुरुक्षासप्ताक्षर्या च । तैः पायमादिभिर्षतुर्भिः ॥ ७० ॥

दशलक्षं जपेद्विद्यां पयोभव्यः समाहितः ।

एवं जपादिसंसिद्धविद्यो मन्त्रौ यदा जलम् ॥ ७१ ॥

समुद्रजं स्पृशन् हस्ततलेन प्रजपेच्च ताः ।

एकैकशः शतादेवं तत्त्वोयं दुष्प्रसन्निभम् ॥ ७२ ॥

तेष्वेव तत्त्विद्यार्णसमेतान् षट्संयुतान् ।

शतार्णानालिखेन्मध्ये तटाद्यं मध्यतो लिखेत् ॥ ७३ ॥

दशलक्षमित्यादिना भविभमित्यन्तेन श्लोकहयेन विद्यासाधनविधानं सिद्धविद्यम् लक्षणाङ्गापदिशति । तत्र दशलक्षं प्रतिविद्यमिति शेषः । अत तर्पणहोमो प्रतिविद्यं तद्विद्याविति सम्पदायः । एवमुक्तप्रकारेण जपादेव्यवादिशब्दस्तर्पणहोमपूजादिविषयः । समुद्रजं जलामिति पूर्वश्लोकोऽप्तपदेनान्वयः । ताः षड्विद्या विद्याः । एकैकशः शतात षड्विद्यासु तासु खसिद्धां खसिद्धामिकैकां विद्यां शतवारं जपेदित्यर्थः । एवमुक्तप्रकारजापेन तत्त्वोयं समुद्रजलं दुष्प्रसन्निभम् रसादिभिः ॥ ७२ ॥

तेष्वित्यादिना अनन्तका इत्यन्तेन श्लोकहयेन पश्यन्त्रविधानं तस्यानन्तसंख्यामकलब्धोपदिशति । तत्र तेषु नित्यमपर्यामगुडलत्वेन प्रोक्तेष्वर्त्तवहिर्विभागस्थितेषु प्रत्येकं षोडशदलरूपेषु दशसु पश्येषु । तत्त्विद्यार्णसमेतान् षट्विद्यामृतेष्वरोविद्यासु स्वाभिमतविद्यायामिकैककूटमसमेतान् । षट्संयुतान् शतार्णान् पूर्वोक्तामृतार्णनित्यर्थः । मध्ये कर्णिकाया इति शेषः । तटाद्यं मध्यतो लिखेत् माध्याक्षरसमोपेतं खमध्यतः साध्याक्षरसमोपेतं तत्त्वाङ्गालिखितेष्वाद्यस्तरूपं लिखेदित्यर्थः । तेषां उक्तसंख्यानामत्तरस्तरूपाणां । अन्योन्यसमेदालेखनात् वासनापटलवच्छमाणभेदक्रमालेखनात् । अनन्तकाः अनन्तानीत्यर्थः यन्मालोति शेषः । अयमत्र यन्त्ररचनाक्रमः । प्रागुक्तक्रमादन्तर्वहिर्विभागस्थितार्णं प्रत्येकं षोडशदलानि पश्यानि कल्पा तेषु पश्यत्तरशतसंहेषु दलेषु वाह्नात् प्रवेशगत्वा अग्रादयादिप्रादक्षिण्येनामृतेष्वरीविद्यासु षट्विद्यास्वादविद्याप्रथमकूटमहितानमृतार्णान् षट्प्रत्यक्षरशतसंख्याकान् विलिख्य तत्राभ्यर्कर्णिकायाच्च तेषां वाह्नदललिखिताक्षररूपेष्वाद्यटललिखिताक्षरस्तरूपं विद्याक्षरप्रथमकूटमध्यमध्यगमाध्याक्षरोपेतं लिखेत् । एतत् प्रथमं यन्त्रं । अस्मिन्नेव यन्त्रे प्रोक्तेषु दशसु

साध्याक्षरसमोपेतं यन्वं स्यादिष्टसिद्धिकृत् ।
 तेषामन्दोन्यसम्भेदालेखनात् स्युरनन्तकाः ॥ ७४ ॥
 प्राक्प्रत्यग्दक्षिणोदक्ष कृत्वा विंशतिसूत्रकम् ।
 कोष्ठान्युत्पाद्य सुसमान्येकषष्ठ्या शतवयम् ॥ ७५ ॥
 तत्कोणातो मार्जयोत चत्वारिंशत् सप्तसूत्रकम् ।
 शेषं वज्रं भवेत् कोष्ठैरेकाशौतिशर्तेन वै ॥ ७६ ॥
 तत्र दिक्षु यथा पूर्वे चतुर्भिः स्यात्त्रिकोणाकम् ।
 तेषु तास्ता लिखेद्विद्यां षट्साध्याख्यासमायुताम् ॥ ७७ ॥

पश्चेषु प्रतिपद्ममृताक्षरेषु दग्धसु वासनापटलवच्छमाणभेदक्रमात् । ओड़शस्वर-
 योजनभेदेन जाता यन्वसंख्या चतुर्दशाक्षरवाक्ये नोचर्त ज्ञानानन्दोदधौ धीद-
 सारराट् धनराट् २०८२२३८८८८००० इत्येतेषु एकमेकं यन्वं वासनापटल-
 वच्छमाणभेदक्रमादेतद्विषयान्तर्वहिर्विभागस्थितदग्नामृतव्यञ्जनार्थभेदेन ज्ञानदो-
 हरम्भूग ३६२८८०० इति मस्तक्षरवाक्याजनितसंखं भवति । सकृद्य
 एककूटजनितयन्वसंख्या विंशत्यक्षरवाक्ये नोचर्त अनन्दज्ञानभावः सोमशश्वधौ-
 धन्यश्चिद्दरो धर्मस्य ७५६८२१८८४५७४४००० इत्येवमन्यकूटद्वयस्यापि प्रति-
 -कूटमेतत्संख्यानि यन्वाणि भवन्तीति । तस्मादेकैककूटोऽवानां यन्वाणामेव
 परार्द्धसंख्याधिकत्वादनन्तत्वं । अन्यासामेतत्कूटयन्त्रयोर्विपर्यजनितानां पञ्चानां
 विद्यानां कूटाल्लराभावादेतान्येव यन्वाणि भवन्ति । तेन चासां परमार्थतो
 न भेदो विद्यत इति ॥ ७४ ॥

प्राक्प्रत्यग्दक्षिणादिभिः सम्पद इत्यलैरेष्टभिः श्लोकैः कोष्ठवच्यन्वषट्कं तद्वि-
 नियोगांशोपटिश्चति । तत्र सुसमानि प्रत्येकं परस्यरं समचतुरस्त्राणि । तत्-
 कोणतः तस्य प्रोक्तसंख्याकोष्ठस्य यन्वस्य चतस्रषु कोणदिक्षु । चत्वारिंशत् सप्तसूत्रकं
 पञ्चचत्वारिंशत् कोष्ठानोति शेषः । चतुर्भिः प्रतिदिशमिति शेषः । तेषु चतुर्षु
 कोणेषु । तास्ताः स्वसिङ्गाः । साध्याख्यासमायुताम् साधकसाधकर्माख्यायुता-
 मित्यर्थः । प्राडमध्यमारभात् सर्वप्राचोनपंक्तिस्य कोष्ठपञ्चकमध्यमकोष्ठारभा-
 दित्यर्थः । कोणमध्यस्यपञ्चकत्युक्त्या कोष्ठाष्टकरूपे सप्तमावरणे चतुर्दिग्गगत-

प्राग्वत् प्राड्मध्यमारभात् प्रादच्चिण्यप्रवेशतः ।
 विलिखेदमृतार्णांसु क्रमात् षष्ठिशतं प्रिये ॥ ७८ ॥
 शेषेषु ओगमध्यस्थपञ्चकेऽभिहितक्रमात् ।
 वाञ्छादिमध्यमान्तन्तु लिखेदन्वासु पञ्च वै ॥ ७९ ॥
 माध्याक्षरयुतान्येव षड् भिः षड् वच्चकाणि तु ।
 यन्वाणि तेषां सर्वत्र गदादिपरिच्छणम् ॥ ८० ॥
 उत्पातशान्तिमन्यानि मङ्गलानि च कारयेत् ।
 यस्मिन् देशे त्विदं यन्त्रषकंटके त्वेवं सुपूजितम् ॥ ८१ ॥

कोणे लिखेत् । वाञ्छादिवङ्किकोणस्थकोष्ठादि अन्यासु पञ्चतिकोणलिखितस्व-
 मिहविद्यायत्तिरिक्ताः । माध्याक्षरयुतानि तत्तद्विद्याकृत्याक्षराणि षडभिर्विद्याभिः ।
 तेषां यन्त्राणां गदादिपरिच्छणं फलमिति शेषः । अन्यानि मङ्गलानि आयुः-
 श्रोपुवधनलाभादानि । तत्र देशे । मार्गे यावन्मरणलमिकव्याधिना नाशकरो
 गत्वा । अयमत्र यन्त्रविलेखनक्रमः प्राकप्रत्यग्दच्छिणोदक्षसमान्तरालानि
 विंशतिसूत्राण्यास्फाल्यं तन्तकषष्ठ्यधिकतिशतकोष्ठान्युत्पादय तेषु चतुर्षु कोणेषु
 प्रतिकोणं पञ्चत्वार्णिंशत्पञ्चत्वार्णिंशत् कोष्ठानि सम्भूयाशीत्यधिकशतकोष्ठानि
 प्राग्वदज्ञाकारं मार्जयित्वा शिष्टेष्वकाशीत्यधिकशतकोष्ठेषु चतुर्षु दिक्षु
 प्रतिदिशं प्राग्वत् कोष्ठचतुर्षयं सम्भूय षोडश कोष्ठानि मार्जयित्वा सत्र तत्र
 प्राग्वच्छिकाणानि कृत्वा तेषु तिकोणोष्वमृतश्वरौविद्यासु षट्सु प्रथमं स्वाभि-
 मतविद्यां माध्यादिमंयुक्तकूटतयगर्भमालित्य शिष्टकोष्ठपञ्चव्याधिकशतैः
 प्राग्वत् सवप्राचीनपंडक्तिस्थकोष्ठपञ्चकमध्यकोष्ठमारभ्य प्रादच्छिस्थप्रवेशगत्या
 प्राग्वदमृतार्णपञ्चधिकशतकं षट्पञ्चव्याधिकशताक्षराणि यावत् षष्ठावरणाम्तं
 विलिखेद शिष्टाक्षरचतुर्षयं सप्तमावरणकोष्ठाष्टकं प्रागादि चतुर्दिग्गत कोष्ठचतु-
 षये कोणकोष्ठचतुर्षयवर्जं विलिखेद वर्जिततत्कोणगतकोष्ठचतुर्षये मध्यकोष्ठे
 च सम्भूय पञ्चकोष्ठे वङ्किकोष्ठादारभ्य मध्यकोष्ठानं प्रादच्छिस्थेन दिग्मत्ति-
 काणलिखितमृतश्वरौविद्याशिष्टविद्यापञ्चकं प्राग्वत् सप्तम्य ममालिखेत् । एतत्
 प्रथमं यन्त्रम् । एवं अमतेश्वरौहितीयादिविद्यापञ्चके स्वाभिमतां विद्यां प्रत्येकं

तत्र चौरग्रहव्याधिमारीदुर्भिन्नशब्दः ।

सदा न सम्बवन्तोर्यं भवन्तोर्व च सम्पदः । ८२ ॥

प्राक्प्रत्यग्दक्षिणादक्ष कृत्वा द्वादशसूत्रकम् ।

सैकविंशच्छतं कोष्ठान्यभितो मार्जयेत् क्रमात् ॥ ८३ ॥

दशपञ्चसमोपेतं शिष्टे वज्रैकषष्टिके ।

मध्ये तद्विनजां विदां आलिङ्ग्याख्यासमन्विताम् ॥ ८४ ॥

तद्विद्वच्चकैकतः कृत्वा तिकोणानि यथाविधि ।

प्राग्वदयतिकोणात् विलिखेदुदयाच्चरात् ॥ ८५ ॥

वहिस्त्रिकाण्षु प्राग्वदिलिख्य तदनन्तरादि तदन्त्यपञ्चकस्य तदन्त्यपञ्चकस्य
प्राड्मध्यकोष्ठपञ्चकविलेखनात् पञ्चयन्त्राणि सम्मृय पूर्वाक्षिन सह षड़्
यन्त्राणि निष्पादय तः प्रोक्तान् विनियोगान् कृत्वा प्रोक्तानि फलान्यवाप्त्या-
दिति ॥ ८२ ॥

प्राक्प्रत्यग्नियादिभिः संयुत इत्यन्तरेष्टभिः श्वाकरेकषष्टिकोष्ठात्मकवच्च
यन्त्रनिर्माणं तत्र मिथ्यनपूजनं तत्सामान्ये फलं द्रव्यविशेषपूजनात् फल
विशेषावासिं कालविशेष पूजनात् फलविशेषं चोर्पदिश्चर्ति । तत्र अभितः प्राग्
वत् कोणचतुष्टये प्रतिकोणमित्यर्थः । दशपञ्चसमोपेतं क्रियाविशेषणमितत् ।
पञ्चदशकाष्ठाणि मार्जयेदित्यर्थः । वज्रैकषष्टिकं वज्ररूपयन्त्रकोष्ठैकषष्टिके
इत्यर्थः । मध्य मर्वेमध्यकोष्ठे । तद्विनजां विदां पञ्चदशपटले प्रोक्तास काल-
नित्याविट्यासु तत्तद्विननित्यालेन प्राप्तां विद्याम् । आख्यासमन्वितां प्राग्वत्
साधकादित्यगर्भाम् । एकेकतः कोष्ठत इत्यर्थः । प्रतिदिशमिति शेषः । यथाविधि
समतिरेखमित्यर्थः । प्राग्वत् हङ्गेखोदर । अर्थतिकोणात् पश्यमावयतः
तिकोणमारभ्येत्यर्थः । उदयाच्चरात् पञ्चविंशपटलोक्त्रक्षमात्तत्तद्विनेष्वर्कोदय
घटिकाप्राप्ताच्चरमारभ्येत्यर्थः । क्रमतः दिवसपञ्चकषष्ठाष्टक्षत्त क्रमतः । मिथुनानि
नित्यानित्यापटलोक्त्रानि । अब यन्त्रे । घटिकाक्षमयोगेन तत्तद्विटिकासु प्रति-
घटिकं तत्तद्विटिकाप्राप्तमिथुनक्रमादित्यर्थः । तथा नित्यानित्यापटलोक्त्रा-
दिभिरित्यर्थः । अन्यजासु भूतप्रेतयहादुर्घट्याख्यित्यर्थः । सप्तमी वहुवचनान्यन्यानि

षष्ठ्यक्तराणि क्रमतो मिथुनान्यत् पूजयेत् ।
घटिकाक्रमयोगेन गम्भपुष्पादिभिस्तथा ॥ ८६ ॥
तौब्रार्त्तिषु रणोत्तासु गदोत्तासवन्यजासु च ।

शमं प्रयान्तरव क्लशास्त्रव प्रपृजनात् ॥ ८७ ॥
सम्पदे चार्चयेदेवमरुणैर्गंभपुष्पकैः ।
सितैर्ब्र्वा मौरभोपैतैर्मरुगडलाच्छ्रयमाप्रयात् ॥ ८८ ॥
पूर्णस्वेवं समाराध्य मिथुनानि यथाविधि ।
समस्तवाच्छ्रितं वर्षाद्वाप्नोत्येव निश्चितम् ॥ ८९ ॥
एवं तिजन्मस्वर्चातो जीवेहर्षशतं सुख्वी ।
नौरोगो निर्गताधिष्ठ निवृत्तिनौतिमंयुतः ॥ ९० ॥
कूरेषु चाभिचारेषु पूजयेन्मिथुनानि वै ।
मध्ये साध्यसमोपेते वच्चयन्ते दिवानिशम् ॥ ९१ ॥

पदानि त्रिणि तौब्रार्त्तिषु पटविशेषणानि । तत्र यत्ते । मण्डलात् प्राग्वहिनैः ।
पूर्णसु विविधासु तिजन्मसु प्राग्वत् । एतदुक्तं भवति प्राक्प्रत्यग्दक्षिणो-
दक् च समान्तरालानि दादशसूचाण्याम्फान्य एकविंशत्यधिकशतकाष्टानि निष्पादय-
तेषु चतुर्षु कोणेषु प्रतिकोणं पञ्चदश पञ्चदश कोष्टानि मधूय षष्ठिकोष्टानि
प्राग्वहश्चाकारं मार्जयित्वा गिष्ठेष्वेकष्ठिकोष्टेषु चतुर्षु दिक्षु प्रतिदिग्मेक-
मेकं काष्ठं मार्जयित्वा तत्र तत्र समविरेखानि विक्षोणानि विधाय तत्र
पश्चिमटिग्गतविक्षोणमारभ्य विक्षोणमहितवाच्चावरणविंशतिकोष्टेषु हितोया-
वरणवोद्गकोष्टेषु लृतोयावरणदादशकोष्टेषु चतुर्थविरणाष्टकोष्टेषु पञ्चमावरण-
चतुर्षकोष्टेषु एवं मधूय षष्ठिकोष्टेषु घटिकाक्रमात्तत्त्वहिनोदयप्राप्तघटिकाक्षरात्
प्रवृत्तविष्ठिवटिकाक्षराणि हृष्टेखोदरे प्रादक्षिण्यप्रवेगगत्या विलिस्त्रा सर्वमध्य-
कोष्टे हृष्टेखोदरे तत्त्वहिनवित्याविदां माधवादिनामवयगर्भामालिखा तत्त्व-
हिनादिप्रतिवटिकं तत्तदघटिकाप्राप्तमिथुतानि निष्पादयापठलोकमन्त्रादिभिः
प्रोक्तकालेषु प्रोक्तकालावधिपूजनात् प्रोक्तफलमिदिरिति ॥ ९० ॥

मान्विकैर्यामतो वारकल्पितैः स्वगृहे नृपः ।
 नित्याभक्तैः समीचीनैः स्त्रिघ्नैः संप्राप्तदिग्निणैः ॥ ६२ ॥
 मुट्ठच्छिर्गार्दिनैः कैश्चित् प्रयोक्तारं निहन्ति सः ।
 तथा विलोहाश्मतसे कृत्वा वज्रं मुविमृतम् ॥ ६३ ॥
 सर्वतो विलिखेच्छक्तीमृतपुर्ट तानि मंलिख्यत् ।
 मध्ये साध्यं समालिख्य तत् खर्नद्वनादिषु ॥ ६४ ॥
 तत्वानिश्चं सम्पदः स्युरोप्सिताश्च निराकुलाः ।
 निःसप्ताना निरुपमा नौतियुक्ता निरन्तराः ॥ ६५ ॥
 पूर्णाभिषेके याष्ठक्रे पूज्याः प्रोक्तास्तु शक्तयः ।
 तासां विद्यां शृणु प्राञ्जे याभिः स्यात् सिद्धविग्रहः ॥ ६६ ॥

कूरचित्यादिभिरन्तरा इत्यन्तैः पञ्चभिः शोकैः तनैवाभिचारप्रतीकार-
 विधानं तत्स्थापनेन गृहरक्षादिविधानघोषदिग्नितः । तत्र पूज्येत् प्रागुक्त
 नैवेद्यमन्त्रकमादिभिरिति शेषः । वज्रयन्त्रे पूर्वप्रोक्ते । यामतो वारकल्पितैः
 अहोरात्रस्य यामाष्टके एकैकयामरूपैकैकवारैर्वत्तैरष्टभिरित्यर्थः । सुदक्षिणैः
 नित्यातन्त्रप्रोक्तप्रयागनिपुणैः । दिनैः कैश्चित् कार्यगोरवलाघवापिक्षया एकद्वयादि-
 मण्डलादिभिः । प्रयोक्तारं अभिचारकर्त्तारं । सः अभिचारः । वज्रं मिथूनवज्रयन्त्रं ।
 सर्वतः तस्य यन्त्रस्येकषट्पदेषु । शक्तिं छाङ्गे खां । तत्पुर्टे हङ्गे खारंफांगे । तानि
 घटिकाक्षराणि । मध्ये घटिकाक्षरमध्ये । तदूर्ध्नं प्राग्वत् प्राणप्रतिष्ठा
 पूजादिसहितं खनेत् माटकापटले प्रोक्तक्रमतः । तत्र प्रदेशे । निरन्तराः
 मन्त्रन्यमानाः ॥ ६५ ॥

पूर्णाभिषेकत्यादिभिश्चराचरमित्यन्तैः पञ्चभिः शोकैः द्वितीयपटलप्रोक्त
 पूर्णाभिषेकचक्रे पूज्यदेवतानां सचत्वारिंशत्तुःशताधिकसहस्रसंख्यानां तासां
 प्रत्येकं षोडशाष्टरमन्त्रस्वरूपस्त्रोपदिग्नितः । तत्र चक्रे द्वितीयपटल प्रोक्तक्रमे ।
 तासां शक्तीनां । याभिः शक्तिविद्याभिः । सिद्धविग्रहः देव्यामा भवति ।

खरोत्याभिः सहोत्याभिनित्याविद्याभिरेव तु ।
 समौरिता विषोढ़ाभिः खरवर्जमशेषतः ॥ ६७ ॥
 सहस्रे य समायुक्तञ्चत्वारिंशत्तुःशतम् ।
 ललिताशक्तिपूजोक्तवैजद्यसमन्वितम् ॥ ६८ ॥
 रूपशक्तोति सहितं सप्ताक्षय्यन्तमर्चयेत् ।
 प्रत्येकं षोडशार्णभिर्विद्याभिस्ताभिरम्बिके ॥ ६९ ॥
 एवं ते गदितं सर्वं विद्याया व्याप्तिवैभवम् ।
 यन्मयं विश्वमखिलं दृश्यते सचराचरम् ॥ १०० ॥

खरोत्याभिः पञ्चविंशपटलोक्तकालनित्याविद्यासु वशिनोर्वर्जनितनित्याविद्याभिः
 पठ्सप्तत्यधिकपञ्चशतसंख्याभिः । सहोत्याभिः तासु सकारहकारजनितनित्याभि-
 स्तत्संख्याभिः नित्याविद्याभिरिति विशेषं । समौरिता: विद्या, विषोढ़ाभिः
 खरवर्जं वशिनोर्वर्गवर्जं सकारहकारयोः षण्डाक्षरचतुष्टय चतुष्टयजनितचतुष्टत्वा-
 रिंशदधिकशतसंख्यानित्याविद्यारहिताभिरित्यर्थः । चत्वारिंशत्तुःशतं चत्वारिंश-
 दधिकचतुःशतं । एतदुक्तं भवति पञ्चविंशपटलोक्त २०७३६ कालनित्याविद्याविश-
 नीर्वर्गजनितपठ्सप्तत्यधिकपञ्चशतसंख्या विद्यास्तासु सकारोत्यासु प्राक्तसंख्यासु
 विद्यासु षण्डाक्षरजनितचतुष्टत्वारिंशदधिकशतसंख्या विद्यारहिताः शिष्टादिंश-
 दुत्तरचतुःशतसंख्या विद्यास्तत्संख्यविषण्डहकाराक्षरविद्याश्च [चतुःशतोत्तर-
 सहस्र संख्यानित्याविद्याः] तच्छ्रोचकाङ्गत्वेनोक्तानां विद्यानामसाधारणत्रयक्षररूपा
 भवन्तीति । वोजद्यसमन्वितं मायाश्रोवोजसमन्वितं सर्वादविति शेषः । रूप-
 शक्तोति सहितं रूपशक्ति इति चतुरक्षरोपेत् । पूर्वोक्तासाधारणरूपत्रयक्षर
 कालनित्याविद्यानामन्त इत्यर्थः । सप्ताक्षय्यन्तं सर्वचरमे हितौयपटमोक्त-
 सप्ताक्षरोविद्यासहितमित्यर्थः । एतत् सर्वमसाधारणत्रयनित्याविद्यारूपस्य
 विशेषणं । ताभिः पूर्वमप्रसुताभिः । ता विद्या यथा -- ज्ञाँ श्रीं अ आ इरूप-
 शक्तिपादुकां पूजयामीत्यादि ज्ञाँ श्रोः हः ल ई रूपशक्तिपादुकां पूजयामीत्यन्ताः ।
 ताः प्रोक्तसंख्याः शक्तया ललिताश्रोचक्रस्थग्रन्थोनःमणिमादिमहात्रिपुरसुदर्शन्तानां
 पञ्चतत्त्वसंख्यानां प्रत्येकं पञ्चदशाङ्गदशामंख्याविभागेनावरणग्रंयो भवन्ताति ।

नियमात्ममयी व्याप्तिरिति सम्यक् समीरिता ।
 अस्या निफालनाच्चिते तत्तत्त्वं स्वात्मसात् कृतम् ॥
 इति षोडशनित्यातन्त्रेषु श्रीकादिमते मन्त्रवैभवं नाम
 षड् विंशं पटलं परिपूर्णं परामृष्टम् ॥२६॥ ॐ ॥

तं तासामणिमादौनामपि प्रत्येकं मूलदेवतावत् षोडशनित्यात्मकत्वं ।
 तत्पात्ताः सधूय षट् त्रिंशदधिक्रम्भगतोत्तरसहस्रसंख्याः प्रकटयोगिन्द्रो भव-
 न्तीति यावत् । विद्यायाः ललिताविद्यायाः यथायं विद्यामयम् ॥ १०० ॥

इति षोडशनित्यातन्त्रेषु श्रीकादिमताख्यस्य परिपूर्णस्य तन्त्रस्य प्रपञ्चसार-
 मिङ्गराजप्रकाशभिधार्नन सुभगानन्दनाथेन विरचितायां
 मनोरमाख्यायां व्याख्यायां षोडशनित्याव्याप्तिर्वैभव-
 प्रकाशक मन्त्रस्य व्याप्तिप्रकाशनपरं षड् विंशपटलं परिपूर्णं
 परामृष्टम् ॥ २६॥ ॐ तत् ॥

यन्त्रसंख्या—२२७७७६८५८८३६३२३२०००००० ।

ज्ञानेन निन्द्रा श्रोगीरोसिताङ्गा दुधशङ्गा ।
 स्वात्मसुरश्रीरित्येकविंशत्यार्णयन्त्रसंख्याकाः ॥
 ग्रन्थसंख्याः—षड् विंशे पटले प्रोक्ता व्याख्याग्रन्थाश्वतुःशतात् ।
 परमष्टयुतं त्रिंशदधिकं संख्यया स्फुटम् ॥

सप्तविंशपटलम् ।

अथ षोडशनित्यानां कालेन प्राणतोच्यते ।
 माटकाभूतनाथाद्यैः श्रोचक्रेण च शक्तिभिः ॥ १ ॥
 लवादीनान्तु कालस्य दुर्लक्ष्यत्वात्तदीरितम् ।
 एकश्वासं समारभ्य तत्संख्याभिः क्रमेण वै ॥ २ ॥
 अहोरात्रस्य तद्यामिमुत्तु । तेनान्यदूहयेत् ।
 विशेषांश्वान्तरादाह्यात्तत्सिद्धुपपादकान् ॥ ३ ॥

पूर्वमिन् षड्विंशे पटले षोडशनित्यानां व्याप्तिवैभवप्रकाशनपरं मन्त्रव्याप्तिं
 तथ्यामृतेखरोविद्यादिक्षोपदिश्यानन्तरं षोडशनित्यानां माटकाभूतनाथाद्यैः
 श्रोचक्रेण शक्तिभिश्च कालेन प्राणात्मादिक्षुपदिश्यत्वषोडशेत्यादिभिर्भवे-
 दित्यन्तेन श्वोकश्तररूपेण सप्तविंशेन पटलेन । तत्र अथ षोडशेत्यादिभि-
 रुपणादकान्तिल्लैस्तिभिः श्वोकैः पटलार्थमुपदिशति । तत्र कालेन प्राणता
 प्राणात्मककालत्रयेण तदात्मता । माटकाभूतनाथाद्यैः आदिकान्ते-
 विंसर्जनोयरहितैः पञ्चशङ्खिर्माटकाक्षरैः पञ्चभिर्भूतैः नवभिर्नाथैः आद्यशब्देन
 पट्टविंशत्तत्वादिभिश्च । श्रोचक्रेण नवत्रकात्मकेन शक्तिभिः तत्रस्थवस्थवतिभि-
 रेकनवतिभिश्च । लवादीनान्तु कालस्य लवादिद्वयन्तानां मात्रायादुर्ल-
 क्ष्यत्वात् ज्ञातुमशक्यत्वात्तदीरितं स्वरूपमिति शेषः । तत्संख्याभिः श्वाससंख्याभिः
 घटिकाहोरात्रादिरूपसंजाताभिः । क्रमेण वच्यमाणक्रमेण अहोरात्रसेव्यस्य तत्-
 संख्याभिरिति पूर्वत्रात्मयः । तद्यामिं श्वासात्मकत्वं उक्ता तेनान्यदूहयेदिति । भिन्न
 कर्त्तृत्वं स्वातन्त्र्यात् । अन्यआसवर्षादिकालरूपं विशेषात् गतिवृत्ती श्वासाना-
 मिति शेषः । आन्तरात् भूतोदयाद्यात्मकात् वाद्यात् दक्षवामपार्श्वाद्युद्देश्यात्
 तत्तत्सिद्धुपपादकान् शुभाशुभमिडिकरान् । एतदुक्तं भवति षोडशनित्यानां
 तदात्मकानां माटकादीनां स्वरूपेण श्वासात्मकेन कालरूपेण मवाद्याभ्यन्तर-

मूलाधारोद्ग्रवो वायुः प्राणाद्याख्यां समश्च ते ।
 स तु पञ्चविधो भूतभेदादुद्गवर्दशतः ॥ ४ ॥
 नासायाः पुटयोः पाञ्चतुङ्गमध्याधरभूगाः ।
 प्राणाग्नोलाख्यखात्मानः पवनाः सुर्यथाक्रमम् ॥ ५ ॥
 गुरुक्षेत्र भृगुकुजौ वृधाकौ चन्द्रसूर्यजौ ।
 क्रमाच्चतुर्षु भूतपुष्ट्योम सर्वात्मकं भवेत् ॥ ६ ॥
 उभयस्यो भवेद्राहुश्चन्द्रसूर्योँ पुटक्रमात् ।
 वामदक्षौ तथोस्तस्य प्रवेशो निर्गमस्तथा ॥ ७ ॥
 जौवश्चन्द्रो रविः शून्यो भागः स्वीपुरुषो तथा ।
 पृथिवी सलिलं चन्द्रो रविरन्यत्त्वयं भवत् ॥ ८ ॥

व्याप्तिहयं तेषां ज्ञासानां शुभाशुभफलप्रदानाहच्यमाणात् वाह्याभ्यन्तरान् विशेषान् वचील्युक्तं भवतोति ॥ ३ ॥

मूलाधारत्यादिना यथाक्रमस्मित्यन्तेन श्लोकदयेन ज्ञासानामुद्यं तद्विज्ञेदा तत्त्वसंज्ञाप्राप्तिं तस्य भूतात्मकत्वेनोदयविशेषक्रमञ्चापदिगतिः । तत्र मूलाधारीह्वः नित्यानित्यापठलोक्तरूपमूलाधारप्रदेशमसुद्दवः । प्राणाद्याख्यां आदिशब्दस्त्वपानश्चानादीतरभेदविषयः । स प्रोक्तरूपो वायुरुद्गवर्दशतः उपलक्ष्यस्यानश्चन्तरवच्यमाणनासापुठङ्गर्त्तुषु । पुटयोः रम्भयोः । पाञ्चतुङ्गमध्याधोरभूगाः तिर्यगृह्णदण्डाधरमध्यगतप्रवाहाः । विसर्गलोपः स्वातत्त्वग्रात् ॥ ५ ॥

गुर्विल्लादिभिरीरितावित्यन्ते: सप्तमिः श्लोकैः ज्ञासानामुदयविशेषैः इष्टस्थानपञ्चकालविशेषैवेकादशविधचन्द्रसूर्यात्मकत्वं राज्ञात्मकत्वमहितमुष्ठदिगतिः । तत्र गुरुक्तित्यादिना श्लोकैनैतदुक्तं भवति । उभयोरपि नासापुटयोः प्राणाग्नोलाख्यरूपेषु चतुर्षु भूतोदयेषु वामदक्षिणपुटकमेणा प्रवाहं प्रोक्तक्रमयहृष्ट्वात्मकत्वं व्योमोदये राहुविधुयहाष्टकात्मकत्वं च भवतोति । उभयस्यः उभयपुटस्यः ज्ञासानामेवमेवं प्रकारप्रवाहकारणं गुरुमुखादवगत्तत्त्वम् । वामदक्षावित्यसा पुटाविति पुर्ववाच्यः । तयोः पुटयोरेकैकम्प्रज्ञभिः । तथा चन्द्रसूर्यैः जोः

गृहेषु चन्द्रो गुर्विन्दुगुरुज्ञा भास्करः परे ।
 मातृकाज्ञ तथा विद्या स्वरव्यञ्जनभेदतः ॥ ८ ॥
 अधः पृष्ठज्ञ चन्द्रः स्यादृद्धये दिनकाद्विते ।
 शरीरेऽपि घटेरुद्धं चन्द्राधो रविरौरितः ॥ १० ॥
 अस्तोति वाक्यं चन्द्रः स्याद्वास्तौतुक्तो रविः स्मृतः ।
 शुक्रकृष्णौ तथा प्रक्षाविति चन्द्रा दशान्तराः ॥ ११ ॥
 एवं सूर्या इश प्रोक्ता वाह्याभ्याज्ञ यशस्विनि ।
 एकादशविधौ चन्द्रसाम्करौ सम्यगौरितौ ॥ १२ ॥
 तयोर्ब्रह्मन्तः प्रौतिकरा भास्कराः क्लेशकारणः ।
 राहुः शून्यज्ञ सर्वं च नाशाय भवति ज्ञात् ॥ १३ ॥
 सूर्येषु शस्तः मञ्चे त्र मध्भोजनमैथुनैः ।
 संग्रहश्वान्यदखिलं चन्द्रे मिथ्यत्यब्रह्मतः ॥ १४ ॥

भाग इत्युत्तरत्रान्वयः । तथा चन्द्रसूर्यावित्यर्थः । अन्यत्रयं अन्नोरव्योमामकं
 परे कुजमीरिकत्वर्का । तथा चन्द्रसूर्यौ ऊर्जये प्रथमादिवचनमेतत् ।
 तथा चन्द्रसूर्यौ आन्तराः पक्षामकत्विधुराः । एवमुक्तप्रकारेण । दग्धत्यस्य
 आन्तरा इति पूर्वत्रान्वयः । वाह्याभ्यां शुक्रकृष्णरूपाभ्यां चन्द्रसूर्याभ्यां ।
 चकारः समाहारे ॥ १२ ॥

तयोरित्यादिना श्वोकेन प्रोक्तचन्द्रसूर्यराहुशून्यानां सामान्यं फलमुपदिशति ।
 तत्र भास्कराः शून्यरूपविधुराः ॥ १३ ॥

सूर्येष्वित्यादिभिः परमेश्वरीत्यन्तैश्चतुर्भिः श्वोकैः चन्द्रसूर्यराहुशून्येषु कर्त्त-
 व्यानि कर्माणि प्रश्नप्रकारविशेषे फलविशेषादिक्षोपदिशति । तत्र सूर्येषु एका
 दशविधेषु । मध्भोजनमैथुनैः युद्भोजनमैथुनैः सर्वति शेषः । संग्रह इत्यस्य शस्त
 इति पूर्वत्रान्वयः । अन्यदखिलं शिष्टमङ्गलरूपकर्मजातं । चन्द्रे एकादशविधे ।
 तथं इष्टं वानिष्टं वा निश्चित्य भवतोत्यक्तं अस्तोति निश्चित्य नास्तीति निश्चित्य

जौवे तु कथितं तथ्यं सेध्यदर्शश्च १ सिध्यति ।
 निश्चित्य भवतीतुक्तमन्यथा चेत्तदन्यथा ॥ १५ ॥
 अनिश्चिते विधौ कन्या गर्भप्रश्नेऽन्यतः पुमान् ।
 शून्ये गर्भविपत्तिः स्यादिल्याद्यूहा वदेहृष्टम् ॥ १६ ॥
 शून्ये नभसि राहौ च श्रभान्येवाश्रुभान्यपि ।
 श्रुभानि तत्र सर्वाणि नश्यन्ति परमेष्वर्गि ॥ १७ ॥
 वामे वहति वायौ तु वदेहेश्विकशिष्ययोः ।
 तत्स्याने स्यापयित्वा तं तत्कर्णे कथयेन्मनुम् ॥ १८ ॥
 अथवा जीवगस्थाने तत्कर्णे मन्त्रमादिशेत् ।
 अन्यथा शून्यग्रहोस्तु नाशाय गुरुशिष्ययोः ॥ १९ ॥

चोक्तं कार्यं भवतोति यावत् । अन्यथा चेत्तदन्यथा शून्ये कथितं चेच्छन्यं भवति ।
 अनिश्चये निश्चयरहिते गर्भप्रश्न इत्यस्य विशेषणं गर्भप्रश्न इति पदच्छेदः । अन्यतः
 सूर्ये शून्यश्चतिरिक्ते शून्ये शून्यरूपसूर्ये इत्यादीत्यवादिशब्दः निश्चितकार्यप्रश्न
 विषयः । एतदुक्तं भवति अनिश्चिते कार्यप्रश्ने चन्द्रशेद्यद्यद्यदभिमतं तद्वति ।
 सूर्यशेद्यदनभिमतं तत्र भवतोति । तत्र शून्यनभाराहुषु नश्यन्ति अश्रुभानि
 भवन्तीत्यर्थः ॥ २० ॥

वामे इत्यादिना शिष्ययोरित्यन्तं आकडयेन गुरुणा शिष्यस्य मन्त्रोपदेश-
 कालविशेषं तदकरणे प्रत्यवायच्छापदिशति । तत्र देशिकशिष्ययारित्यस्य वामे
 इति पूर्ववाच्ययः । तत्स्याने वामभागे । तं शिष्यं तत्कर्णं वामकर्णं । अथवा
 पक्षान्तरे जीवगस्थाने वामदक्षिणभेदतः । तत्कर्णं जोवकर्णं । अन्यथा उक्त
 प्रकारदयत्रैपरोत्येन । एतदामभागजीवस्थापनं नित्याविद्याविधुरममस्तमन्त्रोपदेशे
 नित्यानान्तु सवाराहीकुरुकुलानां तत्तत्पूजाचक्रे स्वपुरस्थापनमस्त्राभिः
 पूर्वोक्तमिव । अत्र ज्ञामानां भूतादिखरूपादयावगमनोपायान्तराभ्युपुरु-
 दवगन्तव्यम् ॥ २१ ॥

षष्ठा युतैस्तु विश्वैर्निश्वासैर्नाडिका मता ।

तासां षष्ठा दिनं पूर्णं तद्दिनं स्थात् पुनः पुनः ॥ २० ॥

एकस्मिंस्तु दिने श्वासाः सहस्राण्येकविंशतिः ।

षटशतम्ब तत्स्तेषां स्वरूपं शृणु सुन्दरि ॥ २१ ॥

आरभ्यार्कोदयं प्रातः सप्तत्या द्विशतं क्रमात् ।

प्राणाग्नौलाम्बुखानि स्युर्नवत्यानात्र संक्रमः ॥ २२ ॥

तत्रायेवमतोनात्रायेवम्ब दशमक्रमात् ।

दिनमेष्वं ब्रजेदादौ दर्शप्रतिपदं प्रति ॥ २३ ॥

षष्ठेत्यादिना सुन्दरीत्यन्तेन श्वाकहयेन घटिकादिनरूपेण श्वासानां संख्या-
विशेषैः कालाक्रक्तोपदेशं तत्श्वासरूपप्रस्तावम्ब करोति । तत्र तासां
नाडिकानां । तद्दिनं नाडिकाषष्ठ्याक्रमं । पुनः पुनः परिवृक्ष्तिः । तेषां श्वासानां ।
सुन्दरीति देवीसम्बुद्धिः ॥ २१ ॥

आरभ्येत्यादिभिर्भवन्ति हीत्यन्तेस्त्रिभिः श्वोकैः श्वासानां पुटयोः पूर्वपञ्च-
प्रतिपदादिभूतेष्टदयकालं पुटान्तरसंक्रमणकालक्रमं प्रोक्तिनगमनविपर्यासे फलम्बो-
पदिश्वति । तत्र सप्तत्या द्विशतं प्रतिभूतं श्वासा इति । नवत्या श्वामैरन्यत्र
पुटान्तरे संक्रमः पुटात् पुटसंक्रान्तकालः तद्भयपुटप्रवाहितया स राहुभर्वतीति
यावत् । तत्रापि संक्रान्तपुटान्तरेषि । एवं प्रोक्तकालावधि । अतोन्यत्र
संक्रान्तपुटान्तरसंक्रम इति पूर्वोक्तकालावधि । एवं प्रोक्तप्रकारपरिवृक्ष्या
पञ्चदशपरिवृक्ष्यः । आदौ युगानामिति गेषः । दर्शप्रतिपदं प्रति प्रतिदर्शी
प्रतिप्रतिपदमित्यव्ययः प्रतिश्वलप्रतिपदमित्यर्थः । मर्दयां जीवानां । एतदुक्तं
भवति युगादिषु श्वलप्रतिपदि स्त्रीष्टदयमारभ्य एकमिन् पुटे पञ्चाशदधिकतयो-
दशश्वत ॥ १३५० ॥ श्वासैः पञ्चानां भूतानामुदयः । ततो नवत्या श्वासैः नाड्यम्बरे
संक्रमः । एवम्ब चत्वारिंशदधिकचतुर्दशश्वत ॥ १४४० ॥ श्वासै रेकाङ्गतिः ।
एवं पञ्चदशग्रन्थिषु षटशताधिकान्येकविंशतिमहस्त्राणि श्वासा भवर्लोति
पर्यवसितोऽर्थः । युगादिषु श्वलप्रतिपदि प्रातरकोदयं प्रारभ्य पुटयोन्नामदञ्जिण-

एवं क्रमेण सर्वेषां प्राणोदय उदीरितः ।

एतत्क्रमविपर्यासादभव्यानि भवन्ति हि ॥ २४ ॥

बलाधिकाश्चरा वामे बलिनो दक्षिणे स्थिराः ।

उभयतोभयात्मानः शुभाशुभपरीक्षणे ॥ २५ ॥

सार्वद्वाविंशतिश्वासक्रमाद्वादशराशयः ।

तत्र सार्वचतुष्क्षेण भूतानि स्युरिति क्रमात् ॥ २६ ॥

घटिकार्णेषु सर्वत्र वाय्वाद्येकान्लरोदये ।

तत्तदर्थभवाः श्वासाः षष्ठ्या चिश्तमौरितम् ॥ २७ ॥

क्रमेण पञ्चभूतेषु प्रतिभूतं प्रोक्तकालावधि श्वासानां प्रवाहसंकर्मौ । प्रवाहसंकर्मा-
वेत्वं पञ्चदशपरिष्टुतितो दिनमेकं भवति । अनन्तरदिनं दक्षिणपुटमारभ्यैवं
क्रमाद्वयति । एवं क्रमेण दर्शक्तं प्रतिदिनं पुटश्चियासारश्वक्रमेण सर्वेषां प्राणो-
दयो भवत्येतत् क्रमविपर्यासे तु महान्त्यमङ्गलानि च भवन्तीति ॥ २४ ॥

बलाधिका इत्यादिना श्वोकेन श्वासानां वामदक्षिणोभयप्रवाहकाले चरा-
दीमां वस्त्रूनां बलाधिक्यमुपदिशति । तत्र वामे वार्षी प्रवहति दक्षिणे इत्यत्र
प्राग्वत् । उभयत्रेति च प्राग्वत् शुभाशुभपरीक्षणे । चरस्थिरोभयात्मकानां
कर्मणामिति शेषः ॥ २५ ॥

मार्हद्वयादिना श्वोकेन भूतानां राशीनाश्च श्वासक्रमादन्योन्यव्यायाकारत्व-
मुपदिशति । तत्र सार्वद्वाविंशतिश्वासक्रमाद्वादशराशयः प्रतिराश्युक्तसंख्य-
(२२) श्वासक्रमात् सम्भूय राशिदादशकं (२७०) प्रागुक्तसंख्यश्वासात्मकं
एकैकं भूतं भवतीर्थ्यर्थः । तत्र राशिषु एकस्मिन्ब्रेकस्मिन्विति शेषः । सार्वचतु-
ष्क्षेण श्वासानामिति शेषः । एतदुक्तं भवति प्रत्येकं प्रोक्तसंख्यश्वासात्मकेषु
दादशसु राशिष्वेकस्मिन्ब्रेकस्मिन् राशौ प्रतिभूतं प्रोक्तसंख्यश्वासात्मकानि च
भूत्वा भूतानि समुद्यन्तीति ॥ २६ ॥

घटिकेत्यादिना अक्षरैरित्यन्तेन श्वोकहेन प्रतिदिनमुदयघटिकाक्षराणि तद-
घटिकाक्षराणां श्वासात्मकत्वं तेषु श्वासेषु भूताचरादयक्रमज्ञापदिशति । तत्र

तेषु तद्वत्वर्णानां दशानामादितो दश ।
 सप्तावृत्या ततः शेषाः प्राणानौलाभ्युखाच्चरैः ॥ २८ ॥
 संख्याभिर्बासनाव्याप्तिं प्रासानां शृणु मुन्दरि ।
 यथा विहितया मन्त्री सदा दर्शनवान् (१) भवेत् ॥ २९ ॥

सर्वत्र सर्वेषु दिनेषु वायुदि एकाल्परा उदये इति पदच्छेदः । एतदुल्लभवति सर्वेषु युगदिनेषु घटिकार्णेषु विषये एकैकाल्परितं । अतएव य इति वायव्याक्षरपञ्चकं दिवसपञ्चकक्षमादुदयघटिकाक्षरत्वं प्रतिपद्यते इति । तत्तदर्णभवाः तत्तदघटिकार्णाल्पकाः । एतदुल्लभवति पूर्वोक्तप्रकारा घटिकाल्पकाः ज्ञासास्तत्तदघटिकाल्पका वर्णरूपाच्च भवन्तीति । तेषु ज्ञासेषु प्रोक्षपष्टुरत्तरत्विशतसंख्येषु तद्वृत्वर्णानां घटिकाक्षरेषु प्रत्यक्षरं तत्तप्राप्तभूतवर्णानां दशज्ञासा इति शेषः । शेषाः पञ्चाशदधिकशतवयसंख्याः । एतदुल्लभवति पूर्वोक्तोदयाक्षरादि घटिकाक्षराल्पिकासु घटिकासु प्रतिघटिकं पष्टुरत्तरत्विशतसंख्येषु ज्ञासेषादितो दशज्ञासास्तत्तदघटिकाप्राप्ताक्षरप्राप्तभूताक्षरवर्णानां दशानां तदादितत्पूर्वाल्पानां स्वरूपेण समुद्यति । शेषात् पञ्चाशदुत्तरत्विशतमंख्याः ज्ञासा एवं दशदशकमेण तदनल्परभूतादितदभूताल्पानां पञ्चानां प्रतिभूतं दशदशाक्षररूपाणां स्वरूपेण सप्ताङ्गत्रयोदयति । एवं भूते सति प्रतिघटिकं तत्तदक्षरप्राप्तभूताक्षराणां दशानामष्टावावृत्तयः शेषभूत चतुर्ष्याक्षराणां सप्ताङ्गत्यस्त्रैवं क्रमेणैकैघटिकाक्षरमेण पञ्चभूताल्पकवर्णाल्पिका भवतीति ॥ २८ ॥

संख्याभिरित्यादिभिरोक्तरीत्यन्तंश्यतुर्भिः श्रोकेः प्रस्तावादिपुरः सरमहोरात्रादि ज्ञासानां प्रोक्षसंख्यानां कालनित्यादिश्रीक्षक्यस्तानामेकादशविधानाम-प्यवाल्परव्याप्तिं समव्याप्तिं तदनुसन्धानवैभवस्त्रोपदिशति । तत्र संख्याभिः ज्ञासानामित्युत्तरतात्प्रयः । वासनाव्याप्तिं वासनाच्च व्याप्तिं च वासनाल्पिकाव्याप्तिमित्यर्थः । वस्त्रमाणानामेकादशविधानामिति शेषः । सुन्दरोति देवीसम्बूद्धिः । यथा व्यास्या नित्यातद्वासिविद्यानां पञ्चविंशपटलप्रोक्षसंख्यानां पूर्वमहोरात्र-ज्ञासमंख्यानां मध्ये एकमः प्रतिविद्यमेकैकज्ञास इत्यर्थः । ततः पूर्वोक्तज्ञास-

निष्ठाविद्याप्रितत्वानां संख्याः स्युः पूर्वमेकशः ।
 ततो दिनार्णाः सन्ध्याः स्युस्ततश्च घटिकार्णकाः ॥ ३० ॥
 गणयो हादश ततो यहा भूतानि पञ्च वै ।
 माटकोश्चापि पञ्चाशच्छ्रौचक्रास्थाश्च शक्तयः ॥ ३१ ॥

संख्यायाः परमित्यर्थः । दिनार्णाः पूर्णमण्डलार्णाः । सन्ध्याः सन्ध्यातयप्रामैकषष्टि-
 संख्याः । पूर्णमण्डलश्चाससंख्यायाः परमिति शेषः । ततस्तत्संख्यायाः परं ।
 घटिकार्णकाः षष्टिसंख्या इति शेषः । हादशरात्ययो घटिकार्णसंख्यायाः परमिति
 शेषः । ततः राशिसंख्यातः । यहाः नव भूतानि पञ्चसंख्यातः । माटका
 भूतसंख्यातः परमिति शेषः । पञ्चाशद्विसर्जनीयविधुरा वर्णा इति शेषः ।
 शक्तयः माटकासंख्यातः परमिति शेषः । सैका नवतयः आयुधाष्टकस्य
 मिथुनचतुर्थयत्वेन गृह्णमाणत्वाद्यथेदेवताविधुरत्वाच्च । देवी ललिता सर्वा-
 त्मना श्वाससमष्टिरूपेण । एतदुक्तं भवति अहोरात्रात्मकानां षट्शतो-
 क्तरैकविंशतिमहस्तसंख्यानामादितः कालनित्यरूपाः षट्त्रिंशदधिकसप्तशतोक्तर-
 विंशतिमहस्तसंख्याः श्वासा भवन्ति । तच्छ्रैषु चतुःषष्ठ्यधिकाष्टशतसंख्येषु
 श्वासेषु षट्सप्तश्चिकपञ्चशतसंख्यश्वासाः पूर्णमण्डलवर्णरूपा भवन्ति ।
 तच्छ्रैषुष्वाशीयधिकद्विशतसंख्येषु श्वासेषु सन्ध्यातयरूपनाथतत्त्वनित्यात्मकरूपा
 एकषष्टिश्वासा भवन्ति । तच्छ्रैषुसप्तद्विंशत्यधिकद्विशतश्वासेषु षष्टिश्वासा अहो-
 रात्रपष्टिकात्मरूपा भवन्ति । तच्छ्रैषु सप्तषष्ठ्यधिकशतश्वासेषु हादश श्वासा
 हादश राश्यात्मका भवन्ति । तच्छ्रैषु पञ्चपञ्चाशदुक्तरशतश्वासेषु नवश्वासा
 नवयहात्मका भवन्ति । तच्छ्रैषु षट्चत्वारिंशदधिकशतश्वासेषु पञ्चश्वासाः
 पञ्चभूतात्मका भवन्ति । तच्छ्रैषुष्वेकचत्वारिंशदुक्तरशतश्वासेषु पञ्चाशच्छ्रौसाः
 विसर्जनीयरहिता माटकात्मरात्मका भवन्ति । तच्छ्रौष्टा एकनवतिसंख्य श्वासाः
 प्रोक्तकमसंख्यशोचकस्य शक्तिरूपा भवन्ति । एवं क्रमेणाहोरात्रात्मकश्वासाः
 समष्टिरूपा (१) परिच्छ्रवविग्रहविश्वरूपा ललितात्मका भवन्ति । अत्र पूज्य-
 पादमुखादवगतोऽर्थस्तदान्नया लिख्यते यथा—अहोरात्रोक्तसंख्याः श्वासाः पञ्चाश-
 दक्षरात्मिकाया माटकाया हातिंशदधिकचतुःशतावृत्त्या तदात्मका भवन्ति । ते

सैका नवतयः प्रोक्ता देवी सर्वात्मना स्थिता ।
 एवं विद्यां वासनां या भावर्यत् परमेश्वरि ॥ ३२ ॥
 नाडीचक्रस्त्र मर्माणि देहान्तर्मरुतां क्रियाम् ।
 योगाभ्यासं तदद्वैश्व स्वेच्छोत्क्रान्तिविधानकम् ॥ ३३ ॥
 परकायप्रवेशस्त्र योगसिद्धस्य लक्षणम् ।
 आसद्ग्रस्त्र्युचिङ्गानि कथयामि यथाक्रमम् ॥ ३४ ॥
 प्राक् प्रोक्तमूलाधारस्य भध्यगा वासमध्यतः ।
 सुषुम्ना पृष्ठवंशाख्यवौणादगडस्य मध्यगा ॥ ३५ ॥
 मूलादिव्रक्षरन्ध्रान्ता नासायादशाङ्गुले
 तदग्रात् पायुगा प्रोक्तालम्बुषाख्या तु नाडिका ॥ ३६ ॥

पुनरपि विश्वत्तरशतवयाधिकचतुःसहस्रपरिष्टितः पञ्चभूतात्मका भवन्ति ।
 पुनरपि ते नवनाथश्रीचक्रयहाणां चतुःशतोत्तरद्विसहस्रावस्था तत्तदात्मका भवन्ति । ते पुनरपि षट्क्रिंशत्तस्त्रानां षट्शतावस्था तदात्मका भवन्ति । ते पुनरपि षोडशनित्यात्मकस्त्राणां पञ्चाशत्तुत्तरशतवयाधिकमहम्नसंख्यावस्था तदात्मका भवन्ति । ते पुनरपि षष्ठिष्ठिकात्त्राणां षष्ठ्युत्तरविशतावस्था तदात्मका भवन्ति । ते पुनरपि द्वादशराशीनां अष्टशतोत्तरसहस्रावस्था तदात्मका भवन्ति । ते पुनरपि श्रीचक्रस्त्रानां षष्ठवतिश्नोनां पञ्चविंशत्युत्तरशतदयावस्था तदात्मका भवन्ति । अत्रान्यद्वस्यं पूज्यपादमुखादवग्रहस्यम् ॥ ३२ ॥

नाडोत्त्यादिना यथाक्रममित्यन्तेन श्लोकद्वयेन पटलशेषार्थानुपदिशति ।
 तत्र मर्माणि स्थानानीति शेषः । स्वेच्छोत्क्रान्तिर्नाम स्वेच्छया प्राणपरित्यागः ।
 परकायप्रवेशं मृतशरीरे सजोवप्रवेशनं तस्मात् स्वशरीरे तत्प्रवेशनं
 वा ॥ ३४ ॥

प्राणित्यादिभिः परेत्यन्तेर्देशभिः श्लोकैर्नाडीचक्रस्त्ररूपं तत्र कुण्ठलिनी-
 स्थितिस्त्रोपदिशति । तत्र प्राक् प्रोक्तमूलाधारस्य नित्यानित्यापटलप्रोक्तस्य । मध्यगा
 मणी स्त्रववस्थरन्ध्रस्युतेर्थ्यः । व्रह्मरन्ध्रान्ता व्रह्मरन्ध्रावसाना सुषुम्नेति पूर्व-

व्रास्त्रायादुत्थिता नाडौ कुहूर्नाम ध्वजान्तिका ।
 तद्वामदक्षपार्श्वाभ्यां सविश्वोदरवारणे ॥ ३७ ॥
 जठरान्ता सर्वगा च प्रोक्ते तद्ददनन्तरे ।
 हस्तिजिह्वायश्चस्त्रिन्यौ तत्तदङ्गुष्ठगे पदोः ॥ ३८ ॥
 तथैवेडापिङ्गले च नासारभूद्यान्तगे ।
 गाभ्यारौ च तथा पूषा नेव दयगते क्रमात् ॥ ३९ ॥
 तथा कर्णगते शङ्खपयस्त्रिन्यौ क्रमेण वै ।
 सरस्तो तु या नाडौ सा तु जिह्वायगामिनी ॥ ४० ॥
 एवं चतुर्दश प्रोक्ता नाडो देहे प्रधानकाः ।
 तासां सभ्यिष्व तत्सभ्यिष्वेवं नाड्यः स्थितास्तनौ ॥ ४१ ॥

त्रास्त्रयः । नासायात् दादशाङ्गुले नासायमारभ्य दादशाङ्गुलमानावधिके खाने
 ब्रह्मरभ्यमित्यर्थः । तदग्रात् सुषुम्बारभ्यपुरोभागस्यानमारभ्य पायुगा गुदरभ्य-
 वमाना । त्रास्त्रायात् मूलाधाररूपत्रास्त्रायकोणात् ध्वजान्तिका मेहनपर्यवमाना ।
 तद्वामदक्षपार्श्वाभ्यां कुहूर्नाज्ञकाया नाडा इति शेषः । जठरान्ता विश्वोदरा
 जठरमध्यान्ता सर्वगा अध्योर्द्धप्रस्तुता सर्वगा वारणा । प्रोक्ते इत्यस्य विश्वो-
 दरवारणेति पूर्ववान्य । तद्ददनन्तरे तदनन्तरवामदक्षस्थिते । तत्तदङ्गुष्ठगे
 पदोः वामदक्षयोः पादयोस्तत्तदङ्गुष्ठावसानके भवते इत्यर्थः । तथैव तदनन्तर
 वामदक्षपार्श्वरभ्यतः नामारभूद्यान्तगे । एतदुक्तं भवति मूलाधारत्रास्त्रमध्यस्य-
 सुषुम्बाया वामपार्श्वमारभ्य प्रोक्तिवक्ताकारा ध्वजमूले सुषुम्बाश्चेषतो दक्षिण-
 भागं गत्वा पुनर्मत्रापि वक्रगत्या नाभिप्रदेशे पुनरपि सुषुम्बाश्चेषतो
 वामभागवक्रगत्या हृदये भूयोऽपि सुषुम्बाश्चेषदक्षिणभागाष्टकाश्चयवक्रगत्या
 कण्ठदेशे पुनरपि सुषुम्बाश्चेषतो वामांशजत्रमध्योर्द्धवक्रगत्या ब्रह्मरभ्यप्रदेशे
 पुनरपि सुषुम्बाग्राश्चेषतो दक्षिणवक्रगत्याधोमुखा सुषुम्बा भूमध्यप्रदेशे सुषुम्बा-
 श्चेषतो वामनासारभूपर्यवशायिनी इडासंज्ञा नाडौ भवति । पिङ्गला तु प्राम्ब-
 दक्षिणभागारभा दक्षिणवामदक्षिणवामविनिमयक्रमवक्रगत्या सुषुम्बोर्हाश्चेषपर्व-

तासां प्रधाननाडौनां संख्या सार्वविलक्षकम् ।

अप्रधानाः शिरा देहे त्वसंख्या याभिरेव वै ॥ ४२ ॥

वैष्टितेय्यैर्नरः सर्वैः स्वकौयैरक्षया निशम् ।

नाडः सुषिरा रक्तमरुत्पूर्णश्च सर्वगाः ॥ ४३ ॥

सुषुम्नामध्यगा वज्ञा नाडौ तन्मध्यगा परा ।

चित्राभिधाना तन्मध्ये स्थिता सा कुण्डलौ परा ॥ ४४ ॥

मर्ममध्यगा दक्षिणाभिकान्ता च भवतोति । तथा अनन्तरवामटचिंगारभ्यतः निवद्यगतं तत्त्वेवद्यपर्यवसिते तथा तदनन्तरवामारभ्यतः कर्णगते तत्तत् कर्णपर्यवसिते । मरस्वतो पूर्वोक्तनाडीहयावशि॒मध्यस्था नामारभ्यतः जिह्वाग्रामिनो जिह्वाग्रपर्यवसिता ॥ तासां चतुर्दशानां तत्सम्बिषु प्रधाननाडौनां सम्भिषु । तासां प्रधानचतुर्दशनाडीमध्यारभ्यानां (१) तत्सम्ब्याख्यानाच्च सार्वविलक्षकं पञ्चाग्रस्महसाधिकविलक्षमित्यर्थः । याभिः प्रधानाभिः अप्रधानाभिष्व । नाड़यो नाड़िकाः प्रोक्तास्ता: सर्वाः सुषिराः रभ्यवत्यः । सुषुम्नामध्यगा सुषुम्नामध्यरभ्यान्तरालगता । तमध्यगा वज्ञानाडौरभ्यान्तरालगता । तमध्ये स्थिता चित्रानाद्यन्तःस्थिता सा त्रिंशे पट्टे चतुषष्ठितमश्लोकादिभिः षडभिः श्लोकैर्वच्छ्वामारूपा । भूमी तिकोणामालिख्य तदहिस्त्रवाङ्गुले च त्रिकोणं लिखित्वा तयोर्मध्ये तिर्यक् हाटशरेखा विलिख्य मर्ममध्ये सुषुम्नाया आद्यक्षरं तस्याधोभागे अन्तर्मध्याया आद्यक्षरं तत्पूर्वमांगे वरस्ययोर्मध्यकोषे कुङ्गा आद्यक्षरं एवं प्रादक्षिण्येन कोषान्तरालेषु च नाडौनामाद्यक्षराणि वायुपो पूर्वगं संज्ञां इहयि वापर्पि पूर्यमाशङ्कां पूर्वोक्तः सह चतुर्दशाक्षराणि लिखित्वा प्रदर्शयेदिति सम्प्रदायः । अत यंगहश्लोकास्त्वयो लिख्यन्ते ।

सुषुम्नालम्बुद्यामध्ये कुङ्गा आद्यक्षरामंज्ञिका ।

पयस्तिनो पिङ्गला तु सुषुम्ना सुयशस्तिनी ॥

मरस्वतो शङ्किनो च गाम्यारोडा द्विपास्यगा ।

विश्वोदरेति नाद्यः स्युर्यं तासां स्थितिक्रमः ॥

रभ्यपायुध्वजाश्चेषपक्षासानिवकर्णगाः ।

जिह्वाकर्णांकिनामाडौघि जठरान्तः प्रदक्षिणात् ॥ इति ॥ ४४ ॥

(१) नाडौमध्यारक्षाणा इति, नाडौ मध्यवज्ञानाम् इति च पाठान्तरम् ॥

मर्माण्यद्वृष्टगुल्फाड्ब्रिपृष्ठजङ्घाख्यजानुषु ।
 ऊर्हसौवनिकामुष्कमेद्रनाभिषु पार्श्वयोः ॥ ४५ ॥
 हृदयस्तनकरण्ठांसकृकाटीकर्णमूर्ढमु ।
 शङ्खयोः फालगुनासादिमध्यान्तास्यकपोलतः ॥ ४६ ॥
 अष्टविंशदिति प्रोक्तान्येषु वायोस्तु धारणात् ।
 परकायप्रवेशश्च स्वेच्छोत्क्रान्तिश्च सिध्यति ॥ ४७ ॥
 दशानामपि वायूनां देहस्थानां क्रियाः शृणु ।
 ऊर्ध्वधीगमनासक्तौ प्राणापानौ सदा तनौ ॥ ४८ ॥
 नाग उद्गारकृत् प्रोक्तः चुतकृत् कृकरकस्तथा ।
 देवदत्तो जृमणकृत् रवकृच्च धनञ्जयः ॥ ४९ ॥
 कूर्म उन्मेषकृत् प्रोक्त उदानोऽपि तथा द्विकृत् ।
 समानवायुः कायामिनि सभुक्तयति पाचितुम् ॥ ५० ॥
 व्यानाख्यो रसमादाय व्यापयेदखिलां तनुम् ।
 एषां दशानामंशास्तु मरुतां स्युरनन्तकाः ॥ ५१ ॥

मर्माण्योत्यादिभिः सिध्यतीत्यन्तेस्त्रिभिः श्लोकैष्टविंशत्मर्मस्थानानि तेषु वायुधारणफलं चापदिश्यति । तत्र सोवनिका मुष्कपायुरभ्यूर्मर्मध्यगता नाडी कृकाटी कर्णोपरिभागस्योब्रतास्थिपार्श्वप्रदेशः । शङ्खयाः भालपार्श्वोब्रतास्थोः । कपोलतः कपोलेषु अष्टविंशत् एतच्छष्टविंशत्मर्मसु इत्यस्थानानि षड्विंशति । शेषस्थानानि दादश सभूयाष्टविंशत्मर्माणि । एषु मर्मसु ॥ ४७ ॥

दशानामित्यादिभिः कल्पर्त इत्यन्तैः पञ्चभिः श्लोकैस्तत्प्रस्तावपुरःसर्व देहस्थानां दशानां वायूनां नामानि तत्क्रियास्तदग्नभावच्चोपदिश्यति । तत्र ऊर्ध्वधागमनासक्तौ परस्यरं शृङ्खलावत् वक्षस्वरूपावेककाले ईर्षयेति शेषः । प्राणापानौ प्राणापानाख्यौ । नाग इति वायूनाम कृकर इति च देवदत्तो धनञ्जय-शेति । कूर्म इति वायुनाम । उदान इति द्विकृत् उम्मेषनिमेषकृत् । समान-

तेषां प्रसारादेहस्य समीचीना स्थितिर्भवेत् ।
 वैलोम्ये विकृताङ्गत्वाल्लोकैर्नाशय कल्पयते ॥ ५२ ॥
 जीवात्माभेदरूपेण मनसा परमात्मनः ।
 योगो योगस्तु विज्ञेयस्तस्याङ्गानि तथाष्ट वै ॥ ५३ ॥
 यमोथ नियमः पश्चादासनं तदनन्तरम् ।
 प्राणायामस्तथा प्रत्याहारस्तदनु धारणम् ॥ ५४ ॥
 ध्यानं समाधिरित्युक्तान्यष्टाङ्गानि यथाक्रमात् ।
 कथयामि शृणु प्राज्ञे यैर्मृत्तर्गो मत्समो भवेत् ॥ ५५ ॥
 तत्प्रत्यूहाः षडाख्याताः कामक्रोधौ ततस्तथा ।
 लोभमोहौ मानमदौ वक्षिवत् सर्वनाशकाः ॥ ५६ ॥

वायुः समानाख्योवायुः । कायानिं जठरानिं यहस्यधःस्य इत्यर्थः । पाचितुं
 भुक्ताहारं । व्यानाख्यः वायुरिति शेषः । रसं भुक्ताहारस्येति शेषः । अंशः
 सश्ववाः । प्रसारात् यथावत् मंचारानुकूल्येन । वैलोम्ये अयथातया सञ्चारप्राति-
 कूल्ये विकृताङ्गत्वात् अहितादिभिः ॥ ५२ ॥

जीवाक्षेत्र्यादिना शोकेन योगनिर्वचनोपदेशं तदङ्गप्रस्तावच्च करोति ।
 तत्र जीवात्माभेदरूपेण एतदेकं पदं मनसा मर्हति शेषः । परमात्मनः
 सञ्चात्रस्फुरत्तारूपस्य चित इत्यर्थः । योगः तादात्मासम्बन्धः । तस्य योगस्य ।
 एतदुक्तं भवति भेदरूपवत् प्रतीयमानानां जीवमनःपरमात्मनां इदन्ताविलयन-
 रूपमैक्यं योग इति ॥ ५३ ॥

यमेत्यादिना भवेदित्यन्तेन शोकहयेन यागस्याङ्गानामानि तत्त्वरूप-
 प्रस्तावं तदनुभावबोपदिशति । तत्र तथा समुच्चये । अष्टाङ्गानीत्यस्य काका-
 ञ्चिवदुक्तानीतिं पूर्व्यत्र कथयामीत्युत्तरत्रान्वयः । कथयामि स्वरूपत इति शेषः ।
 यैः अष्टाङ्गस्वरूपैः । मत्समः मन्त्रयः शिवरूपः ॥ ५४ ॥

तत्प्रत्यूहित्यादिना यमइत्यन्तेनाभ्यर्थेन शोकेन प्रत्यूहान् यमस्वरूपशो-
 पदिशति । तत्र तत्प्रत्यूहा योगप्रत्यूहाः । मञ्चनाशकाः स्वरूपलाभप्रत्यूहरूप-
 त्वात् । आत्मापरोक्षप्रत्यूहकर्मणु यमो यमः । स्वरूपापरोक्षप्रत्यूहभूतानां
 प्रोक्तानां कामादौनां षष्ठां उद्योगेभ्य उपरमानं यमः यमाख्यमङ्गम् ॥ ५५ ॥

आत्मापरोक्षप्रत्युहकर्मणस्तु यमो यमः ।
 तथैकादशरूपः स्याद्वियमः परिकौर्त्तिः ॥ ५७ ॥
 अहिंसा सत्यमास्तिक्यमार्जवं समता धृतिः ।
 क्षमा दया विधाशौचं सन्तोषो गुरुसेवनम् ॥ ५८ ॥
 पद्मस्तिकवौरात्यभद्राण्युक्तानि वै क्रमात् ।
 आसनानि मनःस्थैर्यकरणे साधकानि वै ॥ ५९ ॥
 ऊर्जीरुपरि विन्यस्य व्यत्यासात् पादयोस्तले ।
 वाह्नपार्श्वद्यम्पर्शात्तत् पद्मासनमौरितम् ॥ ६० ॥
 तथा तयोरधोभागतदन्तः पार्श्वसङ्घमात् ।
 स्वस्तिकाकारतः प्रोक्तं तद्वद्रासनमौरितम् ॥ ६१ ॥

तथैकादग्रेचादिना सेवनमित्यत्तेनार्द्धायेन एकश्चक्नेकादशविधनियम-
 स्वरूपमुपदिशति । तत्र तथा यथा यमः तथा नियमः नियमात्यमङ्गं । समता
 लाभहान्योः । विधा शौचं मनोवाक्कायरूपतः । सन्तोषः पृणता ॥५८॥

पद्मेत्यादिभिः स्मृतमित्यत्तेनार्द्धायेन श्वीकैनार्द्धायेन एकश्चक्नेकादशविधनियम-
 स्वरूपमुपदिशति । तत्र मनस्थैर्यकरणे योगाभ्याम इति गेषः । साधकानि
 उपकारकानि । ऊर्जीरुपरोत्यादिना श्वीकैनेतदुक्तं भवति वामपादतलकनिष्ठास-
 सम्बन्धिपार्श्वस्य दक्षिणोरुमध्योपरि दक्षिणपादतलकनिष्ठासम्बन्धिपार्श्वस्य वाम
 -जङ्घोपर्याक्रमणेन वामोरुमध्योपरि चैव व्यत्यासक्रमात् विन्यासेन वामजङ्घाया
 दक्षिणजङ्घोपर्याक्रमणेन च पृथ्वीद्विन्यासाद्विविधं पद्मासनं भवतीति । तथा
 द्विविधव्यत्यासक्रमात् । तयोरूर्जीः तदन्तःपार्श्वसङ्घमात् । एतदुक्तं भवति
 वामपादतलाङ्गुष्ठसम्बन्धिदक्षिणोरुमधोभागस्य दक्षिणपादतलाङ्गुष्ठसम्बन्धि-
 पार्श्वोपरि वामोरुमधोभागस्य च प्रावृत् व्यत्यासविन्यासात् पुनः पृथ्वीवत्
 जङ्घाहयोपर्यन्योन्याक्रमणविन्यासात् च पादतलहयाङ्गुष्ठसम्बन्धिपार्श्वन्योन्या-
 क्रमणे विन्यासाच्च द्विविधं स्वस्तिकासनं भवतीति । तलान्त इत्यादिना श्वीकैने-
 तदुक्तं भवति एकं पादमूर्वीरन्यतमस्याधोभागे स्वतलाङ्गुष्ठसम्बन्धिपार्श्वेन
 मङ्गतं कुर्यात् । पुनर्ब वामदक्षिणाव्यत्यासेनैव कुर्यात् । तेनैतद्विविधं भद्रासनं

तलान्तः पाश्वं गुर्यदिकमन्यन्तु वाह्नगम् ।
 ऊर्वीरधस्तथोऽर्द्धे च दिधा भद्रासनं स्मृतम् ॥ ६२ ॥
 व्यत्यस्ततलयोरुद्धसंस्पर्शादुच्चजडघयोः ।
 पादयोर्जानुदेशे वै वीराम्यं योगपट्टतः ॥ ६३ ॥
 प्राणायामस्तिधा प्रोक्त उत्तमाधममध्यमाः ।
 लाघवो भूतलत्याग उत्तमे चित्तनिर्वृतिः ॥ ६४ ॥
 सर्वाङ्गे स्वेदसंबृहिरधमे मध्यमे तथा ।
 सर्वाङ्गकम्पनं प्रोक्तमभ्यासात् कालसंयुतात् ॥ ६५ ॥
 तेषु उत्तमगुणा भूयुरभगासात् कालयोगतः ।
 तस्मात् समभासेत् प्रातः सायम्बु नियमेन वै ॥ ६६ ॥
 वासेन नासारम्ब्ये ग पूर्येदमृतात्मना ।
 स्मरन्नम्बु मरुत् पश्चादच्छिणेनापसारयेत् ॥ ६७ ॥

भवतीति । सम्भूयाष्टावासनानि । अत्र द्विधंत्यक्षया सर्वासनहैविधमिति
 सम्भादयः ॥ ६२ ॥

व्यत्यस्तेत्यादिना श्वाकर्नैतदुक्तं भवति जहोऽसंस्पर्शादूर्धभूतं जड्योर्वत्यस्त-
 तलकनिष्ठासम्बिधिपार्वाकान्तभूतलयोः पादयोर्जानुदेशे स्वाम्नरा-
 धिमध्ये च योगपट्टव्यनाज्ञान्वोरुपरि प्रसारितवाइदण्डप्रकोष्ठविन्या-
 सात् पुनःप्राणवज्ञाहयवाह्नाभ्यन्तरस्यर्थविन्यासमेदाच्च द्विविधं वीरासनं
 भवतीति ॥ ६३ ॥

प्राणायामेत्यादिभिस्तुरीयत इत्यन्ते: पञ्चभिः श्वोकैः प्राणायामभेदांस्तद्वानं
 तस्य स्वरूपश्चोपदिशति । तत्र लाघवः देहस्येति शेषः । भूतलत्यागः तुला-
 घटयोरेकैकस्यां पूर्वतः स्वस्मानप्रमाणानि वस्तुनि नित्तिप्यान्वस्यां स्थित्वा
 प्राणायामेण स्वघटोक्तिरिति सम्भादार्थः । उत्तमे प्राणायामे इति
 शेषः । अधमे प्राणायामे मध्यमे प्राणायामे इति शेषः । अभ्यासात्
 कालसंयुतात् चिरकालक्षतादभ्यासादित्यर्थः । उत्तममध्यमाधमाः भूयुरिति

एवं सुसाधिते पश्चाद्वाविंशन्मावयाहरेत् ।
धारयेत्तच्चतुःषष्ठ्या रेचयेत्तत्तुरौयतः ॥ ६८ ॥
कम्पश्च पुलकानन्दौ वैमल्यस्यैर्यलाघवाः ।
तद्वत् कान्तिप्रकाशौ च योगसिङ्गस्य लक्षणम् ॥ ६९ ॥
मूलाधारे मनः कृत्वा वायुनापूर्यं मूलतः ।
नाडीचक्रान्तरं नीत्वा सर्वाङ्गानि च चारयेत् ॥ ७० ॥
एवं संसाधिते वायावष्टविंशतम् मर्मम् ।
धारयन् वारयेदिक्षावशेनाङ्गानि सर्वतः ॥ ७१ ॥
तथाधारगतं कृत्वा मनः पवनसंयुतम् ।
रसाम्बुद्धाहव्याप्तस्वैः सहसैर्व्यपयेत्तनुम् ॥ ७२ ॥

दिव्यत्वात् भूयासुरित्यर्थः । समभ्यसेत् प्राणायामान् । अम्बु वकारं मरु-
हित्यत्वात्तमित्यर्थः । अस्यार्थद्वयं विद्यते एकदा यकारात्तरं स्वरक्षिति
पूर्वत्रात्तव्यः । अन्यदा श्वासं अपसारयेदित्युत्तरत्रात्तव्यः । रेचयेदित्यर्थः ।
मात्रा नाम स्वाङ्गुलीस्फोटाष्टककालः । चतुःषष्ठ्या मात्राभिरिति शेषः । तुरी-
यतः षोडुशमात्राभिः ॥ ६८ ॥

कम्प इत्यादिना श्रोकेन योगसिङ्गलक्षणमुपदिशति । वैमल्यस्यैर्यलाघवाः
वैमल्यं मनोविषयं स्थैर्यलाघवे देहविषये । प्रकाश इति स्वतेजसो वह्निः प्रकाशनं
बीजादिवत् ॥ ६९ ॥

मूलाधारेत्यादिना श्रोकेन प्रत्याहारस्वरूपमुपदिशति । तत्र मूलतः मूला-
धारात् ॥ ७० ॥

एवमित्यादिना श्रोकेन धारणस्वरूपमुपदिशति । तत्र चारयेत् वायुमिति
शेषः । इच्छावशेन स्याभिमताङ्गधारणवशेन ॥ ७१ ॥

तथेत्यादिभिर्ब्रजेदित्यन्तेनवभिः श्रोकैर्धरणसिङ्गिफलानि समाधिस्वरूप-
सहितात्त्युपदिशति । तत्र तथेत्यादिना भुवीत्यन्तेन श्रोकइयेन समाधिना
त्रिकालाङ्गानादिमित्तुरपायमुपदिशति । तथा प्राग्वत् । रसाम्बुद्धाहव्याप्तस्वैः
सर्वमें लक्षणरथकारणफलकारक्षकैः प्रत्यक्षरं विन्दमहितैः सहेति शेषः ।

एवं तैरक्षरैदेहे हि वायुना तन्मयोक्तते ।
 विकालज्ञो विशुद्धात्मा सुखी जीवेच्चिरं भुवि ॥ ७३ ॥
 स्वेच्छाचारौ व्योमगच्छ ब्रजेद्वैश्व सङ्गमम् ।
 स्वेच्छया देहमध्यस्थः कुडमगृहगतो यथा ॥ ७४ ॥
 एवं संसिद्धयोगस्तु स्वेच्छया देहमात्मनः ।
 प्राणानाकृष्ट्य मध्यस्थसुषुम्नारन्धतस्था ॥ ७५ ॥
 ब्रह्मरब्धाहिनिर्गत्य भूयात् सर्वात्मनात्मवान् ।
 अथवोत्तरसंप्रोक्तचूर्णाख्यादनतो वशो ॥ ७६ ॥
 विग्रहचित्तः स्वं देहं तेनोपायेन सन्त्यजित् ।
 स्वेच्छोत्क्रान्तिरिति प्रोक्ता योगयुक्तात्मनां प्रिये ॥ ७७ ॥

आपयेत् पवनमिति शेषः । तन्मयोक्तते ध्यात्वानेयविभेदसमाधिना तस्मै
 इत्तमयोक्तते । एतदुक्तं भवति प्राग्वन्मूलाधारे मनः संयोज्य तत्र वायुं सम्पार्थ्य
 प्रोक्तैभूतात्मरः पञ्चभिः महत तं पवनं सर्वदेहव्यापर्नन स्वदेहं तत्तद्वात्मयोक्तते
 प्रोक्तफलसिद्धिरिति ॥ ७२ ॥

स्वेच्छेत्यादिना श्वोक्तनाकाशगमनादिमिद्यपायसुपदिशति । तत्र स्वेच्छा-
 चारी अव्याहतगतिर्गृह्णगतो यथा गृह्णगतपुरुषवत् शरीरव्यासङ्ग्रहितः ॥ ७४ ॥

एवमित्यादिभिः प्रिये इत्यन्तैस्त्विभिः श्वोक्तैः स्वेच्छोत्क्रान्तुरपायद्वयसुपदि-
 शति । तत्र देहं संल्यजेदिति शेषः । प्राणान् ज्वामान् मध्यस्थसुषुम्नारन्धतः
 नार्डीचक्रस्येति शेषः । तथा प्राग्वत् । सर्वात्मनात्मवान् देहपरिक्षेदं संत्यज्या-
 परिच्छब्दवहृपवान् । अथवा पक्षान्तरे । उत्तरसंप्रोक्तचूर्णाख्यादनतः उत्तरत
 चतुर्स्त्रिंशपटले उग्रेत्याद्यात्मवानित्यन्तश्वोक्तव्यप्रोक्तचूर्णाख्यादनतः तेन चूर्ण-
 स्खादनरूपेण । एतदुक्तं भवति पूर्वविश्वानचारितान् प्राणान् मनसा सुषुम्ना-
 रन्ध्रमार्गेण निशेषमाकृष्ट्य ब्रह्मरभ्यात् विनिर्गमय्य वक्ष्यमाणचूर्णाख्यादनसंजाता-
 नुसम्भानेन वानबच्छब्दरूपो भवतीति ॥ ७७ ॥

परकायप्रवेशन्तु वन्ये देवि महाद्वृतम् ।
 कलौ दुःशाटकं प्रायो मर्त्ते सिद्धिरपौष्ठवरि ॥ ७८ ॥
 अक्लेशतः परित्यज्य प्राणान् स्वकतनुं तथा ।
 परिपूर्णाङ्गसंयुक्तामग्रतो वीच्य योगतः ॥ ७९ ॥
 प्रविशेत्तत्तनुं प्राणप्रतिष्ठोक्तविधानतः ।
 स्वां तनुं गोपयेत् स्वीयैस्ततस्ताच्च तथा ब्रजेत् ॥ ८० ॥
 सिद्धस्य लक्षणान्यष्टौ योगाभासेन सर्वदा ।
 शृण तानि महादेवि यैरन्यैर्जायते गुणैः ॥ ८१ ॥
 इन्द्रहानिः सुखावास्त्रिराग्यं वश्यवृत्तिता ।
 जितेन्द्रियत्वमक्रोधः कृपया जनगोपिता ॥ ८२ ॥
 आसन्नमृत्योश्चिङ्गानि कथयामि शृणु प्रिये ।
 यैः साध्यसाधकौ ज्ञात्वा देहत्यागमतन्द्रितौ ॥ ८३ ॥
 देवतास्वात्मभजनपरौ स्यातां ततस्तु तौ ।
 मुगतिं प्राप्य मिष्ठैः तु भवतो जातमावतः ॥ ८४ ॥

परकायेत्यादिभिर्भवित्यन्तेस्त्रिभिः श्वोकैः प्रस्तावपुरःसरं परकाय-
 प्रवेशनं तस्माद्योऽपि स्वकायप्रवेशश्चोपदिशति । तत्र दुःशाटकं दुष्करं पर-
 कायप्रवेशमिति पूर्वत्रान्वयः । अक्लेशतः क्रव्याधादिभिः कृतक्लेशाभावेन ।
 योगतः प्रविशेदित्युत्तरवान्वयः । प्राणप्रतिष्ठोक्तविधानतः दूतोनित्यापटले
 इति शेषः । स्वीयैः स्त्रिष्वैः पुरुषैरिति शेषः । ततः तस्मात् प्रतिष्ठान्यग्रोरात्मा
 स्वतनुं । तथा प्राग्वत् प्राणप्रतिष्ठाविधिना ॥ ८० ॥

मिष्ठस्येत्यादिना शार्चित्यन्तेन श्वोकहयेन प्रस्तावसंख्यापुरःसरं योगसिद्ध-
 लक्षणान्यपदिशति । तत्र तानि लक्षणानि । गुणैः लक्षणैरित्यर्थः । इन्द्रहानिः
 ग्रीतोषासुवदुःखादिविकारहानिः । सखावासिः स्वरूपानुमध्यानन ॥ ८२ ॥

आसन्नमृत्यादिभिर्भवेदित्यन्तेरष्टाटशभिः श्वोकैः प्रस्तावज्ञानफलपुरःसरमामम
 मृत्युश्चिङ्गान्यपदिशति । तत्र आसन्नसुत्योः पुरुषस्य । यैः चिङ्गैः । तौ साध-

अकारणं निजां पूर्वां विमुच्य प्रकृतिं नरः ।
 समाश्रयेत्ततस्त्वद्वान्मृतिस्तस्य मुनिश्चितम् ॥ ८५ ॥
 अरुभ्यतौं भ्रुवं व्योम्नि नेत्रते च तदर्हतः ।
 दृशौ नामान्तिकाक्रान्ता चन्द्रके योङ्गयोर्न चेत् ॥ ८६ ॥
 विलोकयति तस्याङ्गान्मृतिमेति मुनिश्चितम् ।
 गुल्फाधः मधुरणं नाड्योः पादयोश्वेन्न जायते ॥ ८७ ॥
 तस्याशु नाशो गदितो भानी रुगडं च पश्यतः ।
 निरुद्धकर्णरभ्यस्य न चेत् कुण्डलिनीध्वनिः ॥ ८८ ॥
 धूमो वा दृश्यते भूर्ध्नि गृहज्ञेत्रादितोऽपि वा ।
 मूर्ध्निं गा विहगा लौनाः परामुं तं न को वदेत् ॥ ८९ ॥
 पश्चात्कृतार्को गगडुष्पि न पश्येच्छक्रचापकम् ।
 सद्यः परामुमात्मानं जानीयात् सर्वथा नरः ॥ ९० ॥
 स्वमस्तककरः पश्येत् प्रकोष्ठं स्थूलमात्मनः ।
 आगुल्फोरन्तराष्ट्रभगा पश्यन्नातो विनश्यति ॥ ९१ ॥

साधकौ । सुगतिमित्यस्य जातमावत इत्यस्य चार्थो गुरुमुखादवगत्यः । पूर्वां सौम्यां ब्रूंगं वा समाश्रयेत् पूर्वविपरीतामिति शेषः । ततः समाश्रयतः । भ्रुवं नक्षत्ररूपं । तदर्हतः षण्मासतः । नामान्तिकाक्रान्ता नामान्तिकयोरङ्गुलिह्या-क्रान्तगा । चन्द्रके मयूरविष्वमध्यस्तचन्द्रकरूपे ज्योतिर्षो । न चेदित्यस्य विलोकयति इत्युत्तरवान्त्यः विलोकयतीत्यस्य चन्द्रके इति पूर्ववान्त्यः । तस्याङ्गात् मासवयात् । तस्य गुल्फाधोनाडोङ्गयमधुरणाहीनस्य । रुगडं कवम्भं । चकारो भित्तक्रमः । पश्यतश्चेति पक्षान्तरे । गृहज्ञेत्रादिष्पि आदिशब्दः पुर-पत्तनादिविषयः । अपि धूमो दृश्यत इत्याकृथ्यते । वा विकल्पे । तं पुरुषं । पश्चात्कृतार्कः पृष्ठोक्तार्कः गगडुष्पि पूरितविनिर्गमितमुखजले । चापकं शक्रचापसदृशं ज्योतिः । प्रकोष्ठं कृपेरं । कृपेरमणिवभ्योर्मध्यप्रदेशं । तौ

शेषशुक्रमलानि सुर्निमग्नानि जले यदा ।
 तस्मिन् पञ्चे प्रयाल्येव यमं सन्त्यज्य जीवितम् ॥ ६२ ॥
 हाटकां प्रतिमां पश्यन् ध्रुवं याति यमालयम् ।
 भास्करं भगणैः पश्यन्नपि याति यमालयम् ॥ ६३ ॥
 जलादिषु तनुच्छायां विकृतां वीच्य मासतः ।
 प्रयाति निधनं क्षिद्रं पश्यन् भानोश्च मण्डले ॥ ६४ ॥
 स्नातानुलिप्तगावस्य पुरः शुष्यति चेदुरः ।
 स पञ्चाद्याति निधनं सर्वैरपि सुरक्षितः ॥ ६५ ॥
 गुरुमात्रगणान् विप्रान् चन्द्रसूर्यौ च देवताः ।
 आस्तिकान् सततं निन्दन्नकारणात एव च ॥ ६६ ॥
 श्वास्वैरस्य दलने परित्यागे स्वरोषतः ।
 गुरुमन्त्रपरित्यागेऽप्यचिराज्ञायते सृतिः ॥ ६७ ॥
 गुरुं विद्याच्च जनकं जननौं सर्वदेवताः ।
 सदाधिकेपशापाभ्यां न्यक्कुर्वन्नाशु नश्यति ॥ ६८ ॥
 पुस्तकं निजगीहं वा विष्टरं शयनन्तु वा ।
 निष्कारणे निराकुर्वन्नाशु नश्यति मानवः ॥ ६९ ॥

जनौ । तस्मिन् पञ्चे अर्दमासादर्वाक् । भगणैः सहेति शेषः । विकृतां कुत्सिता-
 कारां निरोजस्कां । भानौ क्षिद्रं रभ्युँ । सर्वैरपि ब्रह्मादिभिः । अकारणत इत्यस्य
 श्वास्वैरस्य दलने इत्युत्तरवाच्यर्थः । परित्यागे श्वास्वैरस्य । अधिकेपशापाभ्यां

दग्दे हचक्रवालानां वैवर्णे मासतो मृतिः ।
 ध्याते स्वदेववैरुप्ये मासतो निधनं भवेत् ॥ १०० ॥
 कालतत्त्वमयी व्याप्तिरिति सम्यक् समीरिता ।
 अस्या निफालनाच्चिते तत्तत्त्वं स्वात्मसात् कृतम् ॥
 इति षोडशनित्यातन्वे श्रीकादिमते प्रवासरूपं
 नाम सप्तविंशं पठलम् ॥ २७ ॥

निन्दनाप्रियवचनाभ्यां । निराकुर्वन् परित्यजन् । वैवर्ण्यं रुक्षता । स्वदेववैरुप्यं
 वर्णविग्रहप्रसादादिभिरिति ग्रेषः ॥ १०० ॥

इति षोडशनित्यातन्वेषु श्रीकादिमतात्पर्यस्य परिपूर्णस्य तत्त्वस्य
 प्रपञ्चसारसिंहराजप्रकाशभिधानेन श्रीसुभगानन्दनायेन
 विरचितायां मनोरमाख्यायां व्याख्यायां षोडश-
 नित्यानां कालात्मकप्राणव्यायादिविधान-
 प्रकाशनपरं सप्तविंशं पठलम् परिपूर्णं
 परामृष्टम् ॥ २७ ॥ ॐ तत्सत् ॥

यत्त्वसंख्या—सप्तविंशे यत्त्वमेकं व्याख्यायत्याश्च संख्यया ।
 पादादृं पञ्चपञ्चाशदधिकं हिंगतं स्मृताः ॥

अष्टविंशपटलम् ।

अथ षोडृशनित्यानां लोकात्मत्वं वदामि ते ।
 यन्मयं विश्वमग्निलं वर्त्तते सचराचरम् ॥ १ ॥
 कालभाटकयोर्व्यासिः प्रागेवोक्ता मया तत्र ।
 वाच्यवाचकयोर्गेन माटकालोकयोरपि ॥ २ ॥
 व्यासिमय ग्रवन्व्यामि सम्यक् ते काललोकयोः ।
 यदायत्तमिदं विश्वं नित्यास्तकालविग्रहाः ॥ ३ ॥
 कालस्य षोडृशाकारो रूपो दृश्यत एव हि ।
 वृद्धिन्याभ्यां चन्द्रस्य आदया कलया तथा ॥ ४ ॥

पूर्वस्मिन् सप्तविंशे पटले षोडृशनित्यानां कालेन प्राणात्मकतादिकसुपर्दिश्या-
 नम्तरं षोडृशनित्यानां लोकात्मत्वसुपर्दिश्यति अथ षाडृशेत्यादिना विग्रहेत्यन्तेन
 श्वोकशतरूपणाणां विश्वेन पटलेन । तत्र अथ षाडृशेत्यादिना श्वोकेन षोडृश-
 नित्यादीनां लोकात्मत्वकथनप्रस्तावपुरःसरं सचराचरस्य विश्वस्य तत्त्वेन
 वर्त्तनसुपर्दिश्यति । तत्र लोकात्मत्वं लोकतादाक्षं । यन्मय नित्यात्मकलोकमयं ।
 वर्त्तते प्रतीयते ॥ १ ॥

कालेत्यादिना श्वोकेन पञ्चविंशपटलप्रोक्तकालभाटकयोः षड् विंशपटल-
 प्रोक्तमाटकालोकयोश्च व्यासिं स्मारयति । तत्र प्रागेव पञ्चविंशे पटले । वाच्य-
 वाचकयोर्गेन माटकालोकयोरपि शब्दरूपमाटकातटर्थरूपलोकयोरपृथग्भावेन
 माटकालोकयोर्व्यासिरपि षड् विंशे पटले मया तत्रोक्त्यर्थः ॥ २ ॥

व्यासिमित्यादिना श्वोकेन काललोकयोर्व्यासिकथनादिप्रस्तावपुरःसरं
 नित्यानां कालविग्रहत्वमपर्दिश्यति । तत्र श्रद्धा अस्मिम् पटले यदायत्तमिदं
 विश्वं तादामेष्व विश्वस्य कालपराधीनत्वात् । नित्यास्तकालविग्रहाः सकल-
 विश्वकारणभूतः काल एव नित्यानां विग्रह इत्यर्थः ॥ ३ ॥

कालस्येत्यादिना श्वोकेन महानित्याया अपरिच्छिद्वकालात्मत्वमन्यासां तद-

लोकरूपं तत् प्रमाणं कालचक्रञ्जु तादृशम् ।
 तयोरन्योन्यनित्यात्वव्यासिं तद्वत् स्थितिं तयोः ॥ ५ ॥
 नित्यालोकस्थितिं मानं तासां कवचविग्रहम् ।
 ग्रहाणां माटुकारूपं शृणु प्रोक्षं क्रमेण वै ॥ ६ ॥
 हेमरूपो भुवो मध्ये मेरुस्तिष्ठति पर्वतः ।
 तस्याभितो महौपाश्च वृत्ताशक्तयोजनाः ॥ ७ ॥

वयवभूतकालाक्तव्यापदिशति । तत्र कालस्य षट्क्रिंशे पट्टे वच्यमाणरूपस्य ।
 दृश्यत एव हि अपरमार्थाणि प्रकाशत इत्यर्थः । हृष्टित्याभ्यां पञ्चदशानां कलाना-
 मिति शेषः । तथा समुच्चये । एतदुक्तं भवति षोडशकलामयस्य चन्द्रविम्बस्याक्षर
 कलारूपापरिच्छब्दकालात्मिकायां महानित्यायामितरकलापञ्चदशकरूपावाक्तर
 कालात्मिकानां च नित्यानां शुक्रप्रतिपदादि पौर्णमास्यन्तं क्षणप्रतिपदादि
 दर्शनन्तम् प्रतितिथेकैकक्रमेणोदयविश्वान्तिप्रतोतिर्भवताति ॥ ४ ॥

लोकेत्यादिना क्रमेण वै इत्यन्तेन श्लोकद्वयेन पट्टलशेषार्थानुपदिशति । तत्र
 लोकरूपं हीषाभ्यक्तमतः । तत् प्रमाणं हीषाभ्यादोनां । ताः शं मानोपेतमित्यर्थः ।
 तयोरन्योन्यनित्यात्वव्यासिं लोकस्य नित्यात्वव्यासिं कालस्य नित्यात्वव्यासिष्ठ ।
 तद्वत् स्थितिं तयोः लोकस्य कालचक्रस्य च षोडशषोडशकारतयान्योन्यव्यासिं ।
 नित्यालोकस्य स्थितिं वच्यमाणनित्यालोकस्थितिं । मानं नित्यालोकस्थेति शेषः ।
 तासां कवचविग्रहं नित्यानां कवचाक्षना स्थितिं साधकानामिति शेषः । ग्रहाणां
 सूर्यादोनां नवानामिति शेषः । माटुकारूपं माटुकालत्वम् ॥ ६ ॥

हेमेत्यादिना आषुतीत्यन्तेनाक्षरतयोत्तरेण श्लोकद्वयेन लोकरूपं तत्त्वानञ्जी-
 पदिशति । तत्र तस्य मेरोः । पञ्चाशक्तयोजनाः पञ्चसहस्रयोजनानि । एतदुक्तं
 भवति हृत्ताकाररूपिण्या भूमिर्ष्ये हेमरूपो मेरुः पञ्चस्य कर्णिकेव तिष्ठति ।
 तस्य मेरोः परितो भूमिः प्रतिपाश्च पञ्चसहस्रपञ्चसहस्रयोजनात्मिका स्थिता
 भवति । तस्या विष्कर्षयोजना सर्वत्र दशमहस्रदशमहस्रयोजना भवतीति ।
 सिन्धुभिः समुद्रैः । हीषैस्तत्तत्समुद्रान्तरालभूपदेशैवत्यमाणनामभिः । तत्-
 संख्यैर्हिंगुणान्तरैः मेरुपाश्च महीमानात् प्रत्येकमृतरोत्तरं दिगुणमानः । एत-

लवणेन्नुसुरासर्पिदंधिक्षोरजलात्मभिः ।
 सिंधुभिः सप्तभिर्द्वैस्तत्संख्यैर्द्विंगुणोत्तरैः ॥ ८ ॥
 आहृता वाञ्छसलिलजलधिव्वाहपाप्त्वयोः ।
 मध्ये विस्तारमानात् वहिराभृत्य तत् पुनः ॥ ९ ॥
 कालचक्रं पराशक्तिमारुतेन सदैव तु ।
 ननं परिभ्रमत्येव पश्चिमाधोपसव्यतः ॥ १० ॥

दुक्तं भवति । महामेरोः परितः प्रतिपाद्धर्वं पश्चसहस्रपञ्च सहस्रयोजनमिताया
 भूमेर्वहिरपि परितः प्रतिपाद्धर्वं दशसहस्रदशसहस्रयोजनात्मको लवणसमुद्रः ।
 तद्विहिः प्राग्वत् दिंशतिसहस्रविंशतिसहस्रयोजनात्मकः प्रकृदीपः । तद्विहिः
 प्राग्वच्छत्वारिंशत्सहस्रचत्वारिंशत्सहस्रयोजनात्मक इच्छुरसमुद्रः । तद्विहिरपि
 प्राग्वदशीतिसहस्राशीतिसहस्रयोजनात्मकः शाल्यलौहोपः । तद्विहिः प्राग्वत्
 पष्ठिसहस्रोत्तरशतसहस्रयोजनात्मकः सुरासमुद्रः । तद्विहिः प्राग्वदिंशति-
 सहस्रोत्तरशततयसहस्रयोजनात्मकः कुशदीपः । तद्विहिः प्राग्वच्छत्वारिंशत्
 सहस्राधिक पट्शतमहस्रयोजनात्मको द्वृतसमुद्रः । तद्विहिः प्राग्वद्वृनननिदारभ्येति
 समाच्छरवाक्यजनितसंख्ययोजनात्मकः क्षीरदीपः । तद्विहिः प्राग्वद्व ग्विनानीतः
 शीरिरिति (१२८००००) सप्ताच्छरवाक्यजनितसंख्ययोजनात्मको दधिसमुद्रः ।
 तद्विहिः प्राग्वत् ज्ञानीणूनं क्रियाक्षादिति सप्ताच्छरवाक्यजनितसंख्ययोजनात्मकः
 शाकदीपः । तद्विहिरपि प्राग्वद्वानाङ्गानभरोनित्यमित्यष्टाच्छरवाक्यजनित-
 संख्ययोजनात्मकः क्षीरसमुद्रः । तद्विहिः प्राग्वत् नृनंज्ञानदोविवर इत्यष्टाच्छर-
 वाक्यजनितसंख्ययोजनात्मकः पुष्करदीपः । तद्विहिरपि प्राग्वत् ज्ञानिना नोता
 धुन भूरित्यष्टाच्छरवाक्यजनितसंख्ययोजनात्मकः सलिलसमुद्र इति । आहृते
 त्वस्य महीति पूर्ववाच्ययः ॥ ८ ॥

वाञ्छसलिलमित्यादिना विग्रहैरित्यन्तेन सपञ्चान्नरतिपादादेन स्नोकहयेन
 वाञ्छसलिलाम्बुधिकालचक्रयोर्भ्यस्थदेशमांगं कालचक्रपरिभृत्तिकारणं तत् परि-
 भ्रमण प्रकारं तत्काञ्चभेदान् तत्प्रानं रागिस्वरूपश्चोपदिग्निति । तत्र वाञ्छसलिल-
 जलधिः सर्ववाञ्छसलिलसमुद्रात् मध्यविस्तारमानाद्विहिराभृत्य तत्पुनः पुनरपि

तत्र तन्मानवौथिभिर्युतमष्टभिरङ्गतैः ।
 तेजोमयैर्द्वादशारैर्युतं मेषादिविश्वः ॥ ११ ॥
 तेषु वीथिषु पूर्वांशामुखाः सप्तयहाः स्थिताः ।
 राशियुक्तेन कालेन प्रोक्तेनोपर्यधस्तथा १ ॥ १२ ॥

तत्सप्तशापसमसमुद्दिष्टमवायमध्यविष्कथमानात् (१६३८३७००) हीपाद्याम्बक
 भूरुपं कालचक्रं कालाम्बकं चक्रं तस्य कालाम्बकत्वं तत्परिभ्रमणस्य विश्वविका-
 रकारणत्वात् । पराशक्तिमारुतेन महानित्याया इच्छाशक्तिरुपेण मारुतेनानुप्रेरितं ।
 एवकारेण कारणात्तरं न भवतीत्यर्थः । पश्चिमाधोपमव्यतः पश्चिमाभिसुखमूर्द्धधिः-
 क्रमात् प्रादक्षिण्येन । तत् कालचक्रं । तत्त्वानवौथिभिरुक्तरोक्तरं प्रतिपाद्यते तत्त्वं-
 गुणहिगुणमानवौथिभिः । अहुतैः सर्वार्थमयत्वात् केनापि अकृतत्वात् । तेजोमयैः
 च्योतीरुपैः । द्वादशारैः भूमध्यादिपरबोमान्त मूर्द्धविकाशरुपैः ममान्तरालै-
 रिति शेषः । मेषादिविश्वः मेषादिमीनान्तराशिष्वरुपैः । एतदुक्तं भवति सर्व-
 वाह्यसलिलजलधिवाह्यपार्श्वद्यमध्यविकथमानं तद्वाह्यगतं तत्सर्वं क्रोडीकात्य
 पराशक्तिरुपमारुतप्रेरितं पूर्वोक्तवाह्यसलिलजलधिवाह्यपार्श्वविश्वर्मानात् प्रति-
 पार्श्वं प्राग्विहिगुणोक्तरमानवौथिष्ठकं तदन्तरालाष्टकोपितं च्योतीरुपमेषादिराशि-
 द्वादशारयुक्तं कालचक्रं पश्चिमाभिसुखमूर्द्धधिः प्रादक्षिण्यक्रमात् परि-
 भ्रमतीति ॥ ११ ॥

तेजित्यादिना स्थितिरित्यन्तेनार्द्धधिकेनैकेन श्रोकेन तत् कालचक्रवौथिषु
 सप्तशावस्थानं तेषां स्वोक्तकालेन तच्छ्रगतराशिषु चारेण लोकस्थितिश्वोप-
 दिग्भृति । तत्र तेषु वीथिषु तासु वीथिषु तेषु राशिष्वित्यर्थः । स्थिताः चन्द्रवुध-
 शुक्राक्तमीमगुरुमन्दानां अधरोक्तरबोथिस्थितिक्रमाक्ष्यहनेन । राशिषु तद्वोथिगतेषु ।
 प्रोक्तेन च्योतिःशास्त्रे । तथा पूर्वांशामुखा एव । प्रयात्ति चरत्ति । तेषां यहाणां
 स्थितिः जननसप्तशाविपरिणामवृद्धयपत्त्वयनाशालिका । एतदुक्तं भवति प्रोक्तकाल-
 चक्रगतवौथिष्ठकं प्रोक्तक्रमाक्ष्यवृद्धनस्थित्या स्थिताः पूर्वाभिसुखास्तद्यप्त्त-
 सप्तशावस्थानराशिषु स्वोक्त चारेण लोकानामुत्पत्त्वादिरुपां स्थितिं कुर्व-
 न्तोति ॥ १२ ॥

प्रयान्ति तेषां चारेण लोकानां भवति स्थितिः ।
 मध्यस्थमेरी ललिता सदैवास्ते महायुतिः ॥ १३ ॥
 तस्याभितो जलान्तस्याः शेषास्ताः सुशब्दुर्घ ।
 तद्वहिः परमे व्योम्नि त्वेता चित्रा तु संस्थिता ॥ १४ ॥
 कृतादिवर्षादारभ्य प्रतिवर्षमिति स्थिता ।
 द्वितीयादिषु वर्षेषु क्रमात्ताः परिवृत्तिभिः ॥ १५ ॥
 षोडशाब्दे परे व्योम्नि ललिता सलिलाम्बुधौ ।
 चित्रा च भवतीत्यं हि भजने परिवर्त्तनम् ॥ १६ ॥

मध्यस्थेत्यादिभिः रूपतः इत्यन्तरर्हाद्यन्तेस्तिभिः श्लोकैः षोडशनित्याना मेरुहीपादिपरमव्यामान्तषाड्गविषेषु देशेषु कृतयुगादिवर्षादारभ्य प्रतिवर्षेषु चतुर्युगवर्षेषु परिवृत्तिक्रममुपदिशति । तत्र सदैवास्ते सर्वेदा सकलाकृक्कन प्रधानरूपेण तिष्ठतीत्यर्थः । महायुतिः देशकालादिभिरनवच्छ्रवप्रकाश रूपत्वात् । तस्य मेरोः । अभितः सर्वतः । जलान्तस्या मेरोरनल्लरजम्बुद्दीपाद्यादिमर्ववाद्यस्थजलमुद्गर्यन्तं चतुर्दशस्यानस्थिताः । शेषाः कामेष्वर्यादयस्तुर्घ ज्वालामालित्यन्ताः । तद्वहिः सर्ववाद्यसलिलजलधेवहिः । अत षोडशा प्रतिवर्षे प्रतिकृतयुगादिवर्षे । ता नित्या ललिता भवतीत्युत्तरतान्त्यः । चकारः समुच्चये । इत्यं उक्तप्रकारं । एवमित्यस्य प्राकृतरूपत इत्यत्रान्त्यः । अन्येषु त्रितादिषु । एतदुक्तं भवति मेरुजम्बुद्दीपलवणममुद्ग्रहापितृरमसागरशाल्मलीहीपसुरासमुद्र कुशहीपघृतमागर कौच्छीपदधिसमुद्र शाकहीपक्षोरसागरपुष्करहीपसलिलसमुद्र परच्चोमसंज्ञकेषु षोडशसु स्थानेषु कृतयुगादित्युगद्युहितोयद्वितीयवर्षेषु जम्बृद्दोपादिमेरूपर्यन्तेषु षोडशसु षोडशसु स्थानेषु ललितादिचित्रान्ताः षोडश नित्यास्तिथिति । एवं तत्तदयुगलृतोयादिदृतीयादिषोडशषोडशवर्षान्तेषु चतुर्दशसु चतुर्दशसु वर्षेषु लवणसमुद्रादि परमव्योमान्तेषु विशिष्टेषु चतुर्दशसु वर्षेषु क्रमात् प्रतिवर्षे ललिता तिथिति । ललितास्थितस्यानामरालमारभ्य तत्तत्पूर्ववृत्यस्यानान्तमन्त्यः कामेष्वर्यादिचित्रान्ताः पञ्चदशनित्यास्तिथिति । एवं वर्षषोडशकवर्षषोडशक्नैकामेकां परिवृत्तिं भजन्तोति ॥ १६ ॥

एव युगपु चान्येषु वर्तते प्रोक्तरूपतः ।
 कालेष्वपि च मध्यादि परब्योमान्तमोश्वरि ॥ १७ ॥
 परिवृत्तिं भजन्ते ता मध्यस्था स्वांशतश्वरेत् ।
 अन्याः सर्वास्तत्र तत्र चरन्ति स्वयमेव वै ॥ १८ ॥
 तथा कालक्रमान्तासु भजन्ते परिवर्तनम् ।
 कालतो देशतश्वक्रादैक्यं संजायते यदा ॥ १९ ॥
 तदा भवन्ति भूपाला धार्मिकाः कालवर्षतः ।
 प्रजाश्च मुखिनो भूयुगरोगाः कालमृत्यवः ॥ २० ॥

कालेष्वित्यादिभिः सम्मौरितमित्यन्तैर्दर्ढायाः पञ्चभिः श्लोके: षोडशनित्यानां कालचक्रमयत्वप्रकारं कालदेशैकाधिपत्यफलं कालचक्रस्य वाह्यवीथिरूपपरब्योमस्थितिं प्रोक्तनिगमनञ्चोपदिग्नति । तत्र कालेषु कालचक्रस्य चन्द्रस्य कक्षा भूम्योरन्तरान्तरान्तदेशादिताराकक्षान्तेषु षोडशसु स्थानेषु मध्यादि चन्द्रकक्षान्तमध्यश्चोमादि । ताः षोडशनित्याः । मध्यस्था ललिता : स्वांशतः स्वसमानमूर्त्यन्तरेण । अन्याः पञ्चदशनित्याः । तत्र तत्र देशे देशे काले काले च । तथा कालक्रमात् पूर्वोक्तयुगादि वर्षादि षोडशषोडशवर्षपरिवृत्तिक्रमेण तुविशेषे । कालतः परिवृत्तिकालक्रमात् । देशतः देशस्य चक्रात् कालचक्रेण । भूयुः प्राग्वत् । कालमृत्यवः छिताय मृत्यव इत्यर्थः । वाह्यस्थवीथ्यां शनैश्चरकक्षावहिर्भूतवीथ्यां । तारकाः नक्षत्राणि । तदहिः नक्षत्रकक्षावहिः । स्थितिः कालचक्रस्थेति पूर्वतान्वयः । तत्र कालचक्रे । तदन्तिका तदवधिका परब्योमान्तभूता । अपिचेत्यनेन पूर्वश्लोकात् स्थितिरित्येतदाकृत्यते । ततक्रमात् पूर्वोक्तपूर्वोक्तयुगवर्षषोडशक्रमात् । तन्मयं नित्यामयं । एतदुक्तं भवति कृतादिचतुर्युग प्रथम प्रथमवर्षादिवर्षषोडशषोडशक्रमाल्लितादयश्चित्तान्ताः षोडशनित्याः क्रमेण कालचक्रे चन्द्रकक्षा भूम्यक्षरान्तप्रदेश चन्द्रकक्षा तदन्तरालवृधकक्षा तदन्तरालशुक्रकक्षा तदन्तरालरविकक्षा तदन्तरालभौमकक्षा तदन्तराल गुरुकक्षा तदान्तराल गणिकक्षा तदन्तरालनक्षत्र कक्षाविभागेन षोडशसु स्थानेषु देशपरिवृत्तिपरितः परिवृत्तिक्रमतः परिवर्त्तन्ते । तेन क्रमेण या या नित्या चन्द्रकक्षास्थिता सा सा नित्यैव तत्काल-

कालचक्रस्य वाहस्यवीथां तिष्ठन्ति तारकाः ।
 तद्वहिः परमव्योम स्थितिस्तव तदन्तिका ॥ २१ ॥
 तासामपि च नित्यानां षोडशानाञ्च तत् क्रमात् ।
 एवं देशे च काले च तन्मयं समुदौरितम् ॥ २२ ॥
 देशवर्षतिथीनाञ्च सम्पातादैक्यमागताम् ।
 पूजयेत् सविशेषं तां प्रजपेच्छाखिलाप्तये ॥ २३ ॥
 तेषु विद्योपदेशात् तस्यास्तत् सन्निधिर्भवेत् ।
 महाशक्तिश्च जायेत वयाणामैक्यवैभवात् ॥ २४ ॥
 कालप्राप्तां यजेत् स्वाद्वजन्मवासरके तु तां ।
 देशप्राप्तान्तु तन्मासपूर्णायां पूजयेच्छिवे ॥ २५ ॥
 प्रत्यक्षमेवं कुर्वाणां न मुच्छति रमा यशः ।
 कदाचिदपि दीर्घायुररोगो ज्ञानवान् सुखौ ॥ २६ ॥

चक्रस्याधिपा भवति । तस्मादेव देशकालपरिट्टिमेदतो जम्बुदीपादीनां परव्योमान्तानां मष्टानां स्थानानां एकैकवर्षकमेण वर्षाष्टकनैकनित्याधिपत्यं सिद्धति । यथा जम्बुदीपस्य कामिर्खरोकुलसुन्दर्प्यौ क्रमात् प्रथमनवमयोर्वर्षयोः प्लक्षदीपस्य द्वितीयदशमवर्षयोर्भगमालिनोनित्यानित्ये शाल्यस्त्री दीपस्य तृतीयकादशयोर्वर्षयोर्नित्यक्लिनीलपताके कुशदीपस्य चतुर्थ-द्वादशयोर्वर्षयोर्भैरवणाडिविजये क्रौञ्चदीपस्य पञ्चमवयोदशयोर्वर्षयोर्वक्षिवामिनीसर्वमङ्गले शक्तदीपस्य षष्ठचतुर्दशयोर्वर्षयोर्वक्षेत्रीज्वालामालिन्यो पुष्करदीपस्य सप्तमपञ्चदशयोर्वर्षयोर्दृतीचित्रे परव्योमाष्टमबोड्डशयोर्वर्षयो-स्वरितालिति एवं देशकालौ नित्यात्मकौ भवत इत्युक्तमिति ॥ २२ ॥

देशत्वादिभिः पूजनादित्यन्तैः पञ्चभिः शौकैः देशकालतिथिप्राप्तनित्या-पूजनं तत्कालविशेषं तत्फलञ्चोपदिशति । तत्र देशवर्षनिधीनां देशकालचक्र-तिथीनां वयाणां वा इयोर्वा तां तिथिनित्याविद्यां । तेषु देशवर्षतिथिषु । तस्माः तदेशादधिपायाः । महाशक्तिः साधकस्येति शेषः । वयाणां देशादीनाम् ॥ २४ ॥
 कालप्राप्तां कालचक्राधिपां । तन्मासपूर्णायां स्वजन्ममासपूर्णायां । एवं कुर्वाणम्

राजभिर्मनुजैस्त्रीभिरन्यैः प्राणिभिरप्यसौ ।
 मान्यते सर्वमन्त्राश्च सिङ्गाः सुग्रस्तव पूजनात् ॥ २७ ॥
 जम्बूः प्रक्षः शालमलौ च कुशक्रौञ्चौ यथाक्रमम् ।
 शाकश्च पुष्करश्चेति सप्तहोपेषु भूरुहाः ॥ २८ ॥
 तेषां नामभिरेव सुग्रस्तन्नामानि तन्मुखात् ।
 तत्तन्नामभिरभार्च्य तद्वौपं तत्र पूजयेत् ॥ २९ ॥
 तां तां नित्यां तत्र तत्र काले काले तु साधकः ।
 एवं पूजयितुर्लोके न समोक्ति न चाधिकः ॥ ३० ॥
 मध्ये भूमिं तामभितः कालचक्रं ततो वह्निः ।
 महाव्योम च निःसौमं तत्रैतद्यसंस्थितिः ॥ ३१ ॥

पूजाजपहोमादिकं अन्यैः तिर्थगादिभिः । असौ साधकः । तत्र देशादि-
 सम्यातकाले । एतदुकं भवति सप्तहोपेषु तत्तद्वौपेष्वरोनित्यां हीपपूजापूर्वकं
 खजम्बमासपूर्णायां कालचक्रेष्वरोनित्यां स्वाद्वजम्बदिवसे उभे अपि प्रति-
 पच्छत्तत्प्राप्तिथीय पूजयन् प्रोक्तफलसिद्धिभागिति ॥ २७ ॥

जन्मित्यादिभिरधिक इत्यन्तैस्त्रिभिः श्लोकैः सप्तहोपगतभूरुहसप्तक-
 नामभिः प्राप्तानि तत्तद्वौपेनामानि तत्तत्पूजनं तत्र तत्राधिगतनित्यापूजनं
 तत्पूजलच्छोपदिशति । तत्र भूरुहाः पादपाः । तेषां पादपानां । तत्तन्नामानि
 हीपनामानि । तम्बुखात् तत्तद्वौपद्वावौष्णदारा तत्तन्नामभिः भेदहोपादि-
 परमव्योमान्तनामभिः प्रणवादिभिर्वतुर्यन्मोऽन्तैः । यथा उँ भेरवे नमः
 इत्यादि । तत्र भेरुप्रसुखेषु षोडशसु स्थार्नेषु यत्र स्थितस्तत्र तत्र काले काले पुनः
 स्थितं तत्र पूर्व्यं पूजयित्वा तद्वैषं तर्स्मिं स्तम्भिन् द्वैषं । एतदुकं भवति
 षोडशसु नित्यासु खभजनोया नित्या षोडशसु स्थानेषु यत्र स्थिता तत्र पूर्व्यं
 पूजयित्वा तत्तद्वैषं तत्तत्स्थानगतां भावयन् तत्तत्रियार्चनक्रमात् पूजयन्
 प्रोक्तरूपप्रभावो भवेदिति ॥ ३० ॥

मध्ये इत्यादिभिर्विद्यत इत्यन्तैस्त्रिभिः द्वौकैर्भूमिकालचक्रमहाव्योमस्थिति-
 क्रमं कालचक्रे यज्ञाणां स्थितिं तत्तकारणच्छोपदिशति । तत्र मध्ये महाव्योमः

सुस्थिराया भुवो मध्ये चक्रस्य भ्रमतोऽनिशम् ।
 ग्रहाणां तत्र संवासप्रचारनियतात्मनाम् ॥ ३२ ॥
 कारणं परमेशानि तवेच्छैव तु केवलम् ।
 न त्वन्यदवलम्बाय तयोः कुतापि विद्यते ॥ ३३ ॥
 तयोर्भूष्मिः परे व्योम्नि वृचिदभ्युच्चतुष्टयम् ।
 प्रागुक्तरूपां तत्त्वैर कोलवक्तान्तु पञ्चमौ ॥ ३४ ॥
 सलिले कुरुकुल्लाञ्च पोतारूढां शुचिस्मिताम् ।
 तन्मध्ये नवरत्नानि महाद्वौपञ्च तत्र वै ॥ ३५ ॥
 कल्पकोद्यानमृतुभिः षड्भिः सेवितविग्रहम् ।
 तन्मध्येऽसंख्यरूपाभिर्वृतां सङ्गौतशक्तिभिः ॥ ३६ ॥
 गौतवादिवन्त्यादिसंसक्ताभिरनारतम् ।
 विनोद्यमानां विलसन्मदमन्यरवौदग्नाम् ॥ ३७ ॥
 रत्नमण्डपमध्यस्थरत्नसिंहासनोपरि ।
 शुचिस्मितां शक्तिवृन्दगौताकर्षणनन्दिताम् ॥ ३८ ॥

भूमिं तां स्थितामिति शेषः । ततः कालचक्रतः । निःसीमां निः सीमित्यर्थः ।
 तत्र महाव्योम्निः । एतद्दद्यसंस्थितिः भूमिकालयोरवस्थानं । मध्ये महाव्योम्निः ।
 तत्र कालचक्रे संवासप्रचारनियतात्मनां स्वस्वर्वोदयिसंवासतत्तदुगतराशिषु प्रचार-
 नियमवतां । तवेच्छा परायाः शक्तेराज्ञा । तयोर्भूमिकालचक्रयोः । एतदुक्तं
 भवति महाव्योममध्यस्थभूमिकालचक्रतदुगतभूतयहाणां यथाक्रमं सुस्थिरावस्था
 भ्रमणे सत्ततैकाकारप्रमाणं प्रोक्तसंवातप्रचारकारणात् तदवलम्बनञ्च केवलं
 परायाः शक्तेरिच्छेति ॥ ३९ ॥

तयोरित्यादिभिः सुनिश्चितमित्यन्ते । नवर्भिः श्वोके । नित्यालोकावस्थानं तत्र
 देव्याः सपरिवारायाः स्थितिं तत्तत्पृजयितुः फलञ्चोपदिशति । तत्र तयोः
 महीकालचक्रयोः क्षत्रित् प्रदेशे अभ्युच्चतुष्टयं इच्छुमागरादि । प्रागुक्तरूपां अङ्ग-
 पूजोङ्ग ललितासदृशविग्रहां । कोलवक्तां वाराहीं चतुर्विशेषे पोतीस्वरूपेण्यर्थः ।

सहजासवसमोगैः संजातानन्दविग्रहाम् ।
 दयामदारुणापाङ्गविलोकितमुसाधकाम् ॥ ३६ ॥
 परितो भूषणैश्चिवैः स्वर्गचामरकादिभिः ।
 विराजमानान्दिरदानश्वानपि तथाविधान् । ४० ॥
 शक्तिभिर्दर्शितानये पश्यन्तीमभितोत्सवाम् ।
 स्वसमानाभिरभितो नित्याभिः सेवितान्तथा ॥ ४१ ॥
 याति तासां पूजयिता तत्समाकारतां शनैः ।
 तद्विनोदस्तत्समीपनिवासौ स्यात् मुनिश्चितम् ॥ ४२ ॥
 कोटियोजनविस्तौर्णसमायामं महाद्व तम् ।
 नवरत्नयं द्वीपं तन्मानाभ्यभिरावृतम् ॥ ४३ ॥
 तत्तृतौयांशमानस्य सहस्रादित्यतेजसम् ।
 रत्नद्वीपस्य मध्यस्थलतौयांशे तु मण्डपे ॥ ४४ ॥
 कोच्छादित्युत्प्रान्तेष्वभितोऽसंख्यशक्तिभिः ।
 तथा समन्वितां ध्यायद्वग्ने भवति मत्समः ॥ ४५ ॥

पञ्चमीं श्रीचक्रस्थब्राह्मणादिमात्रकं अत्र पञ्चमीयहर्णं ललिताविग्रहसाम्यार्थं ।
 सलिले इक्षुसागरस्य तन्मध्ये चतुरब्धिमध्ये । तन्मध्ये कल्पकोद्यानमध्यस्थ-
 सर्वमध्यगण्डरागखण्डमध्यस्थरत्नमण्डपमध्ये इति यावत् । असंख्यरूपाभि-
 रिति पदच्छ्रेदः । मदमन्तरवीक्षणां अनन्तरतौयश्चोकवस्थमाणानन्दवयेण
 सङ्कीर्तानन्देन च उपरि स्थितामित्यर्थः । सुसाधकां सत्सम्पदायिसाधकां । तथा-
 विधान् भूषितान् । तथा समुच्चये । अत्र प्रकरणे द्वितीयैकवचनान्तानां पदानां
 ललितामिति विशेषमध्याहार्थम् तां ध्यात्वेत्यर्थः । तासां सपरिवारनित्यानां
 तद्विनोदः सङ्कीर्तादिविशेषविनोदः ॥ ४२ ॥

कोटीत्यादिभिस्तु इत्यन्तैर्नवभिः श्लोकैर्नित्यालोकादिमानं तत्र देवौ पूज-
 नात् फलं परमब्योमस्त्ररूपनित्यावैभवविदामरुभावञ्चोपदिशति । तत्र समायामं
 कोच्छायामं । तन्मानाभ्यभिः प्रत्येकं कोटियोजनविस्तौर्णरस्त्रिमित्यतौयांश-
 मानस्य योजनतौयांशमहिततयस्त्रिंशदधिकशतत्रयस्त्रिंशत्महस्ता-